

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Rasos Paulauskaitės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Pranešimas apie įtarimą: turinys ir procesinė reikšmė

Notice of Suspicion: Contents and Procedural Implications

Vadovas: asist. Gintaras Jasaitis
Recenzentas: asist. Vidas Kilinskas

Vilnius, 2009

TURINYS

IŽANGA	3
I. PRANEŠIMO APIE ĮTARIMĄ SAMPRATA	6
1. Įtarimo ir įtariamojo samprata	6
2. Pranešimo apie įtarimą sąvoka	15
3. Įtarimas ir pranešimas apie įtarimą – subjektyvaus turinio sprendimai?.....	20
4. Pranešimo apie įtarimą paskelbimo procedūra ir jos reikšmė	24
5. Pranešimų apie įtarimą klasifikacija.....	26
II. PRANEŠIMO APIE ĮTARIMĄ TURINYS	28
1. Įrodinėjimas ir duomenų pakankamumo problema	28
2. Objektiveji požymiai	34
3. Subjektiveji požymiai	40
4. Pranešimo apie įtarimą turinio pokyčiai ikiteisminio tyrimo eigoje.....	42
5. Kvalifikavimo procesas	47
6. Įtarimo formulavimas	49
7. Galutinio pranešimo apie įtarimą ryšys su kaltinamuoju aktu	50
III. PRANEŠIMO APIE ĮTARIMĄ PROCESINĖ REIKŠMĖ	52
1. Baudžiamojo proceso principai ir įtariamojo teisės	52
2. Asmens tapimo įtariamuoju atvejai	58
3. Pranešimas apie įtarimą ir įtariamojo apklausa	65
4. Pranešimo apie įtarimą įtaka kardomųjų priemonių skyrimui.....	69
IŠVADOS	71
SANTRAUKA	73
SUMMARY	74
LITERATŪROS SĄRAŠAS	75

IŽANGA

Nagrinėjamos problemos aktualumas

Pranešimas apie įtarimą – svarbus procesinis dokumentas, užtikrinantis įtariamojo teisę žinoti, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamas. Kaip daugelyje bylų yra pabrėžęs Europos Žmogaus Teisių Teismas, teisė žinoti yra neatsiejama nuo teisės į gynybą. Savo ruožtu teisė į gynybą yra bene svarbiausia įtariamojo teisė. Taigi akivaizdu, kad pranešimas apie įtarimą ne tik padeda tinkamai įgyvendinti kiekvieno įtariamojo neginčijamą teisę į gynybą, bet ir užtikrina baudžiamojo proceso principų laikymąsi.

Dėl šių priežasčių ir dėl to, kad pranešimas apie įtarimą įteikiamas kiekvienam įtariamajam (ir dažniausiai ne vienas), labai svarbu, kad šis procesinis dokumentas būtų tinkamai, t.y., laikantis visų jo turiniui keliamų reikalavimų, surašytas ir įteiktas taip ir tuo metu, kaip to reikalauja baudžiamojo proceso įstatymas bei teisingumo (sąžiningumo), legalumo ir teisės į gynybą principai. Tačiau iki šiol pranešimui apie įtarimą baudžiamojo proceso doktrinoje nėra skiriama pakankamai dėmesio, nėra nė vieno mokslinio darbo, skirto būtent šiam baudžiamojo proceso institutui. Tiesa, kiek plačiau su pranešimu apie įtarimą susiję klausimai nagrinėjami Remigijaus Merkevičiaus daktaro disertacijoje „Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens samprata teisinės valstybės baudžiamajame procese“¹ bei monografijoje „Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata“².

Taigi šiame magistro darbe nagrinėjami aktualūs tiek baudžiamojo proceso doktrinai, tiek praktikai aktualūs klausimai, jis gali būti naudingas pranešimus apie įtarimą surašantiems baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnams.

Darbo objektas ir tikslas

Šio magistro darbo objektas yra pranešimas apie įtarimą: jo samprata (atskleidžiama nagrinėjant įtarimo ir įtariamojo sampratas), pranešimo apie įtarimą turinys ir jam keliami reikalavimai, procesinė reikšmė įgyvendinant įtariamojo teises ir užtikrinant tinkamą kitų baudžiamojo proceso institutų taikymą.

Darbo tikslas – atskleisti pranešimo apie įtarimą esmę, išanalizuoti pranešimo apie įtarimą turiniui keliamus reikalavimus, pateikti išvadas apie pranešimo apie įtarimą procesinę reikšmę, iškelti pagrindines problemas ir pateikti pasiūlymus dėl jų sprendimo. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

- atskleisti įtarimo ir įtariamojo sampratas;
- apžvelgti pranešimo apie įtarimą reglamentavimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje;

¹ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens samprata teisinės valstybės baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Vilnius, 2005.

² MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008.

- išskirti reikalavimus, keliamus pranešimo apie įtarimą turiniui, ir pateikti išvadas, kaip šių reikalavimų laikomasi praktikoje;
- atskleisti pranešimo apie įtarimą procesinę reikšmę įgyvendinant įtariamąjo teises;
- išnagrinėti asmens tapimo įtariamuoju atvejus;
- apibendrinti, kokią įtaką pranešimas apie įtarimą daro įtariamąjo apklausai ir kardomųjų priemonių skyrimui.

Tyrimo metodai

Rašant šį magistro darbą, studijuojant teisės aktus bei mokslinę literatūrą, iškeliant aktualią problematiką naudotasi šiais tyrimo metodais: loginiu – sisteminiu, lyginamuoju, istoriniu, teleologiniu, taip pat atlikta mokslinės literatūros bei teisinių dokumentų analizė ir apibendrinimas, sociologinių tyrimų duomenų analizė. Skaitant baudžiamąsias bylas buvo naudotasi empirinių duomenų analizės bei apibendrinimo metodais.

Darbo originalumas ir naujumas

Šis magistro darbas laikytinas nauju ir originaliu, kadangi, kaip minėta, pranešimui apie įtarimą baudžiamojo proceso teisės mokslininkai skiria nedaug dėmesio. Šis darbas – pirmasis mokslinis darbas, skirtas būtent pranešimui apie įtarimą, jame pirmą kartą detalai nagrinėjama pranešimo apie įtarimą samprata, turinys bei procesinė reikšmė, pateikiami baudžiamųjų bylų analizės rezultatai. Pažymėtina, jog būtent dėl to, kad iki šiol Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nebuvo būtent pranešimui apie įtarimą skirto nė vieno mokslinio darbo, šiame darbe pranešimo apie įtarimą samprata aptariama kiek plačiau, nei įpareigoja darbo pavadinimas ir tema.

Svarbiausi šaltiniai

Rašant šį magistro darbą buvo remiamasi Lietuvos ir užsienio valstybių autorių darbais, analizuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Kauno apygardos teismo praktika, norminė medžiaga.

Pagrindiniai baudžiamojo proceso teisės doktriną atskleidžiantys šaltiniai yra minėta doc. Remigijaus Merkevičiaus monografija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras³, doc. Gintaro Godos baudžiamojo proceso teisės vadovėlis⁴, daugelis įvairių autorių⁵ mokslinių straipsnių bei užsienio valstybių (daugiausia Vokietijos) autorių darbai.

Buvo išanalizuotos ir apibendrintos 24 Kauno apygardos teisme 2005-2008 m. išnagrinėtos baudžiamosios bylos, kuriose buvo iš viso 85 pranešimai apie įtarimą ir 2 nutarimai patraukti kaltinamuoju.

³ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, JASAITIS, Gintaras, *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003.

⁴ GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005.

⁵ Vido Kilinsko, Remigijaus Merkevičiaus, Gintaro Godos, Egidijaus Bieliūno ir kitų.

Darbe buvo analizuojami Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas⁶ (toliau – BPK), Baudžiamasis kodeksas⁷ (toliau – BK) ir kiti teisės aktai, taip pat Vokietijos Federacinės Respublikos⁸, Prancūzijos Respublikos⁹ bei Estijos Respublikos¹⁰ baudžiamojo proceso kodeksai.

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁸ Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (anglų kalba) [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9016/preview> >. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (vokiečių kalba) [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf> >

⁹ Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> >

¹⁰ Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview> >

I. PRANEŠIMO APIE ĮTARIMĄ SAMPRATA

1. Įtarimo ir įtariamojo samprata

Prieš nagrinėjant pranešimo apie įtarimą sąvoką, manytume, būtina aptarti neatsiejamą *įtarimo ir įtariamojo sampratą*.

Baudžiamojo proceso legalumo principas, grindžiamas visuotine žmonių lygybe įstatymui, teismui bei kitoms valdžios institucijoms bei pareigūnams bei teisinės valstybės principu, suponuoja prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareigą, o kartu ir įgalina juos imtis procesinių veiksmų, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių (BPK 2 straipsnis). Taigi gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnams patiems nustčius nusikalstamos veikos požymius, iškyla įtarimas *in rem*, t.y. įtarimas, kad padaryta nusikalstama veika, kurio pagrindu pradedamas ikiteisminis tyrimas¹¹ (BPK 166 straipsnio 1 dalis, 169 straipsnio 1 dalis, 171 straipsnio 1 dalis).

Įtarimas *in personam*, kuris sąlygoja įtariamojo atsiradimą procese, konstatuojamas ikiteisminį tyrimą atliekančiam pareigūnui ar šį tyrimą organizuojančiam, koordinuojančiam ir kontroliuojančiam prokurorui pripažinus, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad tiriamą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo. Pažymėtina, kad jau pirminis įtarimas *in personam* turi būti pakankamai konkretizuotas¹².

Surašyti kaltinamąjį aktą ir kartu su bylos medžiaga perduoti jį teismui reikalingas pagrįstas ir pakankamas įtarimas *in personam*, t.y. prokuroras turi būti įsitikinęs, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, kuriais remdamasis teismas, prokuroro manymu, gali priimti apkaltinamąjį nuosprendį¹³ (BPK 218 straipsnio 1 dalis). Skirti kardomasias priemones taip pat galima tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis, kuriam kardomoji priemonė skiriama, padarė nusikalstamą veiką (BPK 121 straipsnio 2 dalis). Nutarime ar nutartyje dėl kardamosios priemonės skyrimo turi būti nurodyti duomenys, surinkti įstatymo numatytais įrodymų rinkimo būdais, rodantys įtarimo pagrįstumą¹⁴.

Taigi apibendrinus tokį teisinį reglamentavimą, tenka padaryti išvadą, jog legalumo principu grindžiamo ikiteisminio tyrimo etapai (ikiteisminio tyrimo pradėjimas, įtariamojo atsiradimas procese, procesinių prievartos priemonių taikymas, ikiteisminio tyrimo pabaigimas) priklauso nuo to, ar konkrečiu ikiteisminio tyrimo momentu (arba netgi kai ikiteisminis tyrimas dar nepradėtas)

¹¹ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 177.

¹² MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 163, 165.

¹³ GODA, išnaša 3, p. 596.

¹⁴ GODA, išnaša 4, p. 228.

pakanka duomenų, leidžiančių manyti, kad padaryta nusikalstama veika, ir kad ją padarė konkretus asmuo. Kitaip tariant, ikiteisminio tyrimo etapai priklauso nuo įtarimo ir jo stiprumo¹⁵.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 31 straipsnio 1 dalyje, daugelio valstybių konstitucijose bei baudžiamojo proceso įstatymuose bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – Konvencija) įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, kuri kategoriškai draudžia asmeniui taikyti kokias nors bausmes ar bausmei prilygstančias priemones, kol jis nėra įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu pripažintas kaltu, vienintelė konstitucinė kategorija, leidžianti žmones diferencijuoti pagal tai, kiek jie susiję su nusikalstama veika, yra įtarimas. Taigi personifikuotą įtarimą (įtarimą *in personam*) Konstitucija pripažįsta teisiniu pagrindu, legitimuojančiu platesnę įtariamo asmens teisių ir laisvių ribojimo galimybę, tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo praranda atitinkamas įgimtas teises arba šios teisės vien dėl įtarimo apskritai gali būti atimamos. Paminėtina, jog 2000 m. gegužės 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei“. Anot Teismo, „įtariamas nusikaltimų darymu asmuo pats atsisako nuo teisės į privatų gyvenimą ta apimtimi, kurią nulemia jo daromas nusikaltimas“.

Taigi konstitucinė įtarimo prasmė ir paskirtis – legitimuoti baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų galią taikyti žmogui procesinę prievartą, tačiau pažymėtina, kad tiek žmogaus pripažinimas baudžiamajon atsakomybėn traukiamu subjektu (kas tradiciškai baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nelaikoma procesine prievarta), tiek tikroji procesinė prievarta galima tik pasiekus Konstitucijos reikalaujamą įtarimo *in personam* lygį bei vadovaujantis konstituciniu imperatyvu „kuo griežtesnė procesinė prievarta, tuo stipresnis įtarimas *in personam*“¹⁶.

BPK įtarimas paprastai formuluojamas kaip objektyvi teisinė kategorija. Štai, pavyzdžiui, BPK 2 straipsnyje tvirtinama, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas, kai „paaiškėja nusikalstamos veikos požymių“, BPK 121 straipsnio 2 dalyje galimybė skirti kardomąsias priemones siejama su duomenų pakankamumu, leidžiančiu manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai leidžiami tik tuo atveju, „kai yra pakankamai duomenų apie asmens, dėl kurio atliekamas tyrimas, nusikalstamą veiką“ (BPK 158 straipsnio 2 dalis). Tačiau, pasak doc. Remigijaus Merkevičiaus, „nepaisant objektyvių baudžiamojo proceso įstatymo formuluočių, įtarimas savo esme nėra empyriškai suvokiamas

¹⁵ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 177-178.

¹⁶ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 255-256. MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 111.

objektyviosios (materialiosios) tikrovės reiškinys ir egzistuoja tik tyrėjo sąmonėje, pastarajam tiriant, analizuojant ir vertinant konkrečiame tyrimo etape žinomas faktines aplinkybes“¹⁷.

Su išvada, jog įtarimas neišvengiamai yra subjektyvaus turinio vertinamasis sprendimas, tenka sutikti, kadangi net objektyvi teisinė kategorija neteks prasmės, jeigu nebus subjektyviai įvertinta tyrėjo sąmonėje. Panagrinėsime ikiteisminio tyrimo pradžią kaip pavyzdį. Kaip teigiama Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje, „ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas kiekvienu atveju, kai gaunama *tikėtina* informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir nėra BPK 3 straipsnyje numatytų aplinkybių, kurioms esant ikiteisminis tyrimas <...> negalimas“¹⁸. Lietuvių kalbos žodyne žodis „tikėtinas“ apibrėžiamas kaip „kuriuo galima tikėti, tikras, patikimas, įtikimas“¹⁹. Šiuo atveju, ar informacija yra patikima, ar ja ir jos šaltiniu galima tikėti, sprendžia tą informaciją gavęs prokuroras ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas.

Remiantis konstituciniais imperatyvais teigiama, jog bendrajai įtarimo sąvokai būtini du elementai²⁰:

1. Retrospektyvi diagnozė. Tai yra tam tikro laipsnio tikimybė, grindžiama atitinkamu momentu turima faktine informacija, kad praeityje buvęs įvykis kvalifikuotinas kaip nusikalstama veika (t.y. atitinka baudžiamajame įstatyme apibrėžtos nusikalstamos veikos sudėtį) ir (ar), kad nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo.
2. Perspektyvi prognozė. Tai yra tam tikro laipsnio tikimybė, grindžiama ne tik turima faktine informacija, bet ir tolesnio tyrimo eigos dėsningumu, jog prieš konkretų asmenį nukreiptas ikiteisminis tyrimas baigsis vienos iš baudžiamųjų teisinių priemonių pritaikymu.

Doc. R. Merkevičius įtarimą apibrėžia kaip „konkrečiais faktiniais duomenimis grindžiamą, procesiniuose aktuose įtvirtintą, asmens baudžiamajai atsakomybei inicijuoti ir realizuoti skirtą tam įgalintų valstybės institucijų, o baudžiamojo proceso įstatyme *expressis verbis* įvardytais atvejais ir privačių asmenų oficialų procesinį tvirtinimą, kad konkretus žmogus padarė jam įkaltinamą nusikalstamą veiką ir yra dėl to kaltas“²¹.

Pagal vyraujančią baudžiamojo proceso teisės doktriną, įtarimui būtinos dvi struktūrinės dalys:

- 1) įtarimo formuluotė – faktinių aplinkybių, sudarančių inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėtį, aprašymas;

¹⁷ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 271-272. MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 112.

¹⁸ GODA, išnaša 4, p. 305.

¹⁹ „Lietuvių kalbos žodyno“ elektroninio varianto I leidimas. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

²⁰ KÜHNE, Hans Heiner. *Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts*. 7. Auflage. Heidelberg, 2007, S. 199-202.

²¹ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 283. MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 112.

2) teisinis inkriminuojamos veikos kvalifikavimas – tapatumo tarp faktinių veikos aplinkybių ir baudžiamajame įstatyme aprašytos nusikalstamos veikos sudėties konstatavimas ir juridinis įtvirtinimas specialiaame procesiniame akte.

Kadangi kartu su įtariamojo statusu atsiranda ir pareiga paklusti įvairaus pobūdžio procesinei prievartai, kuri daugeliu atveju priklauso nuo to, kokia konkreti nusikalstama veika asmeniui inkriminuojama, įtarimas turi atitikti tam tikrus reikalavimus, t.y. turi būti teisėtas, individualizuotas, pagrįstas ir teisingas.

Įtarimo teisėtumas – tai bendrasis reikalavimas laikytis baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų reikalavimų formuluojant, pateikiant, keičiant ir panaikinant įtarimą. Kitaip tariant, tai yra teisinis įpareigojimas (materialiaja prasme), įtarimo formuluotėje aprašyti visus reikalingus konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymius ir teisingai nurodyti baudžiamojo įstatymo normą. Procesiniu požiūriu, šis reikalavimas reiškia, jog įtarimą suformuluoti ir pareikšti gali tik valstybinius įgalinimus turintys pareigūnai (išimtiniais atvejais ir privatūs asmenys), griežtai laikantis procesinės formos ir įteikimo reikalavimų. Teisėtumas procesine prasme taip pat sąlygoja įtarimo pareiškimo momentą, t.y. reikalauja, kad įtarimas turi būti pareiškiamas nedelsiant po to, kai surenkama pakankamai duomenų įtarimui *in personam* susiformuoti.

Įtarimo individualumas procesine prasme pasireiškia kaip būtinybė kiekvienam asmeniui reiškiama įtarimą formuluoti atskirame procesiniame dokumente. Jei reiškiama keli įtarimai tam pačiam asmeniui, šie turi būti aiškiai atskirti. Materialiaja prasme individualumas sąlygoja įtarimo formuluotėje pateikiamą nusikalstamos veikos aprašymą, t.y. įpareigoja asmenį, formuluojantį įtarimą, aiškiai nurodyti įtariamo asmens vaidmenį padarant nusikalstamą veiką, jo kaltės pobūdį bei laipsnį ir tinkamai inkriminuojamą nusikalstamą veiką kvalifikuoti – tiksliai nurodyti, kuris baudžiamojo įstatymo straipsnis, dalis ar punktas šią nusikalstamą veiką atitinka.

Įtarimo pagrįstumas – tai reikalavimas, kad būtų leistiniais būdais surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtarimą, kuriuos įvertinęs teisės, kriminalistikos žinių bei savo patyrimo pagrindu, ikiteisminio tyrimo eiga ir baigtimi nesuinteresuotas vidutiniškai išprusęs, rūpestingas ir atidus žmogus padarytų neabejotiną išvadą, jog praeityje tikėtina buvo padaryta konkreti nusikalstama veika ir konkretus žmogus galimai yra dėl to kaltas. Įtarimo pagrįstumas sąlygoja tai, kad asmuo oficialiai (procesiškai) gali būti įtariamas tik tokia nusikalstama veika, kurią patvirtina tuo ikiteisminio tyrimo momentu turimi ikiteisminio tyrimo duomenys. Tai reiškia, jog, jei dėl tam tikros nusikalstamos veikos tik daromos prielaidos ar spėjimai, o faktiniai duomenys jos nepatvirtina, tokia nusikalstama veika negali būti inkriminuojama. Ir tai logiška, kadangi nenurodžius, kokiais ikiteisminio tyrimo metu surinktais duomenimis grindžiamas įtarimas, bus pažeistas ne tik pagrįstumo reikalavimas, bet ir BPK 187 straipsnis bei daugelis kitų teisės normų, reglamentuojančių įtariamojo teises baudžiamajame procese.

Tačiau su doc. R. Merkevičiaus teiginiu, jog „įtarimas nebus pagrįstas ir tuo atveju, jei pats ikiteisminis tyrimas atliktas nevisapusiškai ar nepilnai, t.y. jei tyrimo metu ištirtos ne visos aplinkybės ir dėl to įtarimo formuluotėje atspindėti ne visi įkaltinamos nusikalstamos veikos sudėties požymiai arba jei surinktų faktinių duomenų per maža laikyti nustatytomis visas įkaltinamas faktines aplinkybes“ sutikti negalime, kadangi šis teiginys atspindi pagrįstumo reikalavimą tik tokiam atitinkamo laipsnio įtarimui, kurio pakanka surašyti kaltinamąjį aktą, kitaip sakant, įtarimui, kuris turi susiformuoti bebaigiant ikiteisminį tyrimą. Tačiau labai dažnai ikiteisminio tyrimo pradžioje dar nepakanka duomenų, pagrindžiančių visus nusikalstamos veikos sudėties požymius, o ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui ar prokurorui išnagrinėjus turimą informaciją, kyla pagrįstas įtarimas tiek dėl to, kad nusikalstama veika padaryta, tiek dėl konkretaus asmens dalyvavimo ją padarant.

Teisingumo reikalavimas susijęs ir su įtarimo formuluote, ir su teisiniu įkaltinamos nusikalstamos veikos kvalifikavimu. Teisingumas įpareigoja pareigūną parinkti tinkamą įtarimo pareiškimo momentą, atsižvelgiant į įtariamo žmogaus asmenybę, taip pat vadovautis baudžiamosios atsakomybės taikymo principais, iš kurių vienas svarbiausių – *in dubio pro reo*²², kuris reiškia, jog įtarimas gali būti pareiškiamas tik toks, kokį tikimasi įrodyti teisme²³.

Nors konstitucinė ir procesinė įtarimo reikšmė neginčijama, nei BPK, nei daugelio kitų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai neapibrėžia bendrosios įtarimo sąvokos. Atsisakymas įstatyme įtvirtinti tokią sąvoką paprastai argumentuojamas tuo, kad įtarimui būdingas tam tikras netikrumo elementas – esą įtarimui suvokti ir apibrėžti reikalingas analizavimas tokių subjektyvių, faktiniais duomenimis pagrįstų kategorijų, kaip tikimybė ir galimybė, dėl ko sunkiai būtų pasiekiamas baudžiamojo įstatymo taikymui būtinas preciziškumas ir tai sukeltų papildomų baudžiamojo proceso teisės normų praktinio įgyvendinimo problemų. Tačiau nepateisinama ir tai, kad teisinės valstybės principu grindžiamame baudžiamajame procese su įtarimu susijusių nuostatų aiškinimas ir taikymas paliekamas „neribotai ir mažai kontroliuojamai baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų nuožiūrai“²⁴. Siekiant išvengti šios, teisinės valstybės imperatyvui prieštaraujančios (jau vien dėl galimybės kontroliuoti nebuvimo) teisinės situacijos, daugelio *ius civile* teisinės tradicijos valstybių baudžiamojo proceso įstatyme formuluoja skirtingas įtarimų rūšis, o, savo ruožtu, teismų praktika ir teisės doktrina nagrinėja atskirų įtarimų rūšių turinio elementus.

Štai, pavyzdžiui, Vokietijos ir Austrijos baudžiamojo proceso įstatymuose pagal tikėtinumo laipsnį ir funkcinę paskirtį išskiriamos mažiausiai trys įtarimų rūšys²⁵:

²² Visos abejonės aiškinamos įtariamojo naudai

²³ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 271-285. MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 114.

²⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 268.

²⁵ JUY-BIRMANN, Rodolphe. *European Criminal Procedures*. Cambridge, 2008, p. 309-310. KÜHNE, išnaša 20, S. 197-199.

1. *Paprastas ar pirminis*. Pagal šių valstybių baudžiamojo proceso doktriną ir aukščiausiųjų teismų praktiką, pirminis įtarimas būtinas pradedant ikiteisminį tyrimą (pavyzdžiui, Vokietijos BPK 152 straipsnio 2 dalis, Austrijos BPK 84-90 straipsniai). Toks įtarimas konstatuojamas tuomet, kai nustatytos faktinės aplinkybės pagrindžia net labai mažą galimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika.
2. *Pakankamas* įtarimas suteikia prokurorui galimybę perduoti bylą nagrinėjimui teisme (pavyzdžiui, Vokietijos BPK 170 straipsnio 1 dalis, Austrijos BPK 213 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Kaip išaiškino Vokietijos Aukščiausiasis teismas, pakankamas įtarimas išreiškiamas faktais, kurie rodo kaltinamojo teismo nuteisimo galimybę, grindžiant jį ikiteisminio tyrimo metu surinktais faktiniais duomenimis. Šiuo atveju prokuratūrai reikia nustatyti pakankamą įtarimą, jog asmuo kaltai padarė nusikalstamą veiką, už kurią tikėtinas nuteisimas²⁶.
3. *Labai didelis* įtarimas, savo ruožtu, reiškia labai didelę tikimybę, kuri taipogi grindžiama faktiniais duomenimis, kad įtariamas asmuo padarė tiriamą nusikalstamą veiką ir, kad teismas tokio asmens atžvilgiu greičiausiai priims apkaltinamąjį nuosprendį. Paprastai tokio įtarimo reikalaujama skiriant kardomąją priemonę suėmimą²⁷.

Panašias įtarimo rūšis galima išskirti ir pagal Lietuvos BPK. Pirminį įtarimą atitinka tikimybė, kad padaryta nusikalstama veika, kuriai esant pradedamas ikiteisminis tyrimas (BPK 2 straipsnis). Pakankamas įtarimas, manytume, konstatuotinas tuomet, kai surinkti ikiteisminio tyrimo faktiniai duomenys leidžia daryti tikėtiną išvadą, kad konkretus asmuo padarė tiriamą nusikalstamą veiką. Labai didelis įtarimas reikalingas skiriant kardomasias priemones, t.y. turi būti surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis, kuriam kardomoji priemonė skiriama, padarė nusikalstamą veiką (BPK 121 straipsnio 2 dalis), taip pat toks įtarimas turi egzistuoti prokurorui nusprendus surašyti kaltinamąjį aktą (BPK 218 straipsnio 1 dalis).

Kalbant apie įtariamojo sąvoką, būtinu šios sąvokos turinio elementu yra būtent įtarimas. Plačiau neaptariant įtariamojo atsiradimo atvejų baudžiamajame procese (tai padarysime šio magistrinio darbo trečiojo dalyje), paminėsime tik įtariamojo sąvoką apibrėžiančią BPK 21 straipsnio 2 dalį, kurioje teigiama, jog „įtariamuoju laikomas asmuo, sulaikytas *įtariant*, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis *įtariamasis*, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas <...> pranešimas apie įtarimą“. Loginė šių teisinių formuluočių analizė leidžia padaryti išvadą, jog įstatymų leidėjas šiame straipsnyje ne tik apibrėžė atvejus, kada tampama įtariamuoju, bet ir nurodė bendrą tendenciją, jog įtariamuoju tampa

²⁶ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius, 2007, p. 144.

²⁷ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 268-269.

tik toks asmuo, kurį baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai įtaria padarius (ar dalyvavus darant) tiriamą nusikalstamą veiką.

Jau minėjome, kad įtarimas – tai vis dėlto subjektyvaus turinio sprendimas, todėl darytina išvada, kad asmens tapimą įtariamuoju nulemia ne objektyviai egzistuojantis įtarimas, o konkrečiame tyrimo etape nusikalstamą veiką tiriančio ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno, šiam tyrimui vadovaujančio ar ikiteisminio tyrimo veiksmus atliekančio prokuroro valia, pagrįsta konkrečiu ikiteisminio tyrimo momentu surinkta faktine informacija, persekioti šį asmenį kaip atsakingą už tiriamos nusikalstamos veikos padarymą.

Šiame kontekste paminėtinas vienintelis atvejis, kada pagal Lietuvos BPK asmuo įtariamuoju tampa lyg ir savo valia – tai yra, kai įgyvendinama asmens, kuris yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką (specialiojo liudytojo), teisė reikalauti būti pripažintam įtariamuoju (BPK 82 straipsnio 3 dalis). Tokiu atveju specialusis liudytojas turi pateikti prokurorui rašytinį prašymą pripažinti jį įtariamuoju, tačiau prokurorui toks prašymas nėra privalomas ir gali būti patenkintas tik tada, kai „bylos faktiniai duomenys pagrindžia minimalią tikimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė reikalavimą pateikęs asmuo“²⁸. Taigi net ir šiuo atveju, kad asmuo taptų įtariamuoju baudžiamojo proceso įstatymo prasme, reikalinga prokuroro valia, kuri vėlgi turi būti paremta ne tik subjektyviu manymu, kad asmuo galbūt padarė nusikalstamą veiką, bet ir faktiniais duomenimis.

Įtariamuoju Baudžiamojo proceso įstatymo prasme laikytinas tik toks asmuo, prieš kurį jau yra nukreiptas ikiteisminis tyrimas. Kitaip tariant, pasak doc. R. Merkevičiaus, įtariamojo sąvoka apibrėžia ikiteisminiame tyrime persekiojamą asmenį, nepriklausomai nuo to, ar šis asmuo dalyvauja konkrečiuose tyrimo veiksmuose, ar yra apklaustas apie tiriamą nusikalstamą veiką, ar sulaikytas, netgi ar jis apskritai žino, kad yra procese laikomas įtariamuoju (su išlyga, kad su juo neatliekami jokie procesiniai veiksmai). Įtariamojo sąvokai taip pat nėra svarbu, ar šis asmuo materialiosios baudžiamosios teisės prasme iš tikrųjų yra kaltas padaręs tiriamą nusikalstamą veiką, taip pat ar yra visos reikalingos materialinės ir procesinės sąlygos, reikalingos patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn.

Taigi, pasak doc. R. Merkevičiaus, įtariamasis pagal BPK – tai asmuo, kurį konkrečiame tyrimo etape nusikalstamą veiką tiriantis pareigūnas, tyrimui vadovaujantis ar jį kontroliuojantis prokuroras įtaria padarius (ar dalyvavus darant) nusikalstamą veiką ir dėl to nukreipia prieš jį baudžiamąjį procesą, t.y. imasi tyrimo veiksmo ar veiksmų, kuriais siekiama pagrįsti ar paneigti prieš jį iškilusį subjektyvų įtarimą. Įtariamuoju laikytinas ir toks asmuo, kuriam toks statusas pripažįstamas nesant pakankamai duomenų, rodančių, kad šis padarė nusikalstamą veiką, t.y. nesant

²⁸ 2008 m. sausio 9 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas nr. Nr. I – 8 dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo. 13.4, 15 punktai.

objektyvaus įtarimo (taip gali atsitikti, kai baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai įsitikinę savo teisumu, klysta), arba prieš kuri nukreipiamas baudžiamasis procesas ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui ar prokurorui piktnaudžiaujant turima galia (t.y. nesant subjektyvaus ar (ir) objektyvaus įtarimo)²⁹.

Asmens įvardijimas baudžiamojo proceso dalyviu įtariamuoju yra vienas svarbiausių ikiteisminiame tyrime priimamų sprendimų, kurio priėmimu baigiasi vienas ikiteisminio tyrimo etapas ir pradedamas kitas, t.y. sulig įtariamąjį atsiradimu procese mažai kontroliuojamas procesas prieš nežinomą asmenį (procesas *in rem*) transformuojasi į procesą prieš konkretų asmenį – įtariamąjį (procesas *in personam*), kuriame ne tik atsiranda naujas proceso dalyvis su savo teisėmis ir pareigomis, bet ir visas procesas „tiek gynybos, tiek baudžiamojo persekiojimo požiūriu įgauna naują procesinę kokybę“³⁰. Tai reiškia, kad įtariamąjį atsiradimas procese ne tik išplečia baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų veiklos ribas, bet ir suponuoja jų procesines pareigas užtikrinti įtariamąjį teisių įgyvendinimo galimybę, t.y. prieš atliekant bet kokius procesinius veiksmus prieš asmenį kaip įtariamąjį, jam turi būti oficialiai pranešta, kad ir kuo jis yra įtariamasis, išaiškinamos jo procesinės teisės (tarp jų ir teisės turėti gynėją, susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, pačiam pateikti tyrimui reikšmingus daiktus ar duomenis), taip pat turi būti užtikrinamas gynėjo dalyvavimas atliekant procesinius veiksmus ir t.t. Kitaip tariant, įtariamajam turi būti „užtikrinama reali procesinė galimybė ne pasyviai stebėti, o aktyviai dalyvauti prieš jį nukreiptame ikiteisminiame tyrime, tuo būdu darant įtaką tiek pačiam procesui, tiek galutiniam jo rezultatui“. Pažymėtina ir tai, kad „bent jau bendrais bruožais identifikavus asmenį, tikėtinai padariusį tiriamą nusikalstamą veiką, tolesnis tyrimas negali būti organizuojamas kitaip, kaip procesinių priešininkų abipusės pagarbos, objektyvumo, sąžiningumo ir procesinės lygybės pagrindu“³¹.

Galiojant senajam³² BPK, įtariamąjį sąvoka buvo interpretuojama kur kas siauriau, nei įsigaliojus naujam. Pagal anksčiau galiojusį kodeksą įtariamasis proceso dalyviu buvo dažniausiai trumpą laiką – sulaikymo ar kardomosios priemonės taikymo laikotarpiu, iki nutarimo jį patraukti kaltinamuoju priėmimo. Tuo tarpu dabartiniame baudžiamajame procese įtariamasis yra visos ikiteisminio tyrimo stadijos dalyvis.

Lyginamoji senojo BPK taisyklių, reglamentuojančių įtariamąjį ir kaltinamąjį sąvokas ir procesinę padėtį, ir dabar galiojančio BPK pateikiamos įtariamąjį sąvokos, analizė leidžia padaryti išvadą, jog anksčiau egzistavę įtariamąjį ir kaltinamąjį procesinės figūros susiliejo į vieningą įtariamąjį procesinę figūrą, tuo tarpu dabartinį kaltinamąjį (teisminio proceso dalyvį) anksčiau

²⁹ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 187-189, 257.

³⁰ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 178.

³¹ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 178.

³² Turimas galvoje Baudžiamojo proceso kodeksas, galiojęs iki 2003 m. gegužės 1 d.

atitiko „teisiamąjį“ sąvoka apibrėžiama procesinė figūra. Doc.E. Palskio vadovėlyje „Lietuvos TSR baudžiamasis procesas“ pateikta kaltinamojo sąvoka tik patvirtina padarytą išvadą. Taigi kaltinamasis senajame baudžiamajame procese – tai „asmuo, kurio atžvilgiu parengtinio tyrimo organai surinko įrodymų, duodančių pagrindą jį kaltinti nusikaltimo padarymu, ir kuris šių įrodymų pagrindu įstatymų nustatyta tvarka patrauktas baudžiamojon atsakomybėn“³³.

Iki 1993 m. ir Prancūzijoje baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo taip pat vadintas kaltinamuoju, tačiau vyraujančiai baudžiamąjį proceso teisės doktrinai suabejojus, ar tokia baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens sąvoka neprieštarauja nekaltumo prezumpcijai, baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo pradėtas vadinti tiriamuoju arba į tyrimą įtrauktu asmeniu³⁴. Juo paprastai tampa ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikus vieną šių procesinių veiksmų: apklausus apie tiriamą nusikalstamą veiką (Prancūzijos BPK 116 straipsnis), priėmus nutartį šį asmenį atvedinti arba suimti, arba perdavus teismo policijos funkcijas vykdančiai institucijai įteikti šiam asmeniui rašytinį pranešimą apie tai, kad jis įtariamas padaręs nusikalstamą veiką, kuris reiškia, jog ne anksčiau kaip po dešimties dienų ir ne vėliau nei po dviejų mėnesių jis bus apklausiamas apie pranešime įvardytą nusikalstamą veiką bei sprendžiama dėl oficialaus tyrimo prieš jį pradėjimo (Prancūzijos BPK 80-1 straipsnio 2 ir 3 dalys, 80-2 straipsnis). Pažymėtina, kad pagal Prancūzijos BPK 80-1 straipsnio 1 dalį ir 105 straipsnį asmuo pripažįstamas tiriamuoju tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo teisėjo įsitikinimą, kad šis asmuo padarė (ar dalyvavo padarant) nusikalstamą veiką, pagrindžia svarūs ir nuoseklūs įkalčiai³⁵.

Vokietijos BPK apskritai nėra vartojama sąvoka „įtariamasis“. Proceso dalyviai, prieš kuriuos nukreiptas baudžiamasis persekiojimas – kaltinamasis (*der Beschuldigte*), taip pat apkaltintasis (*der Angeschuldigte*) ir teisiamasis (*der Angeklagte*), kurių sąvokas apibrėžia Vokietijos BPK 157 straipsnis. Šio straipsnio prasme, apkaltintasis yra asmuo (kaltinamasis), kuriam pareikštas viešas kaltinimas, o teisiamasis – kaltinamasis ar apkaltintasis, kurio atžvilgiu yra priimtas sprendimas pradėti teisminį nagrinėjimą. Savo ruožtu, kaltinamuoju asmuo laikomas nuo to momento, kai prokuroras tolesnį ikiteisminį tyrimą nukreipia prieš šį asmenį³⁶.

Pagal Estijos BPK, įtariamasis yra asmuo, sulaikytas įtariant dėl nusikalstamos veikos padarymo, arba asmuo, kuris, esant pakankamam pagrindui, įtariamas nusikalstamos veikos padarymu ir kurio atžvilgiu gali būti atliekami procesiniai veiksmai (Estijos BPK 33 straipsnio 1 dalis). Atsižvelgiant į tai, kad pagal Estijos BPK 33 straipsnio 2 dalį, įtariamasis turi būti nedelsiant

³³ PALSKEYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*: vadovėlis aukštosioms teisės mokykloms. Vilnius, 1978, p. 81-82

³⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 210, 774.

³⁵ ГОЛОВКО, Леонид Витальевич. *Уголовный процесс западных государств*: учебное пособие. Москва, 2001, с. 334-335.

³⁶ MERKEVIČIUS, Remigijus. Kaltinamojo sąvoka ir jos ribos baudžiamąjį proceso teisėje (Vokietijos baudžiamąjį proceso teisės pavyzdžiu). *Teisė*, 2000, Nr. 36, p. 60. JUY-BIRMANN, išnaša 25, p. 303.

apklausiamas, darytina išvada, kad Estijos BPK įtariamąjį apibrėžia gana panašiai, kaip ir Lietuvos. Tačiau manytume, jog bent jau žmogaus teisių aspektu iš nagrinėjamų valstybių tinkamiausia asmens tapimo įtariamuoju (į procesą įtrauktu asmeniu) sistema yra įtvirtinta Prancūzijos BPK, kadangi prieš konkretų asmenį baudžiamasis procesas nukreipiamas tik suteikus jam galimybę pareikšti pastabas arba jį apklausus dalyvaujant advokatui (Prancūzijos BPK 80-1 straipsnio 2 dalis). Tuo tarpu tiek Vokietijoje kaltinamasis, tiek Lietuvoje ir Estijoje įtariamasis apklausiamas jau įgijus šį procesinį statusą.

2. Pranešimo apie įtarimą sąvoka

Remiantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a ir b punktais, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 ir 6 dalimi, BPK 21 straipsnio 4 dalimi, 44 straipsnio 7 dalimi, 50 straipsnio 1 dalimi, 140 straipsnio 6 dalimi ir 187 straipsniu, kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis asmuo turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugniai pranešta apie įtarimo pobūdį ir pagrindą (motyvus), taip pat gintis padedamas savo pasirinkto gynėjo bei teisę reikalauti, kad būtų užtikrintos galimybės ir skirta pakankamai laiko pasirengti gynybai.

Anot Europos Žmogaus Teisių Teismo, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkto, sakančio, jog kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę mažiausiai į tokią garantiją, kad jam būtų skubiai ir nuodugniai pranešta tokia kalba, kurią jis supranta, apie pareiškiamo jam kaltinimo pagrindą ir motyvus, paskirtis – apsaugoti žmogų nuo staigmenų ir netikėtumų bei užtikrinti jam galimybę pradėti rengtis teisinei gynybai. Tik taip aiškinant Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktą realumą ir veiksmingumą įgyja ir tos pačios dalies b punktas, kuriame teigiama, jog nusikaltimo padarymu kaltinamam asmeniui turi būti garantuota pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai.

Konvencija teisę būti informuotam apie pareiškiamo kaltinimo pagrindą ir motyvus suvokia kaip savarankišką, nuo kitų proceso veiksmų nepriklausančią žmogaus teisę, kurią užtikrinti atitinkamai kyla baudžiamojo persekiojimo institucijų pareiga skubiai ir nuodugniai pranešti įtarimo (kaltinimo) pagrindą ir motyvus. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkte suformuluotą teisę žinoti lemia ne baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų valia, o konkreti faktinė situacija, todėl apie įtarimo (kaltinimo) pobūdį, pagrindą ir motyvus turi būti pranešama nepaisant, ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras nori šį asmenį apklausti kaip įtariamąjį.

Pasak doc. R. Merkevičiaus, atsižvelgiant į tai, kad tiek Konvencija, tiek Konstitucija, tiek daugelis BPK nuostatų ne tik įvardija baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens teises, laisves ir galimybes, bet ir ypatingai stengiasi užtikrinti jų procesinį veiksmingumą, tiesiogiai bylą tiriančio

ikiteisminio tyrimo pareigūno, šiam tyrimui vadovaujančio ar jį kontroliuojančio prokuroro pareigą pranešti žmogui apie tai, kad jis laikomas įtariamuoju ir kad prieš jį yra nukreipiamas tolesnis ikiteisminis tyrimas, visiškai teisinga ir pagrįsta laikyti sudėtine asmens pripažinimo įtariamuoju dalimi. Tad darytina išvada, kad, nepaisant to, jog pranešimas apie įtarimą reglamentuojamas BPK XIV skyriaus Antrajame skirsnyje „Apklausa ikiteisminio tyrimo metu“, dėl ko atrodo, jog jis yra tiesiogiai siejamas su įtariamojo apklausa (BPK 187 – 189 straipsniai), vis dėlto pranešimas apie įtarimą yra ne tik apklausos sudėtinė dalis, bet ir savarankiškas procesinis veiksmas³⁷.

Tačiau yra ir kitų nuomonių. Doc. Gintaras Goda vadovėlyje „Baudžiamojo proceso teisė“ pranešimo apie įtarimą sampratą pateikia skyriuje „Įtariamojo apklausa. Pranešimas apie įtarimą“, todėl darytina išvada, kad šį procesinį veiksma laikyti sudėtine įtariamojo apklausos dalimi³⁸. Doc. R. Merkevičiaus manymu, netiesiogiai tokią išvadą patvirtina ir BPK 21 straipsnio 4 dalies komentaro teiginys, jog „įtariamojo teisė žinoti, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis yra įtariamasis, realizuojama taikant BPK 187 straipsnį, kuris reglamentuoja pranešimo apie įtarimą įteikimo tvarką“³⁹.

Tokios pat nuomonės laikosi ir doc. Marcelis Kazlauskas. Tokią išvadą leidžia daryti tvirtinimas, esą pranešimas apie įtarimą turi būti įteiktas prieš pirmąją apklausą, nepaisant to, kad asmuo įtariamojo statusą galėjo įgyti anksčiau, pavyzdžiui, sulaikius įtariant, kad padarė nusikalstamą veiką. Tokiu atveju pranešimas apie įtarimą būtų įteikiamas ne iš karto po to, kai asmuo įgijo įtariamojo procesinį statusą, bet tik prieš pirmąją apklausą, kas leistų manyti, kad pranešimas apie įtarimą yra sudėtinė apklausos dalis⁴⁰.

Jau minėta, kad, aiškindamas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktą, Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta, jog teisė būti skubiai ir nuodugniai informuotam apie reiškiamo įtarimo pobūdį ir pagrindą yra savarankiška, su kitais tyrimo ar proceso veiksmais nesusijusi, nuo jų nepriklausanti procesinė teisė, teisės į gynybą garantija (nežinant, kuo esi įtariamasis, neįmanoma ne tik veiksminga, bet ir jokia teisinė gynyba). Todėl, manytume, kad bent jau žmogaus teisių aspektu, labiau pagrįsta nuomonė, jog pranešimas apie įtarimą yra atskiras procesinis veiksmas, tiesiogiai nepriklausantis nuo ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno ar prokuroro ketinimo įtariamąjį apklausti.

Tokią nuomonę patvirtina ir tai, kad senasis BPK ir tuometinė baudžiamojo proceso teisės doktrina, nedaug tepasikeitusi iki šiol, kaltinimo pareiškimą (kas atitinka pranešimo apie įtarimą įteikimą) ir kaltinamojo apklausą vertino kaip tarpusavyje neabejotinai susijusius, tačiau atskirus

³⁷ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 182, 214, 314, 322-323.

³⁸ GODA, išnaša 4, p. 318-319.

³⁹ GODA, išnaša 3, p. 51. GODA, išnaša 4, p. 81.

⁴⁰ KAZLAUSKAS, Marcelis. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003, p. 500.

savarankiškus procesinius veiksmus. Kaltinimo pareiškimas – tai nutarimo patraukti kaltinamuoju paskelbimas, jo esmės ir kaltinamojo teisių išaiškinimas⁴¹.

Taigi pranešimas apie įtarimą yra atskiras, nuo kitų procesinių veikslių (konkrečiai – įtariamojo apklausos) nepriklausantis, procesinis aktas, kuriame formaliai fiksuojama, kokios nusikalstamos veikos padarymu asmuo įtariamas ir kurio pagrindinė procesinė prasmė ir paskirtis – informuoti įtariamąjį apie prieš jį iškilusio įtarimo pobūdį ir pagrindą, taip užtikrinant galimybę pradėti ruošti teisinei gynybai. Tiesa, šis teiginys nėra absoliutus, kadangi įtariamojo sulaikymo protokole, nors ir lakoniškai, tačiau vis dėlto formuluojamas pirminio įtarimo pobūdis ir pagrindas⁴². Valdas Falkauskas teisingai pastebi, jog po pranešimo apie įtarimą pasikeičia asmens padėtis santykio su valstybe požiūriu, nes valstybė tokiu būdu duoda ženklą, kad asmuo tapo persekiojamuoju baudžiamąja tvarka, ir nuo to momento asmuo privalo įgyti teisę į gynybą ir gintis nuo įtarimo⁴³.

Kalbant apie pranešimo apie įtarimą turinį (kurį plačiau nagrinėsime kitoje šio magistrinio darbo dalyje), paminėtina, jog Lietuvos BPK jį apibrėžia gana lakoniškai: „pranešime turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardytos įtariamojo teisės. Prieš kitas apklausas naujas pranešimas apie įtarimą turi būti įteiktas tik tuo atveju, kai keičiasi įtarimo turinys“. Tuo tarpu Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktą, pasisakė, jog, kadangi teisė žinoti kuo asmuo kaltinamas, yra minimali teisė į gynybą garantija, o platesne prasme netgi sąžiningo baudžiamojo proceso garantija, ši Konvencijos nuostata įpareigoja baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus įtariamajam ar jo gynėjui pateikti tiek informacijos, kad ji būtų pakankama užtikrinti veiksmingą galimybę realizuoti teisę į gynybą. Šis procesinis tikslas pasiekiamas tuomet, kai įtariamasis informuojamas apie savo naująjį procesinį statusą (t.y. jam pranešama, kad nuo šio momento jis yra įtariamas (kaltinamas) nusikalstamos veikos padarymu ar dalyvavimu ją darant asmuo), įvardijamas proceso etapas, kuriame yra tiriami nusikalstama veika, nurodoma inkriminuojama nusikalstama veika (jos pobūdis, turinys, padarymo vieta, laikas ir kitos esminės faktinės aplinkybės, taip pat nukentėjusiųjų identifikuojantys duomenys, o jei asmuo įtariamas padaręs finansinio-ekonominio pobūdžio nusikalstamą veiką, turi būti nurodomos konkrečios pinigų sumos) bei įvardijamas baudžiamasis įstatymas, pagal kurį kvalifikuojama įtariamajam inkriminuojama nusikalstama veika. Tačiau nei Konvencija, nei jos nuostatas aiškinantis Europos Žmogaus Teisių Teismas nereikalauja, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo būtų informuojamas ir apie visus jį įkaltinančius faktinius

⁴¹ KAZLAUSKAS, Marcelis. *Lietuvos TSR baudžiamais procesais: vadovėlis aukštosios teisės mokykloms*. Vilnius, 1978, p. 216.

⁴² MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 323.

⁴³ FALKAUSKAS Valdas. Teisės į gynybą įgyvendinimo problemos. *Justitia*, 2004, Nr. 2 (50), p. 37.

duomenis (įkalčius), ypač tuo atveju, jei įtarimo pobūdis ir pagrindas pareiškiami pirminėje tyrimo stadijoje. Taip pat nei Konvencija, nei Teismas nereikalauja, kad įtarimo pobūdis ir pagrindas įtariamajam būtų praneštas griežtai laikantis tam tikros iš anksto nustatytos formos ar kad pranešimo turinys atitiktų tam tikrą struktūrą. Pasak Teismo, Konvencija nebus pažeista netgi tuomet, jei įtarimo pobūdis ir pagrindas bus pranešti žodžiu. Tačiau bet kokių atveju žmogus neabejotinai turi būti informuotas apie tai, kad nuo šiol procese jis turi įtariamojo statusą, jam turi būti žinomos inkriminuojamos nusikalstamos veikos aplinkybės (padarymo vieta, laikas, būdas ir t.t.) ir baudžiamasis įstatymas, pagal kurį kvalifikuojama nusikalstama veika.

Pasirinkti konkrečią pranešimo formą palikta pačioms valstybėms, todėl būtent valstybė yra atsakinga už tai, kad jos institucijos ir pareigūnai tinkamai ir laiku vykdytų Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkto reikalavimus.

Doc. R. Merkevičiaus manymu, atsižvelgiant į tai, kad, nepriklausomai nuo to, kokiu pagrindu asmuo tapo įtariamuoju (ar numatytu BPK 21 straipsnio 2 dalyje, ar 21 straipsnio 3 dalyje, ar 82 straipsnio 3 dalyje), jam anksčiau ar vėliau vis tiek turės būti įteiktas BPK 187 straipsnio 1 dalyje numatyto turinio ir formos pranešimas apie įtarimą, pagrįsta reikalauti, kad toks pranešimas apie įtarimą būtų skubiai įteiktas asmeniui, kuris įtariamuoju tampa, kai nusikalstamą veiką tiesiogiai tiriantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tyrimui vadovaujantis ar jį kontroliuojantis prokuroras ėmėsi bent vienos kitos (nenumatytos BPK 21 straipsnio 2 ir 3 dalyse) procesinės priemonės, kuri aiškiai parodo, jog tolesnis nusikalstamos veikos tyrimas bent jau tame tyrimo etape yra nukreiptas prieš šį asmenį.

Taigi apibendrinant konstatuotina, jog nepriklausomai nuo to, kokiu pagrindu asmuo baudžiamajame procese įgijo įtariamojo statusą, kitaip tariant, oficialiai buvo pripažintas asmeniu, prieš kurį nukreiptas tolesnis nusikalstamos veikos tyrimas, taip pat nepaisant to, kad baudžiamąjį persekiojimo institucijų pareigūnai iš tiesų nenori apklausti šio žmogaus įtariamuoju, kiekvienas įtariamojo statusą įgijęs asmuo turi būti skubiai informuojamas apie jo atžvilgiu iškilusio įtarimo pobūdį ir pagrindą, įteikiant jam BPK 187 straipsnio 1 dalyje nustatyto turinio ir formos pranešimą apie įtarimą⁴⁴.

Šiame kontekste paminėtinas teisinis nutarimo patraukti kaltinamuoju (kas iš esmės atitinka dabartinį pranešimą apie įtarimą) reglamentavimas iki 2003 metų gegužės 1 dienos galiojusiame BPK. Taigi nutarime patraukti kaltinamuoju turėjo būti nurodoma: nutarimo surašymo laikas ir vieta, kas jį surašė, traukiamo kaltinamuoju asmens vardas ir pavardė, nusikaltimas, kurio padarymu asmuo kaltinamas, nurodant nusikaltimo padarymo laiką, vietą ir kitas aplinkybes, kiek jos nustatytos bylos medžiaga, taip pat baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikaltimą ir pagrindiniai įrodymai, kuriuos tardytojas laiko esant galima nurodyti (senojo BPK 161 straipsnis).

⁴⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 323-327.

Tokį nutarimą tardytojas turėjo priimti nedelsiant po to, kai buvo surinkta pakankamai įrodymų patraukti asmenį kaltinamuoju (senojo BPK 160 straipsnis). Taigi, galiojant senajam BPK, nuo nutarimo patraukti kaltinamuoju priėmimo baudžiamojoje byloje atsirasdavo kaltinamasis, kuriam parengtinio tyrimo įstaigos galėjo taikyti įvairias procesinės prievartos priemones⁴⁵. Be to, nutarime patraukti kaltinamuoju pirmą kartą baudžiamojoje byloje buvo suformuluojamas kaltinimas, įvertinus asmens padarytus pavojingus visuomenei veiksmus bei pritaikius baudžiamojo įstatymo normas⁴⁶.

Vokietijoje baudžiamasis procesas susideda iš trijų stadijų⁴⁷, priklausomai nuo jų keičiasi ir kaltinamojo pavadinimas bei procesinė padėtis. Paruošiamojoje stadijoje kaltinamuoju vadinamas asmuo, prieš kurį nukreiptas baudžiamasis procesas. Kokio pobūdžio įtarimas jo atžvilgiu yra iškilęs, toks asmuo sužino prieš pirmąją apklausą, tai reiškia, kad apklausos pradžioje kaltinamasis turi būti informuojamas, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis yra įtariamas ir kokios teisinės priemonės jam gali būti pritaikytos, taip pat išaiškintos kaltinamojo teisės (Vokietijos BPK 136 straipsnio 1 dalis)⁴⁸.

Tarpinė Vokietijos baudžiamojo proceso stadija skirta tam, kad būtų įsitikinta, jog egzistuoja pakankamas įtarimas (*hinreichender Tatverdacht*), kad padaryta nusikalstama veika ir kad ją padarė kaltinamasis, kuris šioje stadijoje, po viešo kaltinimo pareiškimo, vadinamas apkaltintuoju. Tarpinė stadija prasideda, kai prokuroras teismui perduoda kaltinamąjį aktą (*Anklageschrift*), kuriame turi būti nurodyti duomenys apie įtariamąjį, nusikalstama veika ir jos padarymo laikas bei vieta, nurodyta Baudžiamojo įstatymo norma, numatanti tą nusikalstamą veiką, bei kokios baudžiamojo poveikio priemonės turėtų būti pritaikytos. Kaltinamajame akte turi būti nurodytas įrodymų sąrašas, teismo pavadinimas bei duomenys apie kaltinamojo gynėją (Vokietijos BPK 200 straipsnio 1 dalis), taip pat ir ikiteisminio tyrimo rezultatai (Vokietijos BPK 200 straipsnio 2 dalis).

Teismas nusprendžia pradėti teisminį nagrinėjimą (trečioji baudžiamojo proceso stadija), jei, atsižvelgiant į ikiteisminio tyrimo rezultatus, konstatuojamas pakankamas įtarimas, kad kaltinamasis padarė kaltinamą nusikalstamą veiką (Vokietijos BPK 203 straipsnis). Šioje stadijoje kaltinamasis vadinamas teisiamuoju.

Jau minėta, kad Prancūzijoje į procesą įtrauktu asmeniu (tiriamuoju) tampama ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikus vieną šių procesinių veiksmų: apklausus apie tiriamą nusikalstamą veiką (Prancūzijos BPK 116 straipsnis), priėmus nutartį šį asmenį atvedinti arba suimti, arba perdavus teismo policijos funkcijas vykdančiai institucijai įteikti šiam asmeniui rašytinį pranešimą apie tai, kad jis įtariamas padaręs nusikalstamą veiką (Prancūzijos BPK 80-1 straipsnio 2 ir 3 dalys, 80-2

⁴⁵ KAZLAUSKAS, Marcellis. *Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2001, p. 209-210.

⁴⁶ KAZLAUSKAS, išnaša 41, p. 214.

⁴⁷ JUY-BIRMANN, išnaša 25, p. 312-315.

⁴⁸ ROXIN, Claus. *Strafprozeßrecht. Prüfe dein Wissen*. 13. Auflage. München, 1991, S. 49-50.

straipsnis). Tokiu oficialiu pranešimu asmuo informuojamas, kad ne anksčiau kaip po dešimties dienų ir ne vėliau nei po dviejų mėnesių asmuo bus apklausiamas pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Pranešime nurodoma tiksli apklausos data ir vieta, klausimai, dėl kurių jis šaukiamas į apklausą ir teisinis jų kvalifikavimas, nurodoma teisė pasirinkti gynėją bei išaiškinama tai, kad prieš asmenį nebus nukreiptas procesas iki jo pirmos apklausos, po kurios šis klausimas bus išspręstas; tokį pranešimą gavęs asmuo pasirašo (Prancūzijos BPK 80-2 straipsnio 1 ir 2 dalys). Prieš apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausiamąjį turi aiškiai informuoti apie jam pateikiamus kaltinimus, dėl kurių prieš jį gali būti nukreiptas ikiteisminis tyrimas, tiksliai apibrėžiant kiekvieno kaltinimo teisinę kvalifikaciją. Įrašas apie šiuos kaltinimus ir jų teisinę kvalifikaciją įrašomi į oficialų protokolą. Jei po apklausos ikiteisminio tyrimo teisėjas nusprendžia asmenį įtraukti į procesą, informuoja jį apie pasikeitusius kaltinimus ar jų juridinę kvalifikaciją (Prancūzijos BPK 116 straipsnis)⁴⁹.

Estijos BPK straipsnyje, kuriame pateikta įtariamojo sąvoka, įtvirtinta nuostata, jog įtariamajam nedelsiant išaiškinamos jo teisės ir pareigos ir jis turi būti apklausiamas apie įtarimo turinį. Apklausa gali būti atidėta tik dėl įtariamojo sveikatos būklės arba tam, kad būtų užtikrintas gynėjo ar vertėjo dalyvavimas (Estijos BPK 33 straipsnio 2 dalis). Įtariamojo apklausos metu turi būti užduotas klausimas, ar įtariamasis prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, kuria yra įtiriamas, taip pat pasiūlyta savais žodžiais duoti paaiškinimus apie nusikalstamą veiką, kuria pagrįstas įtarimas (Estijos BPK 75 straipsnio 3 dalis). Įtariamojo apklausos protokole turi būti nurodomi faktai, susiję su įtariamajam inkriminuojama nusikalstama veika ir tokios veikos teisinis kvalifikavimas, įvardijant konkretų BK straipsnį (Estijos BPK 76 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Taigi pranešimo apie įtarimą, kaip atskiro procesinio dokumento ar veiksmo, Estijos BPK nenumato, nors 34 straipsnio 1 dalyje minima įtariamojo teisė žinoti ir duoti (ar atsisakyti duoti) parodymus apie įtarimo turinį.

Taigi darytina išvada, jog nė vienos iš nagrinėjamų valstybių BPK nenumato atskiro rašytinio dokumento, kurio paskirtis – pranešti įtariamajam apie jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, kaip tai padaryta Lietuvos BPK. Todėl konstatuotina, jog bent jau šiuo aspektu Lietuvos BPK yra pranašesnis nei kitų nagrinėjamų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai, kadangi suteikia įtariamajam galimybę ruoštis teisei gynybai dar prieš pirmąją apklausą.

3. Įtarimas ir pranešimas apie įtarimą – subjektyvaus turinio sprendimai?

Sisteminė-loginė BPK 21 straipsnio 2 ir 3 dalies, 140 straipsnio 1 dalies, 169 straipsnio 2 dalies, 170 straipsnio 1 dalies, 172 straipsnio 1 dalies, 173 straipsnio 1 dalies ir 187 straipsnio 1

⁴⁹ ГОЛОБОКО, išnaša 35, c. 334-335.

dalis analizė leidžia teigti, kad įtariamojo procesinis statusas asmeniui pripažįstamas valiniu baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų (ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro) aktu: faktiniu sulaikymu, pranešimo apie įtarimą surašymu, šaukimo į apklausą išsiuntimu, nutarimo pripažinti įtariamuoju priėmimu. Vienintelė išimtis numatyta BPK 21 straipsnio 3 dalyje, kurioje įtvirtinta nuostata, jog jeigu „asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma, įtariamuoju jis pripažįstamas prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi“. Tačiau, turint omenyje, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas savo iniciatyva jokių veiksmų neatlieka (BPK 174 straipsnio 4 dalis), o prokuroras besislapstantį ar nežinia kur esantį asmenį gali paversti įtariamuoju pats priimdamas nutartį ir jam nėra jokios prasmės kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, vargu ar galima teigti, jog asmens pripažinimo įtariamuoju procese dalyvauja ir ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui inkriminuojamą nusikalstamą veiką taip pat kvalifikuoja baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai (išskyrus minėtą išimtį, kai įtariamuoju asmuo pripažįstamas ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, kuri vargu ar kada bus pritaikyta praktiškai). Įkaltinamos veikos teisinė kvalifikaciją pateikiama dviejuose procesiniuose dokumentuose – laikino sulaikymo protokole (kai įtariamojo procesinis statusas įgyjamas faktinio sulaikymo metu) ir pranešime apie įtarimą.

Kaip kitose teisės šakose, taip ir baudžiamajame procese galima skirti dvi teises sąvokas – sprendimo laisvę ir galimybę įvertinti ir tuo pagrindu priimti sprendimą. Apie sprendimo laisvę galima kalbėti tada, kai baudžiamojo proceso įstatymas sprendžiančiam subjektui suteikia galimybę pasirinkti vieną iš kelių alternatyvių teisinių veiksmų ir pripažįsta, jog pasirinkęs bet kurią iš šių sprendimų, subjektas tinkamai įgyvendino savo kompetenciją. Klasikinis sprendimo laisvės pavyzdys – teismo galia, nusprendus, kad konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką ir yra dėl to kaltas, paskirti jam bet kurią iš atsakomybę už šią nusikalstamą veiką numatančioje baudžiamosios teisės normos sankcijoje alternatyviai išvardintų bausmių.

Galimybė įvertinti ir tuo pagrindu priimti sprendimą paprastai siejama arba su teisės normos hipoteze, apibrėžiančia sąlygas, kurioms atsiradus subjektas įgyja teisę ar pareigą elgtis tam tikru būdu, arba su teisės normos dispozicija, formuluojančia privalomą elgesio taisyklę. Taigi galimybė įvertinti ir tuo pagrindu priimti sprendimą reiškia, jog sprendžiantis asmuo turi teisę išanalizuoti su tam tikru klausimu susijusias faktines aplinkybes, išsiaiškinti teisės normos hipotezėje ir (ar) dispozicijoje nekonkrečiai apibrėžtų ar turinčių vertinamųjų požymių teisinių sąvokų turinį, atskleisti tikrąją teisės normos prasmę ir, remiantis faktinėmis aplinkybėmis („užpildžius“ jomis teisinių sąvokų turinį), priimti sprendimą – teisiškai kvalifikuoti.

Pasak doc. R. Merkevičiaus, skirtingai nei laisvė pasirinkti vieną iš alternatyvių teisinių padarinių, teisinis kvalifikavimas yra išimtinai teisėtumo (ne tikslingumo) išraiška. Be to, įstatyme

nekonkrečiai apibrėžtų teisinių sąvokų turinio užpildymas konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis yra ne tiek sprendžiančio asmens valia, kiek jo žinojimu grindžiamas sprendimas.

Įvertinus Baudžiamojo proceso normas, kalbančias apie įtarimą, akivaizdu, kad jos nei prokurorui, nei ikiteisminio tyrimo pareigūnui nesuteikia teisės pasirinkti vieną iš alternatyvių teisinius padarinius lemiančių sprendimų. Pavyzdžiui, pagal 140 straipsnio 6 dalį, laikinai sulaikytam asmeniui ne vėliau kaip per dvidešimt keturias valandas turi būti įteiktas pranešimas apie įtarimą ir negali būti pasielgta kitaip. Taigi įtarimas neišreiškia baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų sprendimo laisvės, o tėra nekonkretaus turinio teisinė sąvoka, kurią „užpildyti“ privaloma analizuojant ir vertinant kiekvienu konkrečiu atveju tam tikru tyrimo etapu žinomas faktines aplinkybes. Belieka konstatuoti, kad tai jokiū būdu nekeičia įtarimo esmės – jis ir toliau lieka prognozuojama didesnio ar mažesnio laipsnio tikimybė, neišvengiamai susijusia su faktinę situaciją analizuojančiu ir vertinančiu žmogumi. Tačiau reikia pripažinti ir tai, kad sprendžiant, ar ir kada atsiranda įstatyme reikalaujamo laipsnio įtarimas, konkrečiu tyrimo etapu žinomos faktinės aplinkybės analizuojamos ir vertinamos ne chaotiškai, o remiantis loginiais ir kitais objektyviais dėsningumais, teisinėmis bei kriminalistikos žiniomis bei bendruoju išprusimu⁵⁰.

Šiame kontekste dar kartą paminėtina, jog, jeigu konkrečiame tyrimo etape žmogui surašomas pranešimas apie įtarimą, nesant pakankamai objektyvių faktinių duomenų, pagrindžiančių tikimybę, jog šis asmuo padarė jam inkriminuojamą veiką, arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba tyrimui vadovaujantis ar jį kontroliuojantis prokuroras piktnaudžiauja turima galia ir net subjektyviai neįtardamas asmens surašo jam pranešimą apie įtarimą, arba tiesiog klysta dėl faktinių aplinkybių ar neteisingai jas įvertina, toks asmuo vis tiek tampa formaliu proceso subjektu įtariamuoju. Tokiu atveju turi būti kuo skubiau atstatyta pažeista konstitucinė žmogaus teisė nebūti nepagrįstai traukiamam baudžiamojon atsakomybėn.

Pagal BPK 62 straipsnio 1 dalį, 63 straipsnio 1 dalį bei 64 straipsnius, skundą dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno surašyto pranešimo apie įtarimą neteisėtumo ar nepagrįstumo nagrinėja tyrimui vadovaujantis ar jį organizuojantis prokuroras. Skundai dėl prokuroro surašyto pranešimo apie įtarimą pateikiami aukštesniajam prokurorui, o jei šis atsisako tokį skundą patenkinti, šis jo nutarimas skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Tačiau lingvistinė ir loginė BPK 62 straipsnio 1 dalies, 63 straipsnio 1 dalies bei 173 straipsnio 1 dalies analizė neleidžia abejoti, jog ikiteisminio tyrimo teisėjui gali būti skundžiami visi ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro veiksmai ir procesiniai sprendimai. Taigi įpareigojus ikiteisminio tyrimo teisėją kaip teisingumo instituciją jau ikiteisminio tyrimo metu proceso dalyvių iniciatyva patikrinti, ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras teisingai prognozuoja ir teisiškai kvalifikuoja, bei, nustačius neteisingumą, imtis ginti

⁵⁰ MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 116-118. MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 286-295.

pažeidžiamas baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisės, iš ikiteisminio tyrimo teisėjo nebus pareikalauta nei per daug, nei to, kas jam draudžiama, nei to, ko jis objektyviai negali atlikti.

Pažymėtina, kad nagrinėdamas įtariamojo skundą dėl jam pareikšto įtarimo nepagrįstumo ar neteisėtumo, ikiteisminio tyrimo teisėjas pats negali panaikinti pranešimo apie įtarimą (pripažinti pranešimo apie įtarimą neteisingu ar nepagrįstu), tačiau neabejotinai turi kompetenciją nutartyje pripažinti, jog konkrečiu tyrimo etapu žinomi faktiniai duomenys nepagrindžia žmogui reiškiamo įtarimo arba įtarimo formuluotėje apibrėžta nusikalstamos veikos sudėtis neteislingai kvalifikuota, ir pasiūlyti prokurorui ištaisyti šiuos trūkumus pareiškiant teisėtą, pagrįstą, individualų ir teisingą pranešimą apie įtarimą. Jeigu prokuroras neįteikia naujo pranešimo apie įtarimą arba nepriima sprendimo nutraukti ikiteisminį tyrimą nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių konkretaus asmens kaltę padarius tiriamą nusikalstamą veiką (BPK 212 straipsnio 2 punktas, 214 straipsnio 1 dalis), baudžiamojos proceso įstatymas neužkerta kelio ikiteisminio tyrimo teisėjui, kurio prašoma atlikti ar sankcionuoti procesinę prievartą (kuri galima tik įtariamojo atžvilgiu), savarankiškai įvertinti ir nuspręsti, ar, jo nuomone, faktinių duomenų visuma yra pakankama pagrįsti asmeniui reiškiamą įtarimą ir ar jo veika kvalifikuota teisingai. Ikiteisminio tyrimo teisėjui nusprendus, kad vis tik duomenų nepakanka arba įtarimo formuluotėje apibrėžta veika kvalifikuota neteislingai, jis turi teisę atsisakyti atlikti prašomą veiksmą ar sankcionuoti procesinės prievartos priemonės taikymą, nekeisdamas situacijos, jog įtariamasis ir toliau išsaugo jam šį dirbtinai suteiktą statusą⁵¹.

Jau minėta, kad sprendžiant, ar konkrečiu tyrimo etapu yra surinkta pakankamai faktinių duomenų, reikalingų žmogui surašyti pranešimą apie įtarimą, labai svarbios yra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno ar prokuroro tiek teisinės, tiek kriminalistinės žinios, jų patirtis ir kompetencija. 2004-2005 metais Teisės institute buvo atliktas mokslinis tyrimas „Baudžiamojos proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai“. Tyrime dalyvavo trys respondentų grupės: ikiteisminio tyrimo teisėjai, prokurorai ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai. Jų atlikus konstatuota, jog prokurorams bei ikiteisminio tyrimo pareigūnams trūksta teisinių, vadybinių ir panašių žinių. Vertindami, kokių žinių trūksta prokurorams, ikiteisminio tyrimo teisėjai akcentavo būtent teises žinias, tuo tarpu ikiteisminio tyrimo pareigūnai dažniau pasigenda prokurorų vadybinių ir operatyvinės veiklos įgūdžių. Deja, tik mažiau nei penktadalis respondentų manė, jog prokurorams netrūksta jokių žinių.

Kalbant apie ikiteisminio tyrimo pareigūnus, rezultatai dar prastesni – net 87,5 procento respondentų nurodė, kad jiems trūksta teisinių žinių, blogiausiai ikiteisminio tyrimo pareigūnus vertina prokurorai. Taigi akivaizdu, kad esant tokioms baudžiamojos persekiojimo institucijų

⁵¹ MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 118-121.

spragoms neišvengiami žmogaus teisių, procesinės formos, taip pat pažeidimai susiję su ikiteisminio tyrimo išsamumu ir tinkamu įstatymu aiškinimu⁵², todėl neatmestina ir tai, kad dažnai pasitaiko klaidų, susijusių su pranešimu apie įtarimą, būtent dėl pareigūnų teisinių ar kitokių reikalingų žinių trūkumo. Atsižvelgiant į tokią situaciją, siūlytina arba kelti aukštesnius reikalavimus baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnams, arba vystyti mokymo programas, kurios padėtų pareigūnams pagilinti teisinės bei kriminalistikos žinias, keltų jų kvalifikaciją.

4. Pranešimo apie įtarimą paskelbimo procedūra ir jos reikšmė

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, jog Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkto reikalavimas reiškia, jog didelis dėmesys turi būti kreipiamas į tai, kaip įtariamasis informuojamas apie jam reiškiamą įtarimą. Detali informacija apie nusikaltimą baudžiamajame procese yra itin svarbi, kadangi nuo jos pateikimo momento įtariamajam yra formaliai raštu pranešta apie faktinį ir teisinį jam pareikštų įtarimų pagrindą. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktas suteikia įtariamajam teisę būti informuotam ne tik apie įtarimo pagrindą, t.y. veiksmus, kuriuos jis įtariamasis padaręs ir kuriais grindžiamas kaltinimas, bet ir teisinį šių veiksmų kvalifikavimą. Ši informacija turi būti detali⁵³. Teismas taip pat ne vienoje byloje⁵⁴ yra pažymėjęs, jog konkrečiai minėtos nuostatos apimtis turi būti įvertinta atsižvelgiant į bendresnę teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, kurią garantuoja Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis. Baudžiamosios teisės sferoje išsamios, detalios informacijos apie įtariamajam pareikštus įtarimus, taigi ir apie tai, kaip teismas gali juos tuo konkrečiu atveju teisiškai kvalifikuoti, pateikimas yra būtina sąlyga proceso teisingumui (sąžiningumui) užtikrinti. Šiuo požiūriu reikia pastebėti, kad Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktas nenustato jokių formalių reikalavimų būdai, kuriuo įtariamasis turi būti informuojamas apie jam pateikiamų įtarimų pobūdį ir pagrindą. Teismas taip pat yra paminėjęs, kad teisė būti informuotam apie įtariamojo pobūdį ir pagrindą yra susijusi su įtariamojo teise pasirošti gynybai.

Taigi konstatuotina, kad jau iš Konvencijos valstybei kyla pareiga užtikrinti, jog jos baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai tinkamai informuos įtariamąjį apie jam inkriminuojamą veiką. Deja, Lietuvos BPK nenumato jokių formalių reikalavimų (išskyrus reikalavimą pranešimą apie įtarimą pateikti pasirašytinai), koku būdu turi būti įteiktas pranešimas apie įtarimą, kad įtariamasis suprastų įtarimo pobūdį ir pagrindą, kartu tinkamai užtikrinant įtariamojo teisę pasirošti gynybai, nors 44 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta kiekvieno įtariamojo teisė,

⁵² JURKA, Raimundas. Ikiteisminis tyrimas: diskusijos dėl nesibaigiančių problemų? *Policija*, 2005, Nr. 7, p. 9.

⁵³ EŽTT bylos *Kamasinski v. Austria*, § 79, *Pélissier and Sassi v. France*, § 51, *Dallos v. Hungary*, § 47, *Sipavičius prieš Lietuvą*, § 27 etc.

⁵⁴ EŽTT bylos *Pélissier and Sassi v. France*, § 52, *Dallos v. Hungary*, § 47, *Sipavičius prieš Lietuvą*, § 28.

„kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugniai pranešta apie jam reiškiamo kaltinimo pobūdį bei pagrindą, turėti pakankamai laiko bei galimybių pasirengti gynybai“.

Pranešimo apie įtarimą tvarką pateikia BPK 187 straipsnio komentaras. Teigiama, jog pareigūnas, įsitikinęs įtariamojo asmens tapatybės tikrumu, paskelbia pranešimą apie įtarimą. Tai jis gali padaryti dviem būdais: pats perskaitydamas pranešimą apie įtarimą arba su pranešimo turiniu tiesiogiai susipažįstant įtariamajam. Pareigūnas turi išaiškinti įtariamajam pranešimo apie įtarimą esmę, t.y. suprantamais posakiais paaiškinti teisinius terminus ir kitas jam neaiškias sąvokas, baudžiamojo įstatymo straipsnių turinį, numatomą sankciją, leisti susipažinti su BK straipsnių tekstais ir t.t. Po to įtariamasis pasirašo po pranešimo tekstu. Vėliau pareigūnas turi paskelbti įtariamojo teises, kurios taip pat nurodomos pranešime, išaiškindamas kiekvienos teisės turinį ir prasmę. Po to įtariamasis dar kartą pasirašo pranešime apie įtarimą, savo parašu patvirtindamas, kad teisės jam išaiškintos. Pranešimo apie įtarimą nuorašas įteikiamas įtariamajam, tuo ir baigiama pranešimo apie įtarimą procedūra.

Gana plačiai kaltinimo pareiškimo tvarka buvo reglamentuojama senajame BPK. Kaltinimas turėjo būti pareiškiamas ne vėliau kaip per dvi dienas po nutarimo patraukti kaltinamuoju priėmimo momento ir jokių būdu ne vėliau kaip kaltinamojo atvykimo ar atvedinimo dieną. Kaltinimo pareiškimas – tai nutarimo patraukti kaltinamuoju paskelbimas, jo esmės ir kaltinamojo teisių išaiškinimas⁵⁵. Taigi senojo BPK 166 straipsnyje buvo įsakmiai įvardyta, jog tardytojas, įsitikinęs kaltinamojo asmens tapatybe, ne tik paskelbia jam nutarimą patraukti kaltinamuoju, bet ir išaiškina pareikšto kaltinimo esmę. Pareiškiant kaltinimą taip pat buvo privalu išaiškinti ir kaltinamojo teises (senojo BPK 167 straipsnis).

Dr. Marina Gušauskienė teigia, jog nei tarptautinėje praktikoje, nei Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje nėra aptarta, kaip išsamiai asmuo turi būti informuojamas apie įtarimo pagrindus ir yra laikomasi bendros taisyklės, kad asmeniui įtariamam nusikalstamos veikos padarymu, suteikiama esminė informacija, leidžianti nusakyti bendrą vaizdą apie asmens procesinės padėties pokyčius. Praktiškai faktas, jog įtariamasis buvo informuotas apie įtarimą ir jį suprato, patvirtinamas parašu. Tačiau parašas neturėtų būti tik formalumas, kaip dažnai pasitaiko praktikoje. Tai rodo dr. M. Gušauskienės atlikto tyrimo rezultatai: 47,14 procentų apklaustų nuteistųjų teigia, kad tyrėjas, pranešęs apie įtarimą, net nemėgino įsitikinti, ar įtariamasis adekvačiai suprato įtarimo esmę, 43,21 procentai teigia priešingai. Todėl ši autorė mano, jog būtina pranešimo apie įtarimą procesinė kontrolė, kurią geriausiai galėtų atlikti įtariamojo gynėjas, kuris išaiškintų ginamajam visas galimas pranešimo apie įtarimą pasekmes, taip pat gynėjo dalyvavimas garantuotų procesinės

⁵⁵ KAZLAUSKAS, išnaša 41, p. 216. KAZLAUSKAS, išnaša 45, p. 212.

įtarimo pareiškimo procedūros teisėtumą bei objektyvumą, dėl to įtarimo esmės bei įtariamojo teisių išaiškinimas nustotų būti procesiniu formalumu ir taptų teisės į gynybą garantija⁵⁶.

Manytume, jog tokia pranešimo apie įtarimą procesinė kontrolė tikrai padėtų geriau įgyvendinti įtariamojo teisę žinoti įtarimo pagrindą ir pobūdį, suprasti tikrąją įtarimo prasmę bei suvokti BK normas, numatančias atsakomybę už įkaltinamą nusikalstamą veiką, tačiau vargu ar gynėjo dalyvavimas kiekvienu pranešimo apie įtarimą pareiškimo atveju įmanomas.

5. Pranešimų apie įtarimą klasifikacija

Dažniausiai ikiteisminio tyrimo metu įtariamajam įteikiamas ne vienas, o keli pranešimai apie įtarimą, kadangi BPK 187 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog naujas pranešimas apie įtarimą turi būti įteikiamas tais atvejais, kai keičiasi pranešimo turinys. Naujas pranešimas apie įtarimą turi būti surašomas tada, kai ikiteisminio tyrimo metu atsiranda pagrindas daryti iš esmės kitokias išvadas apie veikos faktines aplinkybes ar kitaip kvalifikuoti veiką. Tai yra atvejai, kai ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad nusikalstama veika buvo neteisingai ar netiksliai kvalifikuota, gaunami nauji duomenys, turintys reikšmės įtariamojo atsakomybės laipsniui ir pobūdžiui, nustatoma nauja bendrininkavimo forma, kita nusikalstamos veikos stadija ir panašiai. Naujas pranešimas apie įtarimą taip pat turi būti surašomas tada, kai ikiteisminio tyrimo metu nustatomi nauji nusikalstamos veikos epizodai arba paaiškėja, kad asmuo gali būti įtariamasis ne tik dėl pranešime nurodytos nusikalstamos veikos padarymo⁵⁷.

Pabrėžtina, kad naujas pranešimas apie įtarimą turi būti įteiktas tiek tais atvejais, kai veiką nusprendžiama kvalifikuoti pagal sunkesnę atsakomybę numatančius BK straipsnius, dalis ar punktus, tiek suformuluojant įtarimus dėl papildomų nusikalstamų veikų, tiek ir tais atvejais, kai nusikalstamą veiką nusprendžiama perkvalifikuoti pagal švelnesnę atsakomybę numatančias BK normas ar atsisakoma atskirų įtarimo punktų. Tokiu būdu garantuojama įtariamojo teisė žinoti, kuo jis yra įtariamasis⁵⁸.

Taigi visus pranešimus apie įtarimą galima klasifikuoti į:

1. Pradinį pranešimą apie įtarimą
2. Tarpinį pranešimą apie įtarimą
3. Galutinį pranešimą apie įtarimą

Pradinis pranešimas apie įtarimą formuluojamas ikiteisminio tyrimo pradžioje, surašant jį remiantis tuo momentu ikiteisminio tyrimo metu nustatytais faktiniais duomenimis apie

⁵⁶ GUŠAUSKIENĖ, Marina. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 6(108), p. 62.

⁵⁷ GODA Gintaras, JASAITIS Gintaras. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2003, p. 187.

⁵⁸ GODA, išnaša 4, p. 318-319.

nusikalstamą veiką. Tokiame pranešime apie įtarimą jau turi būti nurodytas nusikalstamos veikos laikas, vieta, būdas, kitos nusikalstamą veiką kvalifikuojančios aplinkybės bei BK straipsnis, jo dalis ar punktas, numatantis tą nusikalstamą veiką. Taigi pradiniam pranešime apie įtarimą turi būti atspindėtas tas minimalus kiekis duomenų, pagal kurį formuluojamas pradinis įtarimas.

Tarpinis pranešimas apie įtarimą surašomas tuomet, kai ikiteisminio tyrimo metu atliekant proceso veiksmus nustatomi nusikalstamai veikai tirti reikšmingi faktiniai duomenys, kurie papildo ar detalizuoja pradiniam pranešime apie įtarimą esančius duomenis. Tarpiniame pranešime apie įtarimą dėl naujai paaiškėjusių nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių jau gali kisti ir nusikalstamos veikos kvalifikacija.

Galutinis pranešimas apie įtarimą surašomas tuomet, kai ikiteisminio tyrimo metu surenkami visi inkriminuojamos nusikalstamos veikos objektyviąją ir subjektyviąją pusę pagrindžiantys duomenys. Galutinis pranešimas apie įtarimą glaudžiai susijęs su kaltinamuoju aktu, kadangi kaltinamajame akte esanti nusikalstamos veikos kvalifikacija turi visiškai sutapti su pateikta galutiniame pranešime apie įtarimą. Toks reikalavimas grindžiamas tuo, jog įtariamasis, realizuodamas teisę į gynybą, turi tiksliai žinoti, kuo yra įtariamasis ikiteisminiame tyrime, ir kokios kaltinimo apimtys bus nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme.

Tam tikrais atvejais pradinis ir galutinis pranešimai apie įtarimą gali sutapti, tačiau tokie atvejai aptariami, taip pat plačiau šių pranešimų apie įtarimą turinys bei skirtumai nagrinėjami kitoje magistro darbo dalyje.

II. PRANEŠIMO APIE ĮTARIMĄ TURINYS

1. Įrodinėjimas ir duomenų pakankamumo problema

Jau minėta, kad pranešimas apie įtarimą yra atskiras, nuo kitų procesinių veiksmų nepriklausantis, procesinis aktas, kuriame formaliai fiksuojama, kokios nusikalstamos veikos padarymu asmuo įtariamasis ir kurio pagrindinė procesinė prasmė ir paskirtis – informuoti įtariamąjį apie prieš jį iškilusio įtarimo pobūdį ir pagrindą, taip užtikrinant galimybę pradėti ruoštis teisei gynybai. Savo ruožtu įtariamasis *in personam*, kuris sąlygoja įtariamojo atsiradimą procese ir pranešimo apie įtarimą surašymą, konstatuojamas ikiteisminį tyrimą atliekančiam pareigūnui ar šį tyrimą organizuojančiam, koordinuojančiam ir kontroliuojančiam prokurorui pripažinus, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad tiriamą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo. Taigi konstatuotina, jog pranešimo apie įtarimą surašymui reikalingas tam tikras faktinių duomenų kiekis, pagal kurį ir sprendžiama dėl galimo asmens dalyvavimo padarant nusikalstamą veiką.

Svarbiausia baudžiamojo proceso, kaip veiklos, dalis yra įrodinėjimas. Kiekvienas teismo nuosprendis privalo būti pagrįstas įstatymų nustatyta tvarka gautais ir patikrintais įrodymais, o visa veikla nuo pirminio informacijos užfiksavimo iki jos panaudojimo nuosprendyje yra vadinama įrodinėjimu. Taigi įrodinėjimas – tai įstatymo reglamentuojama veikla, kurios metu renkami ir pateikiami, patikrinami ir vertinami reikšmingi duomenys, siekiant išaiškinti bylai svarbias aplinkybes ir nustatyti tiesą byloje. Kitaip tariant, įrodinėjimo procesas plačiąja prasme suvokiamas kaip tyrimą atliekančių pareigūnų ir visos teismo pažintinės veiklos vykdymas nuo įrodymų rinkimo iki jų įvertinimo⁵⁹.

Ikiteisminio tyrimo metu sukaupiama didžioji dalis duomenų, kurie vėliau pirmosios instancijos teismo pripažįstami įrodymais ir jais grindžiamas nuosprendis⁶⁰, todėl pritarina nuomonei, kad įrodomosios informacijos rinkimo ir įtvirtinimo procesai taip pat vadintini įrodinėjimu. Tai reiškia, jog ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnai ir prokurorai privalo surasti nusikalstamos veikos pėdsakus, juos iširti, užfiksuoti įstatymų nustatyta tvarka, suteikti jiems reikalingą procesinę formą, juos įvertinti leistinumo ir sąsajumo kriterijų pagrindu ir panaudoti aiškinant nusikalstamą veiką⁶¹ bei priimant procesinius sprendimus (taipogi ir surašant pranešimą apie įtarimą).

⁵⁹ ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, Ugnė. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11 (89), p. 73.

⁶⁰ GODA, išnaša 4, p. 173-174.

⁶¹ ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, Ugnė. Įrodymų sampratos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse trūkumai. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 4 (94), p. 76. ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, išnaša 59, p. 72-73.

Naujajame Lietuvos Respublikos BPK buvo įtvirtinta kitokia įrodymų sąvoka, nei prieš tai galiojusiam. Senojo BPK 74 straipsnyje įrodymai buvo apibrėžiami kaip bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi atsakingų institucijų pareigūnai (kvotos organas, tardytojas ir teismas) įstatymo nustatyta tvarka konstatuodavo visuomenei pavojingos veikos buvimą ar nebuvimą, veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti⁶². 2002 metų BPK 20 straipsnio 1-4 dalyse įtvirtinti požymiai, pagal kuriuos sprendžiama, ar tam tikri duomenys gali būti pripažinti įrodymais:

1. duomenys įrodymo statusą įgyja tik nuo to momento, kai bylą nagrinėjantis teismas nusprendžia, kad teismui pateikti duomenys laikytini įrodymais;
2. įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės teisingai išspręsti bylai. Taigi duomenys turi atitikti įrodymų liečiamumo (sąsajumo) savybę;
3. įrodymais gali būti tik įstatymų nustatyta tvarka teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmiais. Taigi duomenys turi atitikti įrodymų leistinumą savybę.

Taigi ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro surinkta ar proceso dalyvių pateikta informacija gali būti laikoma tik duomenimis, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Tokie duomenys nebūtinai gali būti teismo pripažinti įrodymais⁶³. Tačiau manytume, jog nepaisant to, kad įrodomoji informacija ikiteisminiame tyrime negali būti vadinama įrodymais, duomenys, kuriais grindžiami ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnų ar prokurorų procesiniai sprendimai, neabejotinai turi būti prieš tai įvertinti ir leistinumą, ir sąsajumo kriterijų pagrindu⁶⁴. Tokie pat reikalavimai buvo keliami parengtinio tyrimo metu surinktiems duomenims, kurie pagal senąjį BPK buvo pripažįstami įrodymais⁶⁵.

Įrodomosios informacijos liečiamumas – tai tokių duomenų turinio ir įrodinėtinų byloje aplinkybių arba kitų duomenų, turinčių reikšmės teisingai iširti bylą, ryšys⁶⁶. Įrodomosios informacijos sąsajumo (liečiamumo) reikalavimas reiškia, kad įrodomąja informacija (o vėliau ir įrodymais) laikytini tik tie duomenys, kurie susiję su tomis aplinkybėmis, kurias toje baudžiamojoje byloje yra būtina įrodyti, taip pat duomenys, padedantys nustatyti tarpinius faktus, patikrinti kitą įrodomąją informaciją, patvirtinti arba paneigti tiriamas versijas⁶⁷.

⁶² KAZLAUSKAS, išnaša 41, p. 104.

⁶³ GODA, išnaša 4, p. 168-169.

⁶⁴ Panašią nuomonę išreiškia ir Mykolo Romerio universiteto mokslininkė U. Arlauskaitė – Rinkevičienė straipsnyje „Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai“, išnaša 49, p. 72-73.

⁶⁵ KAZLAUSKAS, išnaša 41, p. 106-107. RINKEVIČIUS, Jurgis. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius, 1990, p. 17-18.

⁶⁶ RINKEVIČIUS, Jurgis. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius, 1990, p. 17.

⁶⁷ GODA, išnaša 4, p. 170. RINKEVIČIUS, išnaša 66, p. 18.

Įrodomosios informacijos leistinumą kriterijų atitinka tik tokie duomenys, kurie yra gauti įstatymų nustatyta tvarka, teisėtais būdais ir juos galima patikrinti remiantis BPK numatytais priemonėmis. Duomenys, vėliau galintys tapti įrodymais, nebūtinai turi būti gaunami atliekant BPK numatytus proceso veiksmus, bet ir vadovaujantis kitais įstatymais (pavyzdžiui, Advokatūros įstatymu, Policijos veiklos įstatymu ir pan.). Tačiau atliekant įstatyme numatytus veiksmus gauti duomenys negali būti vertinami kaip įrodomoji informacija, kai tokie duomenys gauti nepagrįstai suvaržant žmogaus teises, pažeidžiant baudžiamojo proceso principus, panaudojant neleistiną prievartą, proceso veiksmą atliekant nepakankamai tiksliai laikantis nustatytų pagrindinių taisyklių ar yra netinkamai užfiksuoti procesinio veiksmo rezultatai arba jo eiga. Įrodomąja informacija taip pat negali būti laikomi duomenys, kurių negalima patikrinti BPK numatytais priemonėmis, pavyzdžiui anoniminiai pranešimai, gandai ir pan.⁶⁸

Įrodinėjimas tiek ikiteisminiame tyrime, tiek visame baudžiamajame procese remiasi bendrais pažinimo dėsniais, tačiau pažinimo ir įrodinėjimo sąvokos nėra tapačios. Paminėtini tokie įrodinėjimo baudžiamojoje byloje ypatumai:

- įrodinėjimą baudžiamajame procese vykdo tik specialiai tam įgaliotos institucijos ir pareigūnai – ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnai, prokurorai ir teismas, visi kiti baudžiamojo proceso dalyviai ir jų atstovai turi teisę dalyvauti įrodinėjimo procese, bet nėra įrodinėjimo pareigos subjektai;
- baudžiamajame procese įrodinėjant siekiama specialių tikslų, kurie sutampa su baudžiamojo proceso uždaviniais, įvardytais BPK 1 ir 2 straipsniuose;
- įrodinėjimo dalyką sudaro reikšmingos sprendžiamai bylai aplinkybės;
- įrodinėti baudžiamojoje byloje leidžiama tik griežtai laikantis baudžiamojo proceso įstatymo nustatytos tvarkos.

Įrodinėjimo procese ikiteisminio tyrimo metu derinama ir mąstymo, ir praktinė veikla, kadangi pats procesas susideda iš daugelio organiškai tarpusavyje susijusių elementų: įrodomosios informacijos rinkimo, jos įtvirtinimo (fiksavimo), išankstinio patikrinimo ir įvertinimo. Įrodinėjimo procesas – vieningas ir nedalomas pažinimo procesas, todėl šie elementai pasikartoja ne vieną kartą, o laiko atžvilgiu gali ir sutapti.

Įrodinėjimo procese labai svarbu ne tik intelektualinė įrodinėjimo subjektų veikla, bet ir tam tikri psichologiniai aspektai, kadangi be pojūčių, suvokimo, atpažinimo ir kitų psichologinių aktų negalimas joks pažinimo procesas. Vykdamas ikiteisminį tyrimą neretai ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnams bei prokurorams tenka spręsti įvairius kūrybinius uždavinius tokiais atvejais, kai trūksta žinių apie tam tikrą įvykį arba turimi duomenys yra neišsamūs. Tokiais atvejais ši informacija išanalizuojama naudojant logines operacijas: palyginimą, klasifikaciją, analizę, sintezę

⁶⁸ GODA, išnaša 4, p. 170-172.

ir pan., o kaip šios intelektualinės veiklos rezultatas gimsta spėjimas, pirminė prielaida, kuri toliau konkretizuojama, tikslinama ir taip susiformuoja versija. Kriminalistikos mokslas reikalauja iškelti ir patikrinti visas galimas versijas, tačiau paprastai pradinėse tyrimo stadijose yra naudojamos tokios priemonės, kurios įgalina susiaurinti paieškų ratą, t.y., įvykio modeliavimas, tipinių versijų panaudojimas ir pan.⁶⁹

Reikšmingus tyrimui, o vėliau ir bylos nagrinėjimui, duomenis privalo rinkti ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras, tam tikrais atvejais prokuroro iniciatyva ir ikiteisminio tyrimo teisėjas. Įrodomoji informacija renkama trimis būdais:

1. atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, numatytus BPK XIV skyriuje: apklausas, parodymų patikrinimo veiksmus, objektų tyrimą ir apžiūrą, skiriant ekspertizes;
2. taikant procesines prievartos priemones, numatytas BPK XII skyriuje, t.y. atliekant kratas, poėmius, paimant pavyzdžius genetinei daktiloskopijai ir pan.;
3. išreikalaujant daiktus ir dokumentus BPK 97 straipsnyje nustatyta tvarka.

Pagal BPK 98 straipsnį teisę pateikti duomenis turi proceso dalyviai bei byloje nedalyvaujantys asmenys ir tokie duomenys baudžiamajame procese turi tokią pačią reikšmę, kaip ir surinkti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro. Taip pat proceso dalyviai turi teisę prašyti, kad reikšmingus duomenis surinktų ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokurorai (BPK 178 straipsnio 2 dalis).

Duomenų fiksavimo tvarka priklauso nuo to, koku būdu duomenys buvo gauti. Atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus rašomas protokolas, kurio turinys numatytas BPK 179 straipsnyje. Jei renkant įrodymus iškyla būtinybė panaudoti specialias žinias, duodama užduotis specialistui atlikti objektų tyrimą arba skiriama ekspertizė. Specialistas savo išvadą pateikia kaip atskirą dokumentą arba ji įrašoma tyrimo veiksmo protokole. Ekspertas, atlikęs ekspertizę, surašo ekspertizės aktą.

Kai duomenys renkami taikant procesines prievartos priemones, jų taikymo rezultatai fiksuojami protokole. Be to, dėl visų procesinių prievartos priemonių taikymo turi būti priimta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis arba prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas.

BPK 97 straipsnyje nustatyta tvarka išreikalauti daiktai ir dokumentai pridedami prie ikiteisminio tyrimo medžiagos, gali būti surašomas daiktų ar dokumentų apžiūros protokolas. Dėl proceso dalyvių ir kitų asmenų pateiktų daiktų ir dokumentų ikiteisminio tyrimo metu surašomas daikto ar dokumento pateikimo protokolas.

Baudžiamojo proceso įstatymas numato tik vienos rūšies duomenų – parodymų – patikrinimo būdus (parodymą atpažinti, parodymų patikrinimą vietoje ir eksperimentą). Tačiau duomenų patikrinimas – tai ne tiek proceso veiksmų atlikimas, kiek mąstomoji veikla, kurios metu vadovaujantis logikos, socialinio pažinimo dėsniais apžvelgiami atliekant ikiteisminį tyrimą pasiekti

⁶⁹ RINKEVIČIUS, išnaša 66, p. 21-24.

rezultatai. Duomenų patikrinimas – tai nuolatinė veikla, kurios objektas yra visi ikiteisminio tyrimo metu gauti duomenys⁷⁰, ir kurią sudaro duomenų formos ir turinio analizė, lyginimas su kitais turimais duomenimis, prieštaravimų nustatymas ir jų pašalinimas. Duomenų patikrinimo tikslas yra išaiškinti surinktos informacijos patikimumą, kadangi bet kokia išvada baudžiamojoje byloje gali būti daroma tik remiantis neabejotinai tikra informacija⁷¹.

Ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų įvertinimas yra būtina įrodinėjimo proceso dalis, sudaranti prielaidas priimti procesinius sprendimus, tokius kaip pranešimo apie įtarimą surašymas, sprendimas skirti kardomąją priemonę, nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, kaltinamojo akto surašymas ir t.t. Šie procesiniai sprendimai priimami remiantis bylai reikšmingų duomenų įvertinimo metu padarytomis išvadomis. Taigi įvertinti ikiteisminio tyrimo metu surinktą įrodomąją informaciją turi įrodinėjimo pareigos subjektai – ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnas ir prokuroras.

Duomenų patikrinimas – tai mąstymo procesas, kuris susideda iš informacijos liečiamumo, leistinumą, tikrumą ir pakankamumą tam tikrai išvadai padaryti nustatymo. Ikiteisminio tyrimo duomenų liečiamumo įvertinimas – tai jų ryšio su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis nustatymas. Leistinumą įvertinimas – tai nustatymas, kad duomenys gauti teisėtais būdais įstatymų nustatyta tvarka ir juos galima patikrinti.

Ikiteisminio tyrimo duomenų tikrumą įvertinimas formuoja įsitikinimą, kad ne tik jų forma, bet ir turinys atitinka tikrovę ir todėl jais galima neabejotinai tikėti. Vertinat duomenų tikrumą atkreiptinas dėmesys į tokias aplinkybes:

1. jeigu faktinių duomenų šaltinis yra žmogus, reikia įvertinti jo individualias savybes, kurios daro įtaką sugebėjimui teisingai suvokti, įvertinti ir perduoti informaciją;
2. jeigu faktinių duomenų šaltinis yra daiktas arba dokumentas, reikia atsižvelgti į jo radimo sąlygas ir į paties materialaus objekto savybes;
3. būtina analizuoti faktinių duomenų turinį (pavyzdžiui, liudytojo parodymų nuoseklumą, išsamumą, prieštaravimų buvimą ir pan.)
4. informaciją, gautą iš vieno šaltinio būtina palyginti su informacija, gauta iš kito šaltinio.

Duomenų pakankamumas įvertinamas atsižvelgiant į atitinkamos baudžiamojo proceso stadijos uždavinius. Vienas iš ikiteisminio tyrimo uždavinių – nustatyti nusikalstamą veiką galimai padariusį asmenį. Taigi šiuo atveju duomenų pakankamumas turi būti vertinamas pagal tai, ar jų pakanka pradėti baudžiamąjį procesą prieš konkretų asmenį. Kitaip tariant, ikiteisminį tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar šį tyrimą organizuojantis ir kontroliuojantis prokuroras privalo įvertinti ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis ir nuspręsti, ar jų pakanka įtarimui

⁷⁰ GODA, išnaša 4, p. 181.

⁷¹ RINKEVIČIUS, išnaša 66, p. 29.

konkreto asmens atžvilgiu atsirasti. Todėl konstatuotina, kad šioje proceso stadijoje įrodinėjimo dalykas yra aplinkybių, kurios leidžia padaryti tikėtiną išvadą apie konkretaus asmens dalyvavimą darant nusikalstamą veiką, visuma, o įrodinėjimo ribos apibūdina ikiteisminio tyrimo duomenų apimtį (visumą), pakankamą tam, kad konkrečiam asmeniui būtų pareikštas įtarimas.

Taigi tam, kad būtų surašytas pirmas pranešimas apie įtarimą, ikiteisminio tyrimo metu jau turi būti surinktas pakankamas duomenų kiekis, leidžiantis daryti pagrįstą išvadą, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką ar dalyvavo ją darant. Pabrėžtina, kad šiuo atveju turi būti atsižvelgta ne tik į kiekybinį, bet ir į kokybinį kriterijų, pagal kurį, analizuojant surinktų duomenų turinį ir jų tarpusavio ryšį, nustatomas informacijos tikrumas.

Šiame darbe jau konstatavome, kad įtarimas – tai subjektyvaus turinio vertinamasis sprendimas, priimamas remiantis loginiais ir kitais objektyviais dėsningumais (gnoseologijos dėsniais, pagrįstais materialiems objektams būdinga sąvybe sąveikaujant atspindėti šios sąveikos pėdsakus⁷²), teisinėmis bei kriminalistikos žiniomis bei bendruoju išprusimu vertinant konkrečiu ikiteisminio tyrimo etapu surinktą informaciją. Manytume, jog tokio sprendimo priėmimą turi nulemti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro vidinis įsitikinimas. Įsitikinimas – tai tikėjimas žinių, pažiūrų, nuomonės tikrumu, susijęs su žmogaus intelektu ir jausmais.

Ikiteisminio tyrimo duomenų įvertinimas pagal vidinį įsitikinimą reiškia, jog tokius duomenis įvertina bylą tiriantis pareigūnas, nesaistomas jokių formalių taisyklių apie įrodymų reikšmę ir toks įvertinimas pabaigiamas padarant kategoriškas išvadas, neleidžiančias abejoti jų teisingumu. Vidinis įsitikinimas formuojasi veikiant asmeninei gyvenimo patirčiai bei socialinei praktikai. Sukauptos žinios sudaro reikiamas teisingo informacijos įvertinimo prielaidas, kartu tai yra priemonė gautiems rezultatams patikrinti. Tačiau vidinio įsitikinimo negalima suprasti kaip laisvės vertinat ikiteisminio tyrimo duomenis pagal savo intuiciją ar asmeninius norus, jis turi būti pagrįstas informacija, kurią pats pareigūnas betarpiškai patikrino, išnagrinėjo ir įvertino atlikdamas ikiteisminį tyrimą.

Susiformavus vidiniam įsitikinimui, bylos aplinkybių žinojimas pavirsta motyvu ir valiniu aktu, nulemiančiu žmogaus elgesį. Taigi vidinis įsitikinimas, visų pirma, yra žinojimas, antra – tikėjimas to žinojimo teisingumu, trečia – valios stimulus, verčiantis imtis atitinkamų veiksmų⁷³.

BK 2 straipsnyje, nustatant baudžiamosios atsakomybės pagrindus, nurodyta, jog pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Taigi įtariamojo, kaip traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens, veika turi atitikti nusikalstamos veikos sudėtį. Tiesa,

⁷² ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, Ugnė. Įrodymų sampratos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse trūkumai. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 4 (94), p. 75.

⁷³ RINKEVIČIUS, išnaša 66, p. 39-41. PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980, p. 43.

ikiteisminiame tyrime galima konstatuoti tik tikimybę (įtarimą), kad asmuo, traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, padarė ar dalyvavo darant nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, kuris numatytas BK, taip pat, kad asmuo kaltas dėl nusikalstamos veikos, atitinka reikalavimus, keliamus subjektui, ir nėra kitų aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas prieš tą asmenį negalimas. Darytina išvada, kad duomenys, kurių pagrindu asmeniui surašomas pranešimas apie įtarimą, turi apibūdinti nusikalstamos veikos sudėties elementus: objektą, objektyviają ir subjektyviają puses, subjektą. Žinoma, pradinėse tyrimo stadijose šie duomenys yra neišsamūs, ne visiškai tikslūs, tačiau vėliau tyrimo metu nustatomos papildomos aplinkybės, turimi duomenys tikslinami, kartu tikslinamas ir pranešimas apie įtarimą. Bet visada pareiškiant įtarimą jau reikia turėti duomenų apie nusikalstamos veikos padarymo vietą, laiką, būdą ar kitas esmines bylos aplinkybes, taip pat apie asmens kaltumą dėl nusikalstamos veikos padarymo. Pranešimas apie įtarimą turi atitikti tikras nusikalstamos veikos aplinkybes ir jokių būdu negalima remtis spėliojimais ar vien subjektyviu įtarimu, nesant jį patvirtinančių faktinių duomenų.

Nusikalstamos veikos sudėtis – tai baudžiamajame įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių, kurie apibūdina pavojingą veiką kaip tam tikrą nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, visuma⁷⁴. Toliau aptarsime, kokie objektyvieji ir subjektyvieji požymiai nurodomi pranešime apie įtarimą.

2. Objektyvieji požymiai

BPK 187 straipsnio 1 dalyje, reglamentuojančioje pranešimo apie įtarimą turinį, nustatyta, jog pranešime turi būti nurodyta nusikalstama veika – jos padarymo vieta, laikas bei kitos aplinkybės. 2003 metų balandžio 11 dienos Generalinio prokuroro įsakymu nr. I-51 patvirtintame pranešimo apie įtarimą blanke dar nurodyta ir nusikalstamos veikos padarymo būdas bei padariniai. Akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai gana siaurai reglamentuoja pranešimo apie įtarimą turinį.

Manytume, kad pranešime apie įtarimą būtina turėtų atsispindėti asmeniui inkriminuojamos nusikalstamos veikos objektas, t.y. į kokį teisinį gėrį buvo pasikėsinta, bei dalykas (materialaus pasaulio daiktai, į kuriuos buvo tiesiogiai pasikėsinta) arba nukentėjusysis, kuriam padaryta žala. Praktikoje šio reikalavimo laikomasi ir, nors nusikalstamos veikos objektas tiesiogiai nėra nurodomas, iš inkriminuojamos nusikalstamos veikos aprašymo dažniausiai galima padaryti vienareikšmišką išvadą dėl to, į kokį teisinį gėrį asmuo įtariamas pasikėsinęs. Kaip pavyzdį pateiksime tokį atvejį. V.T. buvo pranešta, jog „jis, turėdamas tikslą parduoti labai didelį kiekį psichotropinės medžiagos MDMA, iš ikiteisminio tyrimo metu nenustatyto asmens, nenustatyto

⁷⁴ PAVILONIS Vladas, ŠVEDAS Gintaras. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius, 2004, p. 25.

aplinkybėmis, neteisėtai įgijo 13022,96 g tablečių „AJ“, kurių sudėtyje yra 6025,884 g (46%) MDMA <...>, kurias laikė požeminių garažų masyve, esančiame <...>, garaže nr. 31, kur 2004 11 13 apie 18 val. sverdamas šias tabletes su elektroninėmis svarstyklėmis „Sortorius“ pardavimui buvo sulaikytas policijos darbuotojų⁷⁵. Iš tokio nusikalstamos veikos aprašymo akivaizdu, jog asmuo įtariamas disponavimo narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis tvarkos pažeidimu.

Nusikalstamos veikos objektyvioji pusė – tai išorinė nusikalstamos veikos pasireiškimo pusė. Objektyviają pusę apibūdina šie požymiai: veika, pasekmės, priežastinis ryšys tarp veikos ir pasekmių, nusikalstamos veikos padarymo laikas, vieta, būdas, įrankiai, priemonės bei kitos aplinkybės⁷⁶. Kiekvienos nusikalstamos veikos objektyvioji pusė gali būti labai įvairi, kadangi tas pats nusikalstamas tikslas gali būti pasiekiamas skirtingomis pagal išorinę savo pasireiškimo formą veikomis⁷⁷. Nuo nusikalstamos veikos objektyviosios pusės dažniausiai priklauso nusikalstamos veikos kvalifikavimas, todėl, manytume, pranešime apie įtarimą turėtų atsispindėti tie objektyviosios pusės požymiai, kurie pagrindžia nusikalstamos veikos kvalifikavimą pagal konkretų BK straipsnį, jo dalį ar punktą.

Nusikalstama veika – tai priešingas teisei, pavojingas, sąmoningas ir valingas žmogaus elgesys išoriniame pasaulyje. Veika apima dvi žmogaus elgesio pasireiškimo formas: aktyviają (veikimą) ir pasyviają (neveikimą). Veikimas pasireiškia įvairių veiksmų, kuriuos sudaro sąmoningi ir valingi žmogaus kūno judesiai, ir kuriais kėsinamasi į baudžiamojo įstatymo saugomus gėrius, atlikimu. Nusikalstamas veikimas gali pasireikšti labai įvairiai. Dažniausiai nusikaltėlis, norėdamas pasiekti atitinkamą rezultatą, veikia kitus žmones ar materialaus pasaulio daiktus, taip pat gali veikti ir žodžiu.

Neveikimas yra pasyvus žmogaus elgesys, sukeliantis ar galintis sukelti išoriniame pasaulyje tam tikrus pakitimus. Nusikalstamo neveikimo pavojingumas pasireiškia tuo, kad asmeniui susilaikant nuo tam tikrų veiksmų, kuriuos jis privalo atlikti, atsiranda žala teisiniams gėriams ar keliama tokios žalos grėsmė. Neveikimas taip pat turi būti sąmoningas ir valingas asmens poelgis⁷⁸.

Nusikalstamos veikos padarymo būdas – tai veiksmų (ar neveikimo), kuriais rengiamasi nusikalstamai veikai, ji daroma ir slepiama sistema. Pažymėtina, jog pirmajame pranešime apie įtarimą nusikalstamos veikos padarymo būdas dažnai nurodomas gana lakoniškai, pavyzdžiui, „jis <...> veikdamas kartu su S.K. <...> įsibrovė į <...> A.V. nuomojamą kambarį, suduodami nenustatytą skaičių smūgių kumščiais bei buteliu A.V. į galvą bei kitas kūno vietas, padarydami kūno sužalojimus tyčia nužudė A.V.“. O štai antrajame (tarpiniame) pranešime apie įtarimą nusikalstamos veikos būdas nurodomas žymiai išsamiau: „pro nerakintas duris įsibrovė į A.V.

⁷⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-139-48/2005.

⁷⁶ ABRAMAVIČIUS, Armanas, *et. al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius, 2001, p. 150.

⁷⁷ ABRAMAVIČIUS, išnaša 76, p. 171.

⁷⁸ ABRAMAVIČIUS, išnaša 76, p. 172-176.

nuomojamą kambarį, reikalaujami iš nukentėjusiojo A.V. pinigų, su ypatingu žiaurumu, panaudojo fizinį smurtą prieš A.V., t.y., jis sudavė ne mažiau trijų smūgių su kėde per galvą, S.K. spyrė nenustatytą skaičių smūgių nukentėjusiajam į įvairias kūno vietas, o vėliau grįžęs iš virtuvės sudavė medine koja du smūgius nukentėjusiajam į galvą ir per šonus, o S.K. nutempė nukentėjusį nuo sofas lovos iki kambario vidurio ir paėmęs mechaninį aparatą kabėms tvirtinti įsegė nukentėjusiajam A.V. ne mažiau trijų kabių į sėdmenis ir nugarą⁷⁹. Taigi dažniausiai nusikalstamos veikos padarymo būdas ikiteisminio tyrimo pradžioje būna nustatytas neišsamiai, tačiau vėliau, remiantis tyrimo metu nustatytais duomenimis, tikslinamas, detalizuojamas. Tai atsispindi ir išnagrinėtose baudžiamosiose bylose⁸⁰.

Jei nusikalstama veika padaryta neveikimu, nurodoma, kokių veiksmų neatlikimu asmuo įtariamas: „O.K. pranešama, kad ji įtariama tuo, kad ji be svarbios priežasties nepranešė apie jos akivaizdoje padarytą labai sunkų nusikaltimą, numatytą BK 129 straipsnio 1 dalyje, o būtent apie tai, kad 2007 m. gruodžio 1 d. apie 20 val. Alytuje <...> jos akivaizdoje buvo nužudytas A.Č.“ Šiuo atveju įtariamajai inkriminuota BK 238 straipsnio 1 dalyje numatyta veika – nepranešimas apie nusikaltimą⁸¹.

Pažymėtina, jog vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo teismo formuluojama praktika, tais atvejais, kai įtariamajam inkriminuojama nusikalstama veika, kuria pažeidžiami kitų teisės aktų (pavyzdžiui, Buhalterinės apskaitos įstatymo, Mokesčių administravimo įstatymo, Saugaus eismo automobilių keliais įstatymo, Kelių eismo taisyklių) reikalavimai, pranešime apie įtarimą turi būti nurodytas ne tik teisės aktas, kurio reikalavimai pažeisti, bet ir konkretūs teisės akto straipsniai, jų dalys ar punktai. Šiuo atveju įtarimas turi būti formuluojamas konkrečiai, nurodant visus nustatytų taisyklių pažeidimus⁸². Nesilaikant šio reikalavimo pagrindai gali būti konstatuotas teisės į gynybą pažeidimas. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia padaryti išvadą, jog praktikoje tokio reikalavimo yra laikomasi. Kaip pavyzdį pateiksime baudžiamąją bylą, kurioje įtariamajam inkriminuojamas apgaulingas apskaitos tvarkymas⁸³. Pranešime apie įtarimą nurodyta, jog „jis, pažeisdamas 1992 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos Buhalterinės apskaitos pagrindų įstatymo Nr. 1-2654 4, 8, 9, 12, 14, 18 straipsnius, tvarkydamas VI „NE“ buhalterinę apskaitą, nevedė balansinių sąskaitų, apyvartos žiniaraščių ar registru, didžiosios knygos ar ją pakeičiančio sintetinės apskaitos registro, vestuose registruose neapskaitė visos ūkinės finansinės operacijos, sudarydamas patvirtintą finansinę atskaitomybę už 1998 metus buhalterinės apskaitos duomenų nepatvirtino ilgalaikio turto, prekių bei materialinių vertybių, atsiskaitymų, piniginių ir kitų lėšų inventorizacijų duomenis,

⁷⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-46-48/08.

⁸⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. N1-126-81/08, 1-196-397/08, 1-119-387/08, 1-80-245/08 ir kt.

⁸¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-182-81/08.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-830/2007.

⁸³ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-185-508/08.

apgaulingai tvarkė VI „NE“ buhalterinę apskaitą, ko pasėkoje iš jo vestos buhalterinės apskaitos negalima nustatyti viešosios įstaigos ūkinės-finansinės veiklos rezultatų ir įvertinti turto“.

Nusikalstamos pasekmės (padariniai) – tai žala, kuri atsiranda kėsinantis į baudžiamojo įstatymo saugomus objektus. Nusikalstamos pasekmės betarpiškai susiję su nusikalstamos veikos objektu bei dalyku. Būtent tiesiogiai veikiant dalyką, daroma žala objektui ir atsiranda nusikalstamos pasekmės. Pagal žalos pobūdį dažniausiai baudžiamajame įstatyme numatytos turtinės bei fizinės pasekmės, jas ir reikėtų konkretizuoti pranešime apie įtarimą. Praktikoje nusikalstamos pasekmės nurodomos jau pirmajame pranešime apie įtarimą, tačiau ne visada tiksliai, pavyzdžiui, „padarydamas nukentėjusiajam M.P. kūno sužalojimą ir turto žalą bendrai 2400 Lt sumai”⁸⁴. Koks sveikatos sutrikdymas nukentėjusiajam padarytas, nenurodyta, nors tą pačią dieną, kurią surašytas pranešimas apie įtarimą, pateikta specialisto išvada dėl nukentėjusiojo sveikatos sutrikdymo masto. Be to, 2007 metų birželio 20 dieną surašytame pranešime apie įtarimą vartojama sąvoka „kūno sužalojimas“, nors naujajame, 2003 metų gegužės 1 dieną įsigaliojusiam, BK sąvoka „kūno sužalojimas“ pakeista sąvoka „sveikatos sutrikdymas“. Manytume, jog tokios klaidos tikrai nedaro garbės baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnams.

Pažymėtina, jog nusikalstamos pasekmės ikiteisminio tyrimo metu gali pakisti, tokiu atveju privalo būti surašomas naujas pranešimas apie įtarimą. Štai pavyzdžiui Kauno apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1-196-397/08 pradiniam pranešime apie įtarimą nurodyta, jog J.P. įtariama tuo, kad tyčia smogdama kirviu sugyventiniui K.K. į galvą „padarė jam trauminę galvos dalies amputaciją, t.y. sunkiai sutrikdė jam sveikatą“. Įtariamasis veikia kvalifikuota kaip sunkus sveikatos sutrikdymas. Praėjus kiek daugiau nei mėnesiui nukentėjusysis mirė, todėl įtariamajai buvo įteiktas naujas pranešimas apie įtarimą, kuriame jai jau inkriminuojamas tyčinis nužudymas. Kauno apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. N1-35-81/08 M.M. buvo pranešta, jog jis įtariamas tuo, kad „sudavė vieną smūgį peiliu nukentėjusiajam nepilnamečiui K.U. į ranką, padarydamas pjautinę-durtinę rankos žaizdą, tuo sukėlus nukentėjusiajam K.U. nesunkų sveikatos sutrikdymą“. Vėliau paaiškėjo, jog nukentėjusiajam buvo sužalota žasto arterija, o toks sužalojimas atitinka sunkų sveikatos sutrikdymą, todėl po dviejų mėnesių nuo pradinio pranešimo apie įtarimą, surašytas antras (ir galutinis) pranešimas apie įtarimą, kuriame įtariamajam inkriminuojamas sunkus sveikatos sutrikdymas.

Nusikalstamos veikos padarymo laikas – svarbi aplinkybė, kurią nurodyti reikalauja BPK 187 straipsnio 1 dalis, reglamentuojanti pranešimo apie įtarimą turinį. Pagal BK 3 straipsnio 1 dalį, nusikalstamos veikos padarymo laikas yra veikimo (neveikimo) laikas arba baudžiamojo įstatymo numatytų padarinių atsiradimo laikas, jeigu asmuo norėjo, kad padariniai atsirastų kitu laiku.

⁸⁴ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-71-81/08.

Įtariamajam gynybos požiūriu yra labai svarbu žinoti, koku laiku padaryta jam inkriminuojama nusikalstama veika, kadangi tai leidžia kelti gynybos versijas dėl įtariamojo alibi. Tačiau tiksliai nustatyti nusikalstamos veikos laiką dažnai yra sudėtinga, o kartais to išvis nepasiseka padaryti. Tokiais atvejais laikas, kada buvo padaryta nusikalstama veika, turi būti nurodytas bent apytiksliai. Kaip pavyzdį pateiksime tokį atvejį. V.T. buvo pranešta, jog jis įtariamas tuo, kad „veikdamas bendrininkų grupėje kartu su A.T, turėdamas tikslą platinti labai didelį kiekį narkotinių ir psichotropinių medžiagų, bei jų pirmtakus (prekursorius), iš ikiteisminio tyrimo metu nenustatyto asmens, nenustatytu laiku ir aplinkybėmis, neteisėtai įgijo 13022,96 g tablečių <...> kurias laikė <...> iki 2004 11 13 18 val., kol sverdamas šias medžiagas su elektroninėmis svarstyklėmis „Sortorius“ pardavimui buvo sulaikytas policijos“⁸⁵.

Išanalizavus Kauno apygardos teismo baudžiamąsias bylas, darytina išvada, jog pranešimuose apie įtarimą nusikalstamos veikos laikas daugeliu atveju yra nurodomas tinkamai, t.y., nurodoma data ir bent apytikslis laikas, pavyzdžiui „laikotarpyje nuo 21.00 – 23.00 val.“⁸⁶ arba „apie 01.00 val.“⁸⁷. Vienu atveju laikas buvo nurodytas per tiksliai, t.y., kad nusikalstama veika padaryta 23.00 val., nors iš bylos medžiagos aišku, kad tikslus laikas buvo nežinomas, be to, ir pati nusikalstama veika užtruko tam tikrą laikotarpį (įtariamajam pranešime apie įtarimą buvo inkriminuojama, jog jis, panaudodamas fizinį smurtą, reikalavo atiduoti automobilį)⁸⁸.

Nusikalstamos veikos vietą reikalauja nurodyti BPK 187 straipsnio 1 dalis. Pagal BK 4 straipsnio 2 dalį, nusikalstamos veikos padarymo vieta yra vieta, kurioje asmuo veikė arba turėjo ir galėjo veikti, arba vieta, kurioje atsirado baudžiamojo įstatymo numatyti padariniai. Bendrininkų nusikalstamos veikos padarymo vieta yra vieta, kurioje ši veika buvo padaryta, o jeigu vienas bendrininkų veikė kitoje vietoje, - jo veikimo vieta. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia teigti, jog daugeliu atvejų pranešimuose apie įtarimą nusikalstamos veikos vieta nurodoma tinkamai, nors ir ne visada tiksliai, pavyzdžiui „sodų bendrijoje „Lagūna“, Drąseikių kaime, Lapių seniūnijoje, Kauno rajone“⁸⁹. Šiuo atveju nusikalstamos veikos padarymo vieta nurodyta tinkamai, kadangi nukentėjusysis buvo sužalotas vairuodamas automobilį. Paminėtinas atvejis, kai nukentėjusysis buvo nušautas miške, o įtariamajai įteiktame pranešime apie įtarimą nurodyta tokia nusikalstamos veikos vieta: „Jonavos rajone, Upninkų seniūnijoje, Dagilionių kaime, 250 m atstumu nuo R.N. priklausančios sodybos“⁹⁰.

Vienoje nagrinėtoje byloje nusikalstamos veikos vieta apskritai nebuvo nurodyta, kadangi J.K. buvo pranešta, kad jis įtariamas tuo, kad „būdamas UAB „F“ direktoriumi bei pagal

⁸⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-139-48/05.

⁸⁶ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-80-245/08.

⁸⁷ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-119-397/08.

⁸⁸ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-71-81/08.

⁸⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-35-81/08.

⁹⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-44-290/05.

buhalterinio aptarnavimo sutartį tvarkydamas VĮ „NE“ buhalterinę apskaitą, tai yra vykdydamas vyriausiojo finansininko pareigas ir tuo pačiu atlikdamas kasininko, materialiai atsakingo, darbą, pasisavino didelės vertės svetimą turtą“⁹¹.

Nusikalstamos veikos padarymo priemonės – tai daiktai, kurie patys nenaudojami nusikalstamai veikai padaryti, tačiau palengvina atlikti nusikalstamus veiksmus arba sudaro jo materialias prielaidas. Kai darant inkriminuojamą nusikalstamą veiką panaudojamos tam tikros priemonės, jos nurodomos pranešime apie įtarimą: „iš J.A. pagrobtais J. Ralio vidurinės mokyklos raktais atrakino mokyklos duris ir įsibrovė į patalpą <...>, iš kurios pagrobė svetimą turtą“⁹², „2004 m. lapkričio 12 d. automobiliu „Audi A4“, valst. Nr. <...>, gabeno šią psichotropinę medžiagą į savo namus“⁹³.

Nusikalstamos veikos įrankiai – tai daiktai ar priemonės, kurias kaltininkas tiesiogiai naudoja darydamas nusikalstamą veiką⁹⁴. Pranešime apie įtarimą dažniausiai yra nurodomi nusikalstamos veikos įrankiai, pavyzdžiui, „metaliniu strypu tyčia sudavė A.Č.“⁹⁵, „ne mažiau kaip tris kartus sudavė su medine lazda į galvos sritį“⁹⁶, „tyčia savadarbiu mažo kalibro šautuvu nušovė V.U.“⁹⁷, „grasindamas peiliu G.N. pagrobė svetimą turtą“⁹⁸.

Kartais pranešime apie įtarimą nurodoma nusikalstamos veikos situacija, t.y., kokiomis aplinkybėmis padaryta nusikalstama veika. Pažymėtina, jog su nusikalstamos veikos situacija dažnai susiję subjektyviosios pusės požymiai – nusikalstamos veikos motyvai ir tikslai. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia teigti, jog, pavyzdžiui, nužudymų bylose nurodoma, jog nusikalstama veika padaryta tarpusavio konflikto metu⁹⁹, kartais netgi tiksliau – „asmeninio konflikto dėl J.J. priklausančio dviračio metu“¹⁰⁰. Taip pat pasitaiko tokių nusikalstamos veikos padarymo situacijos apibūdinimų, kaip „tarpusavio ginčo su V.J. metu, apsižodžius nerekšmingomis frazėmis“¹⁰¹, „būdamas UAB „F“ direktoriumi bei pagal buhalterinio aptarnavimo sutartį tvarkydamas VĮ „NE“ buhalterinę apskaitą, tai yra vykdydamas vyriausiojo finansininko pareigas ir tuo pačiu atlikdamas kasininko, materialiai atsakingo, darbą“¹⁰².

⁹¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-185-508/08.

⁹² Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-72-48/08.

⁹³ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-139-48/05.

⁹⁴ ABRAMAVIČIUS, išnaša 76, p. 184.

⁹⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-182-81/08.

⁹⁶ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-126-81/08.

⁹⁷ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-181-114/08.

⁹⁸ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-140-120/08.

⁹⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-180-60/08, 1-82-348/08, 1-83-317/08, 1-120-383/08 ir kt.

¹⁰⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-88-133/08.

¹⁰¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-207-348/08.

¹⁰² Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-85-508/08.

3. Subjektyvieji požymiai

Nusikalstamos veikos subjektyvieji požymiai, nurodomi pranešime apie įtarimą – tai subjektyviosios pusės požymiai kaltė, motyvai ir tikslai, bei nusikalstamos veikos subjektą (įtariamąjį) apibūdinantys tam tikri požymiai.

Subjektyvioji nusikalstamos veikos pusė, pasak prof. Vytauto Piesliako, tai vidinė psichinė žmogaus elgesį nukreipianti, palydinti ir kontroliuojanti pusė¹⁰³. Kaltė baudžiamosios teisės teorijoje apibrėžiama kaip asmens santykis su daroma pavojinga veika ir padariniais. Kaltė apima tiek asmens intelekto, tiek valios procesus, tarp kurių egzistuoja glaudus ryšys: bet kuris valingas veiksmas nevyksta be intelektinio asmens vertinimo bei būdų, kuriais gali būti pasiektas norimas rezultatas ir atvirksčiai – intelektinė asmens veikla negali duoti rezultatų be valios išraiškos¹⁰⁴. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, kaltė yra subjektyvusis baudžiamosios atsakomybės pagrindas, taigi darytina išvada, jog pranešimas apie įtarimą gali būti surašomas tik surinkus pakankamai ikiteisminio tyrimo duomenų, pagrindžiančių konkretaus asmens kaltę dėl tiriamos nusikalstamos veikos. Be to, kaltės nustatymas yra svarbus ne tik pagrindžiant baudžiamosios atsakomybės taikymą, bet ir kvalifikuojant nusikalstamas veikas bei atskiriant nusikalstamas veikas vienas nuo kitų pagal subjektyviosios pusės požymius¹⁰⁵.

Pažymėtina, jog subjektyviosios pusės – kaltės, motyvų ir tikslų įrodinėjimas yra kur kas sudėtingesnis nei objektyviųjų požymių. Bene vienintelis šaltinis gauti duomenų apie subjektyviąją nusikalstamos veikos pusę yra įtariamąjo apklausos rezultatai, tačiau kartu įtariamasis yra ir labiausiai suinteresuotas bylos baigtimi, be to, jam nekyla baudžiamoji atsakomybė už melagingų parodymų davimą. Dėl šių priežasčių įtariamąjo apklausos rezultatai vertintini itin kritiškai ir jais ne visada galima pasitikėti. Todėl įtariamąjo kaltei nustatyti naudojami ir kiti procesiniai veiksmai: liudytojų apklausos, įvykio vietos apžiūros, įvairūs tyrimai, ekspertizės, akistatos ir t.t. Pažymėtina, jog kartais apie kaltės formą galima spręsti pagal kaltininko objektyviai atliktus veiksmus (pavyzdžiui, kai padaryta daug sužalojimų arba akivaizdu, kad įtariamasis nusikalstamai veikai ruošėsi ir pan.). Būtent lygindamas nusikalstamos veikos objektyviosios pusės byloje užfiksuotus požymius su įtariamąjo parodymais, tyrėjas gali padaryti išvadą dėl subjektyviųjų požymių, nesutampančių su įtariamąjo parodymais¹⁰⁶.

Skirtingas intelektinio ir valinio elementų derinys lemia tai, kad teoriškai ir BK 14 straipsnyje yra skiriamos dvi kaltės formos – tyčia ir neatsargumas. Savo ruožtu tyčia skirstoma į tiesioginę ir netiesioginę, o neatsargumas – į nusikalstamą pasitikėjimą ir nusikalstamą nerūpestingumą. Reikia

¹⁰³ PIESLIAKAS, Vytautas. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*: mokymo leidinys. Vilnius, 1996, p. 113.

¹⁰⁴ IVOŠKA, Girius. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius, 2004, p. 103.

¹⁰⁵ IVOŠKA, išnaša 104, p. 104.

¹⁰⁶ PIESLIAKAS, išnaša 103, p. 116.

pažymėti, jog asmuo baudžiamas už nusikalstamos veikos padarymą dėl neatsargumo tik atskirais, BK Specialiojoje dalyje numatytais atvejais (BK 16 straipsnio 4 dalis), todėl, manytume, kai įtariamajam inkriminuojama nusikalstama veika, padaryta neatsargia kaltės forma, ji būtinai turi būti nurodyta pranešime apie įtarimą. Taip pat, mūsų nuomone, kaltės forma privalo būti nurodyta tais atvejais, kai ta pati nusikalstama veika gali būti padaroma tiek tyčia, tiek neatsargiai – nužudymo (BK 129 ir 132 straipsniai), sunkaus sveikatos sutrikdymo (BK 135 ir 137 straipsniai), nesunkaus sveikatos sutrikdymo (BK 138 ir 139 straipsniai) ir kitais atvejais. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia teigti, kad daugeliu atveju, kai inkriminuojamas nužudymas ar sveikatos sutrikdymas kaltės forma nurodoma jau pirmajame pranešime apie įtarimą: „smogė vieną smūgį virtuviniu peiliu sugyventiniui R.S. į krūtinės sritį, <...> dėl ko R.S. mirė, tokiu būdu tyčia nužudė R.S.“¹⁰⁷, „tyčia rankomis suduodamas nenustatytą skaičių smūgių nukentėjusiajai A.D. į įvairias kūno vietas, padarė daugybinius sumušimus, dėl ko A.D. mirė, šiais savo veiksmais tyčia nužudė A.D.“¹⁰⁸, „tyčia sudavė rankose laikoma medine lazda vieną kartą į veido sritį <...>, tuo padarydamas nukentėjusiajam nežymų sveikatos sutrikdymą bei sukėlęs nukentėjusiajam fizinį skausmą“¹⁰⁹. Vienoje iš analizuotų bylų įtariamajam inkriminuotas sunkus sveikatos sutrikdymas, tačiau nė viename iš dviejų pranešimų apie įtarimą kaltės forma nebuvo nurodyta¹¹⁰.

Nusikalstamos veikos padarymo motyvas – tai suvoktos vidinės paskatos, kurios nulemia asmens pasiryžimą padaryti nusikalstamą veiką¹¹¹. Pasak prof. Vytauto Piesliako, nusikalstamos veikos motyvą baudžiamosios teisės teorija supranta kaip veikos priežastį, paskatą, nusikalstamos veikos varomąją jėgą ar savęs pateisinimą¹¹². Nusikalstamos veikos padarymo tikslas – tai asmens įsivaizduojami objektyvios tikrovės pasikeitimai, kurie turi atsirasti dėl nusikalstamos veikos padarymo¹¹³, kitaip tariant, tai nusikalstamą veiką darančio asmens siekiai. Pažymėtina, jog nusikalstamo tikslo siekimas būdingas tik toms nusikalstamoms veikoms, kurios padaromos tiesiogine tyčia, t.y., kai kaltininkas nori ir siekia tam tikrų pasekmių atsiradimo¹¹⁴.

Daugumoje analizuotų pranešimų apie įtarimą buvo nurodyti nusikalstamos veikos motyvai ar tikslai. Kaip rodo praktika, jie gali būti labai įvairūs. Pateiksime keletą pavyzdžių. V.T. „turėdamas tikslą parduoti labai didelį kiekį psichotropinės medžiagos MDMA, iš ikiteisminio tyrimo metu nenustatyto asmens, nenustatytomis aplinkybėmis, neteisėtai įgijo 13022, 960 g tablečių“¹¹⁵; „turėdamas tikslą užvaldyti svetimą turtą plėšimo būdu pro nerakintas duris įsibrovė į A.V.

¹⁰⁷ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-75-245/08.

¹⁰⁸ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-82-348/08.

¹⁰⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-126-81/08.

¹¹⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-35-81/08.

¹¹¹ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius, 2001, p. 214.

¹¹² PIESLIAKAS, išnaša 103, p. 185.

¹¹³ ŠVEDAS, išnaša 111, p. 214.

¹¹⁴ ŠVEDAS, išnaša 111, p. 215.

¹¹⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr., 1-139-48/05.

nuomojamą kambarį¹¹⁶; „turėdamas tikslą užvaldyti svetimą – J. Ralio vidurinei mokyklai priklausantį turtą, suprasdamas, kad nukentėjusysis vykdo tarnybines, t.y. mokyklos naktinio sargo pareigas, užpuolė pastarąjį“. Šiuo atveju įtariamajam inkriminuotas kvalifikuotas nužudymas dėl savanaudiškų paskatų ir dėl tarnybinių pareigų vykdymo¹¹⁷. Paminėtinas ir toks nusikalstamos veikos motyvų apibūdinimas: „be jokios dingsties, paniekindamas visuomenėje nusistovėjusias elgesio normas, dėl chuliganiškų paskatų, įlipo per atraktintą automobilio <...> bagažinę į automobilio vidų, kur tyčia <...> nukentėjusiajam G.M. sudavė su rankoje laikoma ir iš anksto su savimi atsinešta medine lazda“¹¹⁸.

Prie kitų nusikalstamos veikos subjektą apibūdinančių duomenų priskirtini duomenys apie nusikalstamos veikos subjekto būseną nusikalstamos veikos metu, pavyzdžiui, įtariamojo girtumas. Daugumoje analizuotų pranešimų apie įtarimą buvo nurodyta, jog inkriminuojama nusikalstama veika padaryta įtariamajam esant neblaiviam¹¹⁹. Dažniausiai pranešime apie įtarimą nurodoma, jog tokia įtariamojo būseną turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui.

4. Pranešimo apie įtarimą turinio pokyčiai ikiteisminio tyrimo eigoje

Kaip jau minėta, pradinėse tyrimo stadijose nusikalstamą veiką apibūdinantys ikiteisminio tyrimo duomenys yra neišsamūs, ne visiškai tikslūs, tačiau vėliau tyrimo metu nustatomos papildomos aplinkybės, turimi duomenys tikslinami. Kartu tikslinamas ir pranešimas apie įtarimą, todėl dažniausiai baudžiamosiose bylose jų būna ne vienas. Šiame magistrinio darbo skyriuje aptarsime, kaip keičiasi pranešimo apie įtarimą turinys ikiteisminio tyrimo eigoje. Galimi dvejopi pranešimo apie įtarimą turinio pokyčiai – kai keičiami ar papildomi nusikalstamą veiką apibūdinantys duomenys, ir kai keičiamas ne tik nusikalstamos veikos aprašymas, bet ir veikos kvalifikacija. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai tarpiniame ar galutiniame pranešime apie įtarimą inkriminuojama papildoma nusikalstama veika, kuri nebuvo numatyta pradiniam, arba inkriminuojamų nusikalstamų veikų sumažėja. Plačiau aptarsime kiekvieną iš paminėtų atvejų.

Kai nusikalstamos veikos kvalifikacija nesikeičia, tikslinami ir papildomi tie nusikalstamą veiką apibūdinantys duomenys, kurie neturi įtakos inkriminuojamos veikos kvalifikavimui, t.y.:

- Nusikalstamos veikos padarymo vieta. Vienoje nagrinėtoje baudžiamojoje byloje¹²⁰ pradiniam pranešime apie įtarimą nusikalstamos veikos padarymo vieta apskritai nebuvo nurodyta, tačiau tai padaryta antrame (galutiniame), pranešime apie įtarimą. Tačiau šis atvejis

¹¹⁶ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-46-48/08.

¹¹⁷ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-72-48/08.

¹¹⁸ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-126-81/08.

¹¹⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-181-81/08, 1-207-348/08, 1-180-60/08, 1-181-114/08, 1-196-397/08, 1-102-60/08, 1-85-290/08, 1-83-317/08 ir kt.

¹²⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-180-60/08.

vertintinas, kaip akivaizdi pranešimą apie įtarimą surašiusio pareigūno klaida, kadangi iš bylos duomenų aišku, kad nusikalstamos veikos vieta buvo žinoma nuo pat ikiteisminio tyrimo pradžios. Kitu nagrinėtu atveju antrame pranešime apie įtarimą buvo patikslinta, kad nusikaltimas padarytas „namo, esančio <...> virtuvėje“¹²¹.

- Nusikalstamos veikos padarymo laikas. Dažnai pirminiuose ikiteisminio tyrimo etapuose nusikalstamos veikos padarymo laikas žinomas tik apytiksliai, arba visai nežinomas. Dėl to daugeliu atvejų šis inkriminuojamos nusikalstamos veikos požymis yra tikslinamas antrajame (kuris tais atvejais, kai nusikalstamos veikos kvalifikacija nesikeičia, dažnai yra galutinis) pranešime apie įtarimą. Kaip pavyzdį pateiksime atvejį, kai pradiniam pranešime apie įtarimą nusikalstamos veikos padarymo laikas nurodytas taip: „2007 m. spalio mėn., tiksliau ikiteisminio tyrimo nenustatytu metu“, o galutiniame laikas jau nurodytas tiksliai¹²². Kitais nagrinėtais atvejais pradiniam pranešime apie įtarimą nurodytas nusikalstamos veikos laikas buvo patikslintas pusvalandžiu¹²³ ar valanda¹²⁴.

- Nusikalstamos veikos padarymo būdas. Dažniausiai nusikalstamos veikos padarymo būdas pradiniam pranešime apie įtarimą nurodomas gana lakoniškai, pavyzdžiui: „tyčia rankomis suduodamas nenustatyta skaičių smūgių nukentėjusiajai A.D. į įvairias kūno vietas“. Antrame (kartu ir galutiniame) pranešime apie įtarimą įtariamojo veiksmai detalizuojami: „tyčią [pranešime apie įtarimą gausu gramatinių klaidų – *aut. past.*] rankomis sudavė jai nemažiau vieną smūgį į pakaušį, nemažiau vieną smūgį į kaktą, nemažiau vieną smūgį į smakrą, nemažiau vieną smūgį į dešinę akies sritį“¹²⁵. Taigi, kai inkriminuojamos veikos kvalifikacija nesikeičia, nusikalstamos veikos padarymo būdas tik detalizuojamas, tačiau nekonstatuojami tokie požymiai, kaip žiaurumas, kankinimas ir pan.

- Nusikalstamos veikos padariniai. Nusikalstamos veikos padariniai pradiniam pranešime apie įtarimą paprastai nurodomi labai konkrečiai, pavyzdžiui, konstatuojama, jog nukentėjusysis mirė, tuo tarpu kitame pranešime apie įtarimą nusikalstamos veikos pasekmės detalizuojamos, nužudymų atveju nurodant visus sužalojimus, kuriuos asmuo įtariamas padaręs savo veiksmais¹²⁶. Taip pat gali būti patikslinta pagrobto turto vertės, padarytos žalos dydis ir pan., kai šių požymių pasikeitimas nelemia būtinybės kitaip kvalifikuoti nusikalstamą veiką. Vienoje iš nagrinėtų bylų galutinis pranešimas apie įtarimą sunkiu sveikatos sutrikdymu dėl savanaudiškų

¹²¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-75-245/08.

¹²² Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-120-383/08.

¹²³ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-119-397/08, 1-75-245/08.

¹²⁴ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-82-348/08.

¹²⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-82-348/08.

¹²⁶ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-82-348/08, 1-120-383/08, 1-102-60/08, 1-180-60/08, 1-182-81/08 ir kt.

paskatų buvo papildytas nurodant turto, kurį pasikėsinta pagrobti, vertę ir tai, jog sunkus sveikatos sutrikdymas realiai grėsė gyvybei¹²⁷.

- Kitos nusikalstamos veikos aplinkybės. Dažnai pranešime apie įtarimą patikslinama nusikalstamos veikos situacija¹²⁸, nurodoma kaltės forma¹²⁹, konstatuojama, jog įtariamasis nusikalstamos veikos darymo metu buvo apsvaigęs nuo alkoholio¹³⁰, vienoje iš nagrinėtų baudžiamųjų bylų¹³¹ galutiniame (iš keturių) pranešime apie įtarimą patikslintas nusikalstamos veikos dalykas, t.y., jog įtariamasis pasisavino ne „jo žinioje buvusį“ bet „jam užimamų pareigų pagrindu patikėtą“ didelės vertės svetimą turta.

Tais atvejais, kai inkriminuojamos nusikalstamos veikos kvalifikacija pakinta, pranešime apie įtarimą privalo būti nurodytos naujos aplinkybės, dėl kurių nusikalstama veika kvalifikuojama pagal kitą BK straipsnį, jo dalį ar punktą. Dažniausiai tai yra šios aplinkybės:

- Nusikalstamos veikos padariniai. Tai tie atvejai, kai po nusikalstamos veikos padarymo praėjus laiko tarpui, padariniai pasikeičia (pavyzdžiui, nukentėjusysis miršta) arba nustatomos kitokios nusikalstamos veikos pasekmės, kurių pasikeitimas lemia būtinybę nusikalstamą veika kvalifikuoti pagal kitą BK straipsnį, dalį ar punktą. Pirmosios situacijos pavyzdys galėtų būti Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-196-397/08, kurioje 2008 m. kovo 1 d. J.P. pranešta, kad ji įtariama tuo, jog „tyčia smogdama kirviu K.K. į galvą padarė jam trauminę galvos dalies amputaciją, t.y. sunkiai sutrikdė jam sveikatą“. Tačiau balandžio 6 d. nukentėjusysis mirė, todėl balandžio 15 d. įtariamajai įteiktas naujas pranešimas apie įtarimą, kuriame išsamiau apibūdinta nusikalstama veika ir inkriminuojamas nužudymas (BK 129 straipsnio 1 dalis).

Antrosios situacijos pavyzdys galėtų būti Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-35-81/08, kurioje įtariamajam pradiniame pranešime apie įtarimą inkriminuotas nesunkus sveikatos sutrikdymas, tačiau vėliau teismo medicinos specialisto išvadoje konstatuota, jog nukentėjusiojo sužalojimai atitinka sunkų sveikatos sutrikdymą. Dėl to po dviejų mėnesių nuo pradinio pranešimo apie įtarimą įtariamajam pranešta, jog jis įtariamas sunkiu sveikatos sutrikdymu. Šiame kontekste paminėtina baudžiamoji byla Nr. N1-72-48/08, kurioje įtariamiesiems pradiniuose pranešimuose apie įtarimą inkriminuotas plėšimas ir vagystė. Kadangi vėliau specialisto išvadoje konstatuota, jog nukentėjusysis mirė nuo sužalojimų, kurie jam padaryti plėšimo metu, įtariamiesiems antrame (tarpiniame) pranešime apie įtarimą jau inkriminuojamas nužudymas dėl savanaudiškų paskatų.

¹²⁷ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-91-397/08.

¹²⁸ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-120-383/08, 1-82-348/08, 1-75-245/08, 1-180-60/08.

¹²⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-120-383/08.

¹³⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-102-60/08, 1-82-348/08, 1-85-290/08.

¹³¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-85-508/08.

- Nusikalstamos veikos motyvai ir tikslai. Neretai ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad nusikalstama veika padaryta dėl savanaudiškų ar chuliganiškų paskatų, dėl to keičiama nusikalstamos veikos kvalifikacija, o nusikalstamos veikos aprašymas papildomas aplinkybėmis, kurios lemia kitokį veikos kvalifikavimą, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1-46-48/08 pradiniam pranešime apie įtarimą inkriminuotas nužudymas (BK 129 straipsnio 1 dalis), o antrame (tarpiniame) nurodyta, jog įtariamasis turėjo tikslą užvaldyti svetimą turtą plėšimo būdu, reikalavo iš nukentėjusiojo pinigų, o be to, fizinį smurtą naudojo su ypatingu žiaurumu, dėl to inkriminuotas nužudymas itin žiauriai, dėl savanaudiškų paskatų (BK 129 straipsnio 2 dalies 6 ir 9 punktai). Galutiniame pranešime apie įtarimą šios veikos kvalifikacija liko tokia pati, o teismas BK 129 straipsnio 2 dalies 9 punktą pašalino iš kaltinimo, taigi šiuo atveju savanaudiškos paskatos pranešime apie įtarimą buvo inkriminuotos nepagrįstai.

Kai inkriminuojamos chuliganiškos paskatos, pranešime apie įtarimą nurodoma, kas lemia tokį nusikalstamos veikos kvalifikavimą, pavyzdžiui: „iš chuliganiškų paskatų – tarpusavio ginčo su V.J. metu, apsižodžiauvus nereikšmingomis frazėmis, turėdamas šią menkavertę dingstį tyčia šovė <...> ne mažiau kaip aštuonis kartus V.J. į įvairias kūno sritis“¹³² arba „be jokios dingsties, paniekindamas visuomenėje nusistovėjusias elgesio normas, dėl chuliganiškų paskatų <...> sudavė <...> medine lazda ne mažiau kaip keturis kartus į galvos sritį“¹³³.

- Tam tikri duomenys, apibūdinantys nukentėjusįjį. Tai tie atvejai, kai ikiteisminio tyrimo eigoje gaunama duomenų (dažniausiai teismo medicinos specialisto išvada), kad nukentėjusysis nusikalstamos veikos metu buvo bejėgiškos būklės. Kai tokia nukentėjusiojo būklė numatyta kaip kvalifikuojantis požymis, nusikalstama veika turi būti perkvalifikuota. Praktikoje, ypač nužudymų bylose, tai gana dažni atvejai¹³⁴.

Kai kurių nusikalstamų veikų kvalifikuojantis požymis yra tai, jog nukentėjusysis nusikalstamos veikos metu vykdė tarnybines pareigas. Taigi nustatius šį požymį įtariamajam turi būti pranešta, jog jam inkriminuojama nusikalstama veika kvalifikuojama pagal kitą BK straipsnio dalį. Baudžiamojoje byloje Nr. N1-72-48/08 trečiame (galutiniame) pranešime apie įtarimą papildomai nurodyta, jog įtariamasis „turėdamas tikslą užvaldyti svetimą – J. Ralio vidurinei mokyklai priklausantį turtą, suprasdamas, kad nukentėjusysis vykdo tarnybines, t.y. mokyklos naktinio sargo pareigas, užpuolė pastarąjį“.

- Nusikalstamos veikos padarymo būdas. Šiais atvejais nusikalstamos veikos kvalifikacija pakinta todėl, kad ikiteisminio tyrimo metu nustatoma, jog inkriminuojama nusikalstama veika padaryta tokiu būdu, kuris BK nurodytas kaip kvalifikuojantis nusikalstamą veiką požymis. Kaip

¹³² Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-207-348/08.

¹³³ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-126-81/08.

¹³⁴ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-80-245/08, 1-83-317/08.

pavyzdį paminėsime bylą¹³⁵, kurioje įtariamajam pranešta, jog jis įtariamas tuo, kad kavinėje, „būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, tyčia aštuonis kartus šovė į tame pačiame bare prie kito stalelio sėdinčiam V.J. ir jį sužalojo“. Nors pradėdant ikiteisminį tyrimą buvo akivaizdu, kad nusikaltimas padarytas kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu, šis požymis įtariamajam inkriminuotas tik po daugiau kaip penkių mėnesių surašytame antrame pranešime apie įtarimą.

Šiame kontekste taip pat paminėtini atvejai, kai ikiteisminio tyrimo metu konstatuojama, jog nusikalstama veika padaryta kankinant ar itin žiauriai. Paprastai šis požymis inkriminuojamas tarpiniame pranešime apie įtarimą¹³⁶. Vienoje iš nagrinėtų baudžiamųjų bylų¹³⁷ šis požymis buvo inkriminuotas antrame nutarime patraukti kaltinamuoju dėl to, kad įtarioji nukentėjusiajam sudavė ne mažiau kaip devynis smūgius peiliu ir iššovė medžiokliniu šautuvu du kartus į galvos sritį. Tačiau galutiniame (ketvirtame) pranešime apie įtarimą šio požymio buvo atsisakyta.

Gana dažnai praktikoje pasitaiko tokių atvejų, kai ikiteisminio tyrimo metu surenkama pakankamai duomenų, rodančių, kad įtariamasis padarė daugiau nusikalstamų veikų, nei jam buvo inkriminuota pradinėse tyrimo stadijose, atitinkamai keičiasi ir pranešimai apie įtarimą¹³⁸. Vienoje iš nagrinėtų bylų įtariamajam inkriminuojamų nusikalstamų veikų skaičius ir kvalifikacija keitėsi keturis kartus¹³⁹, kitoje įtariamajam pareikšti net šeši pranešimai apie įtarimą, keturi iš jų tą pačią dieną¹⁴⁰.

Taip pat gana dažnai ikiteisminio tyrimo eigoje kinta duomenys, pagrindžiantys bendrininkavimą, todėl pasitaiko atvejų, kai pradiniam pranešime apie įtarimą inkriminuojamas bendrininkavimas, pranešimai apie įtarimą įteikiami keliems asmenims (vienoje iš nagrinėtų bylų – net septyniems¹⁴¹), o vėlesniame tyrimo etape nusikalstama veika inkriminuojama tik vienam įtariamajam ar keliems iš jų¹⁴²; taip pat, kai pradinis pranešimas apie įtarimą įteikiamas vienam asmeniui, o vėlesnėse tyrimo stadijose surenkama pakankamai duomenų, kad nusikalstama veika padaryta bendrininkaujant¹⁴³.

Šiame kontekste paminėtinas ir toks atvejis, kai įtariamajai buvo pranešta, jog ji įtariama tuo, kad be svarbios priežasties nepranešė apie jos akivaizdoje padarytą labai sunkų nusikaltimą – nužudymą, o jau kitą dieną įtariamajai pranešta, jog ji įtariama tuo nužudymu, nors nagrinėjant bylos medžiagą kyla pagrįsta abejonė, ar buvo pakankamai duomenų pareikšti įtarimą nužudymu. Šią abejonę dar labiau sustiprina tai, kad vėliau buvo priimtas nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą

¹³⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-207-348/08.

¹³⁶ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-46-48/08, 1-83-317/08.

¹³⁷ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-44-290/05.

¹³⁸ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-139-48/05, 1-181-114/08.

¹³⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-126-81/08.

¹⁴⁰ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla N1-140-120/08.

¹⁴¹ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-119-397/08.

¹⁴² Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-182-81/08.

¹⁴³ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-139-48/08.

šios įtariamąsios atžvilgiu¹⁴⁴. Taigi akivaizdu, kad pranešimai apie įtarimą ne visada surašomi pagrįstai.

Apibendrinant išnagrinėtų pranešimų apie įtarimą turinį bei turinio pokyčius ikiteisminio tyrimo eigoje, konstatuotina, jog daugeliu atvejų praktikoje reikalavimų dėl pranešimo apie įtarimą turinio, t.y. inkriminuojamos nusikalstamos veikos objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių aprašymo bei nusikalstamų veikų kvalifikavimo, yra laikomasi. Nors kai kuriais atvejais kyla pagrįstų abejonių dėl nusikalstamos veikos aprašymo ir jos kvalifikavimo pagal tam tikrą BK straipsnį, dalį ar punktą atitikimo, dažniausiai vėlesnėse tyrimo stadijose šios klaidos yra ištaisomos. Tačiau pranešimus apie įtarimą surašantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams garbės nedaro daugumoje pranešimų pasitaikančios gramatinės, skyrybos ir leksikos klaidos.

5. Kvalifikavimo procesas

Kvalifikuoti (lot. *Qualitas* – kokybė, *facere* – daryti) – reiškia nustatyti tiriamo reiškinio ar objekto kokybę, išaiškinti jo pagrindines savybes. Kokybiniai požymiai nustatomi lyginant juos su jau žinomų reiškinių atitinkamais požymiais ir nustatant jų tarpusavio tapatumus ir skirtumus. Taigi kvalifikavimas yra ne kas kita, o kaip vienas būdų daiktams ar reiškiniams pažinti, kai tokio pažinimo pagrindą sudaro jau sukurti standartai, etalonai kuriais remiantis vertinamos esminės tiriamo reiškinio savybės¹⁴⁵. Teisės moksle ši sąvoka paprastai reiškia teisės normos parinkimą ir pritaikymą juridškai reikšmingam faktui, kitaip tariant, šio fakto su tam tikra bendra taisykle sutapatinimą¹⁴⁶.

Teisinis kvalifikavimas pasižymi šiais ypatumais:

1. Teisės norma nusako tik pačius bendriausius reiškinio bruožus, tuo tarpu kiekviena nusikalstama veika yra konkreti. Kadangi bendroje taisyklėje numatyta mažiau požymių nei įvykyje, atskirais atvejais neesminiai požymiai gali nustelbti bendruosius teisės normoje numatytus požymius ir dėl to gali įvykti kvalifikavimo klaidos.
2. Juridiniame kvalifikavime etalonai, parametrai numatyti teisės normose.
3. Juridinis kvalifikavimo procesas vyksta tik laikantis teisės normų nustatytą proceso taisyklių. Ikitteisminio tyrimo duomenų bei įrodymų rinkimas yra reglamentuotas BPK. Tai reiškia, kad juridinis kvalifikavimas turi būti vykdomas įstatymo nustatytame lygmenyje pagal požymių bendrumą (pavyzdžiui, nužudymas yra dėl savanaudiškų paskatų negali būti kvalifikuojamas kaip paprastas nužudymas), taip pat pagal griežtai nustatytą apimtį (požymis, nenumatytas normoje, negali būti lyginamas su faktinėmis aplinkybėmis).

¹⁴⁴ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-182-81/08.

¹⁴⁵ PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980, p. 5.

¹⁴⁶ КУДРЯВЦЕВ, Владимир Николаевич. *Общая теория квалификации преступлений*. Москва, 1972, с. 6.

4. Tapatumo tarp teisės normos ir faktinių aplinkybių nustatymas dar nereiškia, kad pasiektas kvalifikavimo tikslas. Kvalifikavimas yra baigiamas atitinkamu teisės normos taikymo aktu, kurį priima ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, prokuroras, teismas, įvertinus visas baudžiamosios bylos aplinkybes.

Kvalifikuoti nusikalstamą veiką reiškia atlikti tos veikos teisinį įvertinimą ir nurodyti konkrečią baudžiamosios teisės normą, kurioje numatyti visi šios nusikalstamos veikos požymiai. Šio proceso rezultatai atsispindi atitinkamuose procesiniuose dokumentuose. Taigi kvalifikavimas – tai oficialus pripažinimas, kad padarytos veikos požymiai atitinka tam tikroje teisės normoje numatytos nusikalstamos veikos sudėties požymius, bei jo įtvirtinimas konkrečiame proceso akte – sprendime pradėti ikiteisminį tyrimą, pranešime apie įtarimą, kaltinamajame akte, nutarime ar nuosprendyje.

Kvalifikavimą taip pat galima suprasti kaip tam tikrą loginį procesą, kompetentingo kvalifikuojančio asmens mąstomąją veiklą, kurios metu nustatomas tapatingumas tarp konkrečios veikos ir BK Bendrojoje ir Specialiojoje dalyse numatytų nusikalstamos veikos sudėties požymių¹⁴⁷.

Paminėtina, jog tik oficialusis kvalifikavimas (toks, kurį pateikia specialiai valstybės įgalioti asmenys ir dėl kurio atsiranda tam tikros juridinės pasekmės) sudaro procesinį pagrindą teigti, jog padaryta vienokia ar kitokia nusikalstama veika¹⁴⁸.

Nusikalstamos veikos kvalifikavimas baudžiamajame procese pradedamas priimant sprendimą (rezoliuciją, tarnybinį pranešimą, prokuroro reikalavimą, prokuroro nutarimą) dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Šiame sprendime pareigūnas privalo nurodyti BK straipsnį, dalį ar punktą, pagal kurį iš turimos informacijos galima kvalifikuoti nusikalstamą veiką¹⁴⁹. Tačiau paprastai pirminiame ikiteisminio tyrimo etape nusikalstamos veikos kvalifikavimas būna netikslus, kadangi surinkta informacija yra neišsami. Vėliau, renkant ikiteisminio tyrimo duomenis, kvalifikacija gali pasikeisti, todėl gana dažnai pranešime apie įtarimą nusikalstama veika yra kvalifikuojama kitaip, nei tai buvo padaryta pradedant ikiteisminį tyrimą dėl tos veikos.

Minėta, jog įtariamojo, kaip traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens, veika turi atitikti nusikalstamos veikos, numatytos BK, sudėtį. Kvalifikavimas ir yra tas procesas, kurio rezultatas – procesiniuose dokumentuose užfiksuotas kompetentingo pareigūno tvirtinimas, kad įtariamojo padaryta veika atitinka konkrečią BK normą.

¹⁴⁷ PAVILONIS, išnaša 145, p. 5-9. APANA VIČIUS, Martynas. *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas*. Vilnius, 1983, p. 4-8.

¹⁴⁸ BIELIŪNAS, Egidijus. Oficialusis nusikalstamų veikų kvalifikavimas ir jo prielaidos. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 60 (52), p. 34-36.

¹⁴⁹ 2008 m. rugpjūčio 11 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas nr. Nr. I – 110 dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo. 4, 5 punktai.

Neabejotina, kad oficialus kvalifikavimas privalo būti teisingas. Pasak doc. V. Pavilionio, teisingas nusikalstamos veikos kvalifikavimas – tai tikslus, išsamus tų baudžiamųjų įstatymų, kurie atitinka padarytos nusikalstamos veikos esmę, pritaikymas padarytos veikos atžvilgiu¹⁵⁰. Tačiau pasitaiko ir kvalifikavimo klaidų, kurios atsiranda dirbant su kvalifikavimo prielaidomis, pačiame kvalifikavimo procese bei gautų išvadų formulėse, kurios išdėstomos procesiniuose dokumentuose. Klaidų atsiranda dėl netinkamo faktų ištyrimo, netikslaus baudžiamojo įstatymo interpretavimo, kvalifikuojančio asmens teisinės sąmonės defektų, kvalifikavimo principų, taisyklių pažeidimo, kompetencijos nepaisymo ir pan.¹⁵¹

Baudžiamųjų bylų analizė rodo, jog, deja, ne visais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnams pavyksta teisingai kvalifikuoti nusikalstamas veikas. Štai pavyzdžiui baudžiamojoje byloje Nr. 1-71-81/08 įtariamajam pranešta, jog jis įtariamas tuo, kad, panaudodamas fizinį smurtą reikalavo atiduoti jam automobilį, o vėliau panaudodamas fizinį smurtą pagrobė iš nukentėjusiojo mobiliojo ryšio telefoną. Pastaroji įtariamojo veika kvalifikuota kaip plėšimas, o pirmosios veikos kvalifikacija apskritai nenurodyta. Antrajame pranešime apie įtarimą plėšimas perkvalifikuotas į vagystę, o reikalavimas atiduoti automobilį kvalifikuotas kaip turto prievartavimas panaudojant fizinį smurtą. Ir tik trečiame, galutiniame, pranešime apie įtarimą nurodyta teisinga abiejų veikų kvalifikacija – buvo sugrįžta prie plėšimo, o turto prievartavimas vėlgi kvalifikuotas pagal BK 181 straipsnio 2 dalį, nors tokia veikos kvalifikacija galėjo ir turėjo būti nurodyta jau pradiniame pranešime apie įtarimą. Tokia praktika akivaizdžiai rodo, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnams trūksta teisinių žinių, jie ne visada laikosi nusikalstamų veikų kvalifikavimo principų ir taisyklių.

6. Įtarimo formulavimas

Pagal susiklosčiusią ikiteisminio tyrimo praktiką, įtarimas dažniausiai formuluojamas vienu sakiniu, išvardijant visus pranešimo apie įtarimą turinio elementus (laiką, vietą, įtariamojo padarytus veiksmus, veikos padarinius ir t.t.), pabaigoje nurodant inkriminuojamą nusikalstamą veiką numatantį BK straipsnį, dalį ar punktą. 2003 metų balandžio 11 dienos Generalinio prokuroro įsakymu nr. I-51 patvirtintame pranešimo apie įtarimą blanke nurodyta tokia formuluotė: „vadovaudamasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 187 str., Vardeniui Pavardeniui pranešama, kad jis įtariamas tuo, kad <...>, tai yra padaręs nusikalstamą veiką, numatytą BK <...> str.“. Tačiau praktikoje pranešimai apie įtarimą retai surašomi ant Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintų blankų, todėl gana dažnai įtarimas formuluojamas kiek kitaip:

¹⁵⁰ PAVILONIS, išnaša 145, p. 15.

¹⁵¹ BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo studijų orientyrai. *Teisė*, 2008, Nr. 66 (1), p. 21.

- Pirmuoju sakiniu nurodoma nusikalstama veika, o antruoju – jos kvalifikavimas, pavyzdžiui: „M.M. įtariamas padaręs nusikalstamą veiką, numatytą LR BK 138 str. 1 d.“¹⁵²
- Arba po nusikalstamos veikos aprašymo, arba atskiru sakiniu nurodoma, jog nurodytoje įtariamojo veikoje yra požymių (ar atitinka požymius) nusikalstamos veikos, numatytos konkrečiame BK straipsnyje, dalyje ar punkte, jį nurodant¹⁵³ arba atskiru sakiniu nurodant, jog “ši J.P. veika atitinka nusikaltimo, numatyto LR BK 135 str. 1 d., sudėti”¹⁵⁴.
- Po nusikalstamos veikos aprašymo atskiru sakiniu nurodoma, jog, pavyzdžiui, „šiais savo veiksmais A.K. padarė nusikaltimą, numatytą LR BK 129 str. 1 d.“¹⁵⁵

Manytume, jog pastaroji formuluotė nevertotina, kadangi neatitinka nekaltumo prezumpcijos principo reikalavimų, kurie reiškia, jog asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Todėl nei pranešime apie įtarimą, nei jokiam kitame procesiniame dokumente, priimame prieš apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimą, neturėtų būti vartojama formuluotė, suponuojanti išvadą apie įrodytą įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo.

Kai nusikalstama veika padaryta bendrininkaujant, pranešime apie įtarimą kiekvieno iš įtariamųjų veiksmai turi būti kuo tiksliau individualizuoti, nurodant tiek kiekvieno įtariamojo, tiek jo bendrininkų veiksmus. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia padaryti išvadą, jog praktikoje šio reikalavimo dažniausiai yra laikomasi¹⁵⁶, o pabrėžiant bendrininkavimo faktą vartojamos formuluotės „šiais bendrais veiksmais“, „veikdamas iš anksto susitaręs bendrininkų grupėje“, „susitarimo pagrindu“ ir pan.

7. Galutinio pranešimo apie įtarimą ryšys su kaltinamuoju aktu

Galutinis pranešimas apie įtarimą surašomas tada, kai ikiteisminio tyrimo eigoje surenkami visi reikalingi nusikalstamos veikos objektyviąją ir subjektyviąją puses apibūdinantys duomenys. Paminėtina, jog tiriant kai kurias nusikalstamų veikų rūšis, gali susidaryti situacija, kai pradiniuose ikiteisminio tyrimo etapuose jau turima pakankamai duomenų ir surašomas tik vienas pranešimas apie įtarimą, tokiu atveju pradinis pranešimas apie įtarimą tampa ir galutiniu.

Kaltinamasis aktas – tai procesinis dokumentas, kuriuo užbaigiama ikiteisminio tyrimo stadija, išdėstomi svarbiausi šios stadijos rezultatai. Surašydamas kaltinamąjį aktą prokuroras suformuluoja kaltinimą, pagal kurį vyks baudžiamosios bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos

¹⁵² Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-35-81/08.

¹⁵³ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. N1-126-81/08, 1-207-348/08, 1-181-114/08.

¹⁵⁴ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-196-397/08.

¹⁵⁵ Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-180-60/08, tokia pati (ar beveik tokia pati) formuluotė vartojama ir bylose Nr. 1-102-60/08, 1-91-397/08, 1-120-383/08, 1-139-48/05.

¹⁵⁶ Kauno apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. N1-72-48/08, 1-139-48/05, 1-102-60/08, 1-182-81/08.

teisme¹⁵⁷. Pažymėtina, jog kaltinamajame akte pateikiama inkriminuojamų nusikalstamų veikų formuluotė negali kaltinamajam tapti staigmena. Prieš surašant kaltinamąjį aktą įtariamasis apklausiamas dėl visų įtarimo aspektų, todėl kaltinimo formuluotė nusikalstamos veikos kvalifikavimo aspektu negali skirtis nuo įtarimo formuluotės, nurodytos pagal BPK 187 straipsnį įtariamajam įteiktame galutiniame pranešime apie įtarimą. Pasak doc. Gintaro Godos, nebus jokio pažeidimo, jei kaltinamajame akte kaltinimo apimtis lyginant su galutiniu pranešimu apie įtarimą mažėja, tačiau jokių būdu kaltinamajame akte kaltinimas negali būti formuluojamas pagal naujus BK straipsnius, dalis ar punktus, apie kuriuos įtariamasis nebuvo apklaustas ir apie kuriuos jam nebuvo pranešta BPK 187 straipsnyje nustatyta tvarka¹⁵⁸. Su tokia nuomone nenorėtume sutikti, kadangi manytina, jog netgi tais atvejais, kai kaltinimo apimtis, lyginant su galutiniu pranešimu apie įtarimą mažėja, toks įtarimas turi būti išdėstytas galutiniame pranešime apie įtarimą, kadangi įtariamasis, realizuodamas savo teisę į gynybą, turi tiksliai žinoti, kokios nusikalstamos veikos (ar nusikalstamų veikų) padarymu yra įtariamasis, ir kokios kaltinimo apimtys bus nagrinėjant bylą teisme.

Baudžiamųjų bylų analizė leidžia padaryti išvadą, jog praktikoje šio reikalavimo yra laikomasi. Visose nagrinėtose bylose kaltinamajame akte išdėstyta kaltinimo formuluotė yra identiška galutiniame pranešime apie įtarimą nurodytai įtarimo formuluotei.

¹⁵⁷ GODA, išnaša 3, p. 58.

¹⁵⁸ GODA, išnaša 3, p. 600-601.

III. PRANEŠIMO APIE ĮTARIMĄ PROCESINĖ REIKŠMĖ

1. Baudžiamojo proceso principai ir įtariamojo teisės

Baudžiamojo proceso principai, kaip teigia doc. Gintaras Goda¹⁵⁹, – tai idėjos, pamatinės nuostatos, lemiančios visų baudžiamojo proceso teisės normų turinį ir nusikalstamų veikų tyrimo bei baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarką, rodančios baudžiamojo proceso institutų esmę ir paskirtį. Baudžiamojo proceso principai ne tik lemia naujų teisės normų turinį, esančių teisės normų aiškinimą bei teisės normų kolizijų sprendimo variantus, bet ir užtikrina tinkamą baudžiamojo proceso teisės normų taikymą, kadangi jokia teisės norma negali būti taikoma taip, kad jos taikymas pažeistų principą.

Į baudžiamojo proceso principų sistemą įtrauktini tokie baudžiamojo proceso teisės principai¹⁶⁰: nekaltumo prezumpcijos principas, proceso teisingumo (sąžiningumo) principas, proporcingumo principas, principas, kad teisingumą vykdo tik teismas, rungimosi principas, proceso viešumo principas, proceso greitumo principas, teisės į gynybą principas, valstybinės proceso kalbos principas, teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principas, žmogaus teisių apsaugos baudžiamajame procese principas, legalumo principas.

Paminėsime tuos baudžiamojo proceso principų aspektus, kurie susiję su pranešimu apie įtarimą.

Nekaltumo prezumpcijos principas reiškia, jog asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Taigi būtent šis principas reikalauja procesiniuose dokumentuose, tarp jų ir pranešime apie įtarimą, priimamuose prieš apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimą, vengti formuluočių apie įrodytą įtariamojo ar kaltinamojo kaltę. Dėl to pranešime apie įtarimą vartotina formuluotė „yra pakankamai duomenų, patvirtinančių, kad Vardenis Pavardenis padarė nusikalstamą veiką“¹⁶¹.

Proceso teisingumo (sąžiningumo) principas reikalauja, kad tarp kitų įtariamojo teisių, būtų garantuota ir įtariamojo teisė į gynybą. Vienas iš tinkamų šios teisės įgyvendinimo aspektų – pranešimas apie įtarimą. Šis principas taip pat draudžia apgauti įtariamąjį, žadant už bendradarbiavimą su teisėsauga suteikti įstatyme nenumatytų lengvatų ir, priešingai, nesilaikyti duotų pažadų, kuriuos būtų galima įgyvendinti laikantis įstatymo, taip pat klaidinti įtariamąjį neteisingai išaiškinant ar visai neišaiškinant jo teisių ir pareigų.

¹⁵⁹ GODA, išnaša 4, p. 47.

¹⁶⁰ GODA, išnaša 4, p. 48.

¹⁶¹ 2003 m. balandžio 11 d. Generalinio prokuroro įsakymu nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“ patvirtintas pranešimo apie įtarimą blankas.

Rungimosi principas nagrinėjamu aspektu svarbus tuo, kad šis principas ikiteisminiame tyrime gali būti tinkamai įgyvendinamas tik tuo atveju, jei įtariamajam laiku pranešama, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamas, tik tada įtariamasis gali spręsti, kokius reikšmingus bylai tirti duomenis reikia pateikti arba, kokius prašymus jam reikia pareikšti.

Proceso greitumo principas reikalauja, kad visi proceso veiksmai būtų atlikti ir sprendimai priimti be nepateisinamo delsimo. Ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo stengtis, kad ikiteisminiam tyrimui svarbūs duomenys būtų renkami ir surinkta medžiaga būtų perduota į teismą kaip įmanoma greičiau¹⁶². Todėl proceso greitumo principas bus įgyvendintas tada, kai duomenys apie nusikalstamą veiką bus renkami per įmanomai trumpiausią laiką ir, kai tik ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas konstatuos, jog duomenų pakanka įtarimui pareikšti, nedelsiant bus surašytas pranešimas apie įtarimą.

Teisės į gynybą principas neatsiejamai susijęs su rungimosi, nekaltumo prezumpcijos, baudžiamojo proceso teisingumo (sąžiningumo) ir kitais principais. Pirmoje šio darbo dalyje jau minėta, kad, anot Europos Žmogaus Teisių Teismo, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkto, sakančio, jog kiekvienas asmuo, įtariamas nusikaltimo padarymu, turi teisę mažiausiai į tokią garantiją, kad jam būtų skubiai ir nuodugniai pranešta tokia kalba, kurią jis supranta, apie pareiškiamo jam įtarimo pagrindą ir motyvus, paskirtis – apsaugoti žmogų nuo staigmenų ir netikėtumų bei užtikrinti jam galimybę pradėti rengtis teisinei gynybai. Tik taip veiksminga tampa nuostata, jog nusikaltimo padarymu įtariamam asmeniui turi būti garantuota pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai (Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies b punktas).

Proceso kalbos principas reikalauja, kad įtariamajam apie įtarimo pagrindą būtų pranešama tokia kalba, kurią jis supranta, ir užtikrina valstybės pareigą garantuoti įtariamajam, nesuprantančiam lietuvių kalbos, teisę į nemokamas vertėjo paslaugas.

Legalumo (baudžiamojo persekiojimo privalomumo) principas reiškia, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras turi reaguoti į informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir atlikti visus reikalingus proceso veiksmus, priimti visus reikalingus sprendimus, kad nusikalstama veika būtų atskleista¹⁶³. Proceso legalumo principas suponuoja baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigą pagrįstai įtarus, kad konkretus asmuo padarė tiriamą nusikalstamą veiką, nedelsiant oficialiai jį apkaltinti¹⁶⁴. Tokiu būdu proceso legalumo principas riboja baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų savivalės galimybę¹⁶⁵.

BPK 21 straipsnio 4 dalyje numatytos šios įtariamojo teisės: žinoti, kuo įtariamas, nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos turėti gynėją, duoti parodymus, pateikti tyrimui reikšmingus

¹⁶² GODA, išnaša 4, p. 63.

¹⁶³ GODA, išnaša 4, p. 67.

¹⁶⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 123.

¹⁶⁵ HELLMANN, Uwe. *Strafprozessrecht*. 2. Auflage. Potsdam, 2005, S. 18.

dokumentus ar daiktus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus.

Visos šios teisės turi būti išaiškintos atliekant proceso veiksmus su įtariamuoju¹⁶⁶ (taip pat ir įteikiant pranešimą apie įtarimą), tačiau praktikoje tai daroma toli gražu ne visada. Palyginimui pateiksime dr. M. Gušauskienės atlikto tyrimo rezultatus¹⁶⁷. Tyrime dalyvavo penkios respondentų grupės: ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai, advokatai ir nuteistieji. 47,44 proc. apklaustųjų pareigūnų (tyrėjų) teigimu, jie visada informuoja įtariamąjį apie jam suteiktas teises. 30,77 proc. tyrėjų išvardija, jų manymu, svarbias teises. 2 respondentai nurodė, kas įtariamąjį apie jo teises informuoja retkarčiais, ir 1 asmuo, jog – niekada. Tačiau 25,36 proc. nuteistųjų teigia, kad tyrėjas formaliai paklausė, ar įtariamasis suprato paaiškinimą apie jam suteiktas teises, bet nelaukė atsakymo. 45,71 proc. nuteistųjų teigia, kad jiems nebuvo išvardytos įstatymo suteiktos teisės bei jų įgyvendinimo galimybės. Taigi akivaizdu, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai netinkamai atlieka pareigą išaiškinti įtariamajam įstatymo suteiktas teises.

Teisė žinoti, kokios nusikalstamos veikos padarymu asmuo yra įtariamasis, įtvirtinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkte, sakančiame, jog kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę mažiausiai į tokią garantiją, kad jam būtų skubiai ir nuodugnai pranešta tokia kalba, kurią jis supranta, apie pareiškiamo jam kaltinimo pagrindą ir motyvus. Beveik identiška yra Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalies a punkto nuostata, jog kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurią jam pareikštą kaltinimą, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę bent į šią garantiją, kad jam būtų skubiai ir išsamiai tokia kalba, kurią jis supranta, pranešta apie jam pareikšto kaltinimo pobūdį ir pagrindą.

Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktas beveik žodis žodin atkartojamas BPK 44 straipsnio 7 dalyje, o ši įtariamojo teisė įgyvendinama įteikiant BPK 187 straipsnio 1 dalyje nustatytos formos ir turinio pranešimą apie įtarimą¹⁶⁸.

Plačiau panagrinėsime, kaip Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktas aiškinamas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.

Jau minėta, jog Konvencija teisę būti informuotam apie pareiškiamo kaltinimo pagrindą ir motyvus suvokia kaip savarankišką, nuo kitų proceso veiksmų nepriklausančią žmogaus teisę, kurią užtikrinti atitinkamai kyla baudžiamojo persekiojimo institucijų pareiga skubiai ir nuodugnai pranešti įtarimo (kaltinimo) pagrindą ir motyvus. Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkte suformuluotą teisę žinoti lemia ne baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų valia, o konkreti

¹⁶⁶ GODA, išnaša 3, p. 52, 90.

¹⁶⁷ GUŠAUSKIENĖ, išnaša 56, p. 63.

¹⁶⁸ GODA, išnaša 3, p. 51, 93. MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 319.

faktinė situacija, todėl apie įtarimo (kaltinimo) pobūdį, pagrindą ir motyvus turi būti pranešama nepaisant, ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras nori šį asmenį apklausti kaip įtariamąjį. Byloje *Dallos v. Hungary* Europos Žmogaus Teisių Teismas pastebėjo, kad įtariamojo teisė žinoti įtarimo pagrindus yra viena iš esminių teisių baudžiamajame procese, nes nuo įtarimo pareiškimo momento byloje fiksuojami faktai ir pagrindai, kuriais grindžiamas įtarimas ir kurie nulemia asmens teisinės procesinės padėties pokyčius¹⁶⁹.

Pasak Stefan Trechsel, nagrinėjančio Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimus, teisė būti informuotam apie kaltinimą (įtarimą) turi du skirtingus aspektus. Pirmasis, ir svarbiausias, yra susijęs su įtariamojo ir jo gynėjo teise gauti informaciją apie įtarimą nedelsiant (ar pakankamai anksti). Antrasis aspektas – pirmojo pasekmė – kai informacija yra perduota, kaltinimas (įtarimas) negali būti pakeistas; o jei tai padaryta, nauja informacija nedelsiant turi būti perduota įtariamajam ir jo gynėjui, ir suteikta pakankamai laiko pasiruošti gynybai atsižvelgiant į naują kaltinimą (įtarimą)¹⁷⁰.

Sekant Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkte įtvirtinta nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens teisė būti nuodugnai informuotam apie jo atžvilgiu iškilusio kaltinimo pobūdį ir pagrindą savo turiniu yra gerokai platesnė, nei Konvencijos 5 straipsnio 2 dalyje minima suimtojo teisė žinoti, dėl ko yra suimamas ir kuo yra kaltinamas. Anot Teismo, Konvencijos 5 straipsnio 2 dalyje apibrėžta informacija žmogui pranešama tam, kad jis galėtų tinkamai įgyvendinti 5 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą teisę kreiptis į teismą skundžiantis, kad buvo neteisingai sulaikytas ar suimtas¹⁷¹. O štai Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punkte įtvirtinta teisė yra minimali teisės į gynybą, platesne prasme netgi sąžiningo baudžiamojo proceso garantija¹⁷², todėl įpareigoja baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus įtariamajam ar jo gynėjui pateikti tiek informacijos, kad ji būtų pakankama užtikrinti galimybę realizuoti teisę į gynybą¹⁷³. Informacija laikoma pakankama, kai įtariamasis informuojamas apie savo naująjį procesinį statusą (t.y. jam pranešama, kad jis yra įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu), įvardijamas proceso etapas, kuriame yra tiriama nusikalstama veika, nurodomos nustatytos inkriminuojamos nusikalstamos veikos aplinkybės (jos pobūdis, turinys, padarymo vieta, laikas ir kitos esminės faktinės aplinkybės, taip pat nukentėjusįjį identifikuojantys duomenys, o jei asmuo įtariamasis padaręs finansinio-ekonominio pobūdžio nusikalstamą veiką, turi būti nurodomos

¹⁶⁹ EŽTT byla *Dallos v. Hungary*, § 47.

¹⁷⁰ TRECHSEL, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford, 2005, p. 195.

¹⁷¹ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 323-324.

¹⁷² TRECHSEL, išnaša 170, p. 201.

¹⁷³ STAVROS, Stephanos. *The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Dordrecht, 1993, p. 168.

konkrečios pinigų sumos) bei nurodoma įtariamajam inkriminuojamos nusikalstamos veikos juridinė kvalifikacija¹⁷⁴.

Pateikiama informacija turi būti detali, tai reiškia, kad įtarimas (kaltinimas) turi būti atskleidžiamas pateikiant patikimą, tikrą ir aiškią informaciją¹⁷⁵, tačiau nei Konvencija, nei jos nuostatas aiškinantis Europos Žmogaus Teisių Teismas nereikalauja, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo būtų informuojamas ir apie visus jį įkaltinančius faktinius duomenis (įkalčius), ypač tuo atveju, jei įtarimo pobūdis ir pagrindas pareiškiami pirminėje tyrimo stadijoje¹⁷⁶.

Pažymėtina, kad nei Konvencija, nei Teismas nereikalauja, kad įtarimo pobūdis ir pagrindas įtariamajam būtų praneštas griežtai laikantis tam tikros iš anksto nustatytos formos ar kad pranešimo turinys atitiktų tam tikrą struktūrą¹⁷⁷. Pasak Teismo, Konvencija nebus pažeista netgi tuomet, jei įtarimo pobūdis ir pagrindas bus pranešti žodžiu. Byloje *Kamasinski v. Austria* Teismas pripažino, jog asmuo buvo pakankamai detalai informuotas apie jo atžvilgiu iškilusį įtarimą įtariamąjį apklausiant apie nusikalstamas veikas, kurių padarymu jis buvo įtariamasis¹⁷⁸.

Dallos v. Hungary byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, jog informuojant įtariamąjį apie įtarimo (kaltinimo) pagrindus, negalima apsiriboti vien tik baudžiamųjų įstatymų, kurių pažeidimu asmuo įtariamasis (kaltinamas) išvardijimu¹⁷⁹. Šiuo atveju taip pat būtina išaiškinti įtariamajam šių teisės aktų esmę ir juose įtvirtintas taisykles. Byloje *Pélissier and Sassi v. France* Europos Žmogaus Teisių Teismas pastebėjo, kad įtarimo (kaltinimo) pagrindų išsamus išaiškinimas yra sąžiningo baudžiamojamo proceso prielaida¹⁸⁰.

Minėta, jog Lietuvos Respublikoje įtariamojo teisė žinoti apie jam reiškiamo įtarimo pagrindus ir motyvus įgyvendinama įteikiant BPK 187 straipsnio 1 dalyje nustatytos formos ir turinio pranešimą apie įtarimą. Taigi, nepaisant to, jog Lietuvos Baudžiamojamo proceso įstatymas gana lakoniškai apibrėžia pranešimo apie įtarimą turinį, jis vis tiek turi atitikti visus reikalavimus, kuriuos tokiam pranešimui kelia Konvencija ir Konvencijos nuostatas aiškinantis Europos Žmogaus Teisių Teismas. Šią išvadą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, jog „nuteistosios teisė į gynybą buvo varžoma proceso metu pakankamai konkrečiai nesuformuojant nei įtarimo, nei kaltinimo“¹⁸¹.

¹⁷⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 324.

¹⁷⁵ TRECHSEL, išnaša 170, p. 200.

¹⁷⁶ EŽTT byla *Brozicek v. Italy*.

¹⁷⁷ EŽTT bylos *Kamasinski v. Austria*, § 79, *Pélissier and Sassi v. France*, § 53, *Sipavičius prieš Lietuvą*, § 30 ir kt.

¹⁷⁸ EŽTT byla *Kamasinski v. Austria*, § 80.

¹⁷⁹ EŽTT byla *Dallos v. Hungary*, § 47.

¹⁸⁰ EŽTT byla *Pélissier and Sassi v. France*, § 51.

¹⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojamoje byloje Nr. 2K-390/2005.

Vokietijoje kaltinamasis apie jo atžvilgiu iškilusį įtarimą sužino prieš pat pirmąją apklausą¹⁸², kadangi apklausos pradžioje kaltinamasis turi būti informuojamas, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis yra įtariamas ir kokios teisinės priemonės jam gali būti pritaikytos, taip pat išaiškintos kaltinamojo teisės (Vokietijos BPK 136 straipsnio 1 dalis)¹⁸³.

Prancūzijoje asmuo apie jo atžvilgiu iškilusį įtarimą sužino ikiteisminio tyrimo teisėjui tokį asmenį apklausiant Prancūzijos BPK 116 straipsnyje nustatyta tvarka (prieš apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausiamąjį turi aiškiai informuoti apie jam pateikiamus kaltinimus, dėl kurių prieš jį gali būti nukreiptas ikiteisminis tyrimas, tiksliai apibrėžiant kiekvieno kaltinimo teisinę kvalifikaciją) arba ikiteisminio tyrimo teisėjui priėmus nutartį šį asmenį atvesdinti arba suimti, arba perdavus teismo policijos funkcijas vykdančiai institucijai įteikti šiam asmeniui rašytinį pranešimą apie tai, kad jis įtariamas padaręs nusikalstamą veiką. Tokiu oficialiu pranešimu asmuo informuojamas, kad bus apklausiamas pas ikiteisminio tyrimo teisėją, o po apklausos bus nuspręsta, ar nukreipti procesą prieš tokį asmenį. Pranešime, be kitų duomenų, nurodomi klausimai, dėl kurių jis šaukiamas į apklausą ir teisinis jų kvalifikavimas (Prancūzijos BPK 80-2 straipsnio 1 ir 2 dalys).

Estijos BPK įtariamojo teisė žinoti ir duoti (ar atsisakyti duoti) parodymus apie įtarimo turinį nurodyta 34 straipsnio 1 dalies 1 punkte. Ši įtariamojo teisė įgyvendinama atliekant apklausą.

Taigi iš šių trijų valstybių tik vienos Prancūzijos BPK numato galimybę surašyti panašų į numatytąjį Lietuvos BPK atskirą procesinį dokumentą, kuriuo asmuo informuojamas apie tai, kad jis įtariamas nusikalstamos veikos padarymu ar dalyvavimu ją darant. Tačiau tik po apklausos asmuo ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu tampa į procesą įtrauktu asmeniu (tiriamuoju), tuo tarpu Lietuvoje pranešimas apie įtarimą įteikiamas asmeniui, prieš kurį jau yra nukreiptas baudžiamasis procesas, o kai kuriais atvejais pats pranešimo apie įtarimą surašymo momentas nulemia asmens tapimą baudžiamojon atsakomybėn traukiamu asmeniu įtariamuoju.

Šiame darbe jau konstatavome, jog toks pranešimas apie įtarimą, kokį numato Lietuvos BPK, kitaip nei kitų nagrinėjamų valstybių baudžiamąjį proceso įstatymai, užtikrina įtariamajam galimybę žinoti apie jo atžvilgiu iškilusio įtarimo motyvus ir pagrindus dar prieš pirmąją apklausą, taip suteikiant galimybę pradėti ruošti teisinei gynybai. Ši įtariamojo teisė būtų įgyvendinama efektyviau, jeigu pranešimas apie įtarimą būtų surašomas ne tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nusprendžia įtariamąjį apklausti, bet nedelsiant po to, kai toks įtarimas *in personam* susiformuoja ir imamasi procesinių veiksmų, kurie rodo, jog tolesnis nusikalstamos veikos tyrimas bent jau tame tyrimo etape yra nukreiptas prieš šį asmenį.

¹⁸² SCHRANK, Carsten. *Richtiges Verhalten im Strafverfahren: ein Ratgeber für Beschuldigte*. 1. Auflage. München, 2001, p. 4-5.

¹⁸³ KÜHNE, išnaša 20, S. 212.

2. Asmens tapimo įtariamuoju atvejai

Žmogaus tapimas įtariamuoju – baudžiamojon atsakomybėn traukiamu asmeniu, sąlygoja tiek jo paties teisinio statuso, tiek jo socialinės aplinkos pasikeitimą¹⁸⁴:

- visų pirma, oficialus asmens pripažinimas įtariamuoju legitimuoja baudžiamąjį proceso institucijų pareigūnų galią taikyti šiam asmeniui procesinę prievartą – prievarta paimti pavyzdžius lyginamajam tyrimui (BPK 144 straipsnis), laikinai apriboti nuosavybės teisę (BPK 151 straipsnis), suimti, paskirti namų areštą, įpareigoti gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo (BPK 121 straipsnio 2 dalis) ir t.t.
- tapdamas įtariamuoju asmuo įgyja teises, ikiteisminiame tyrime būdingas tik įtariamajam, t.y. teisę atsisakyti duoti parodymus ar duoti melagingus parodymus, turėti gynėją (BPK 21 straipsnio 4 dalis), taip pat ir kitas procesines teises, tokias kaip teisė pareikšti nušalinimus, susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga (BPK 21 straipsnio 4 dalis), teisė dalyvauti ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamose liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausose (184 straipsnio 4 dalis), pateikti klausimus ir papildomą medžiagą ekspertams (209 straipsnio 1 dalis) ir kt.
- asmens paskelbimas įtariamuoju sąlygoja ir kitų procesinių padarinių atsiradimą, pavyzdžiui, įpareigoja baudžiamąjį persekiojimo ir teisingumo vykdymo institucijų pareigūnus išaiškinti įtariamajam jo procesines teises (BPK 45 straipsnis).
- be teisių padarinių, asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn sąlygoja ir jo socialinės aplinkos pasikeitimus – kartais ir negrįžtamai pakeičia žmogaus santykius su šeima, giminaičiais, bendradarbiais ir kitais asmenimis, taip pat sukelia didelę emocinę įtampą. Reikia sutikti su doc. R. Merkevičiaus mintimi, kad vėlesnis tyrimo nutraukimas ar asmens išteisinimas negali pašalinti visų neigiamų padarinių, atsiradusių asmenį pripažinus įtariamuoju.

Atsižvelgiant į šiuos padarinius, manytume, jog kiekvienu atveju asmens pripažinimas įtariamuoju turi būti tinkamai pasvertas ir savalaikis, kadangi nepagrįstas asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn ne tik sukelia neigiamus padarinius tam asmeniui, bet reikalauja papildomo tiek žmogiškųjų, tiek finansinių išteklių naudojimo. Štai pavyzdžiui, jeigu paaiškėja, kad nusikalstama veika apskritai nebuvo padaryta (BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktą) arba nepakanka duomenų, rodančių, jog nusikalstamą veiką padarė įtariamuoju pripažintas asmuo (BPK 212 straipsnio 2 punktą), ikiteisminis tyrimas, remiantis BPK 212 straipsnio 1 arba 2 punktu privalo būti nutrauktas. Šiais atvejais ikiteisminis tyrimas nutraukiamas prokuroro nutarimu (BPK 214

¹⁸⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 12-14.

straipsnio 1 dalis), kuriame turi būti išdėstoma nusikalstamos veikos esmė, tyrimo nutraukimo pagrindai ir motyvai (BPK 216 straipsnio 1 dalis).

BPK 21 straipsnyje nurodyti asmens tapimo įtariamuoju atvejai. Plačiau aptarsime kiekvieną iš jų.

Pasak BPK komentaro autorių, „laikinas sulaikymas yra procesinė prievartos priemonė, kuria įstatyme numatytais pagrindais 48 val. laikui gali būti apribota laisvė asmeniui, įtariamam nusikalstamos veikos padarymu“¹⁸⁵. Baudžiamojo proceso teisės vadovėlis apsiriboja tokiu apibrėžimu: „laikinas sulaikymas yra asmens laisvę ribojanti prievartos priemonė, kuri taikoma BPK 140 straipsnyje numatyta tvarka“¹⁸⁶. Doc. R. Merkevičius daro išvadą, jog „sulaikymas, kuris suponuoja įtariamąją atsidarimą procese (BPK 21 str. 2 d.) yra bet kokia ikiteisminio tyrimo ar baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūno priemonė, atimanti iš žmogaus prieš jo valią ar net ir neišreiškus savo valios galimybę savo nuožiūra (nevaržomai, nedarant įtakos ir nekontroliuojamai) laisvai judėti (fiziškai keisti savo buvimo vietą) norimu būdu ir norime linkme arba jis įpareigojamas būti jo nenorimoje vietoje; negatyviu požiūriu – bet koks faktinis veiksmas ar teisinė priemonė, kuri atima ar iš esmės apriboja žmogaus galimybę laisva valia kada tik panorėjęs pasišalinti iš vietos ar patalpos, į kurią jis buvo pakviestas, atvestas ar kurioje yra laikomas, t.y. pats savo noru (kada tik panorėjęs) žmogus nebegali palikti tos konkrečios vietos ar patalpos“.

Kiek kitaip nei Lietuvoje laikinas sulaikymas suvokiamas Vokietijoje. Pasak Bernhard Kramer, Vokietijos BPK 127 straipsnio, įtvirtinančio galimybę sulaikyti įtariamą asmenį, esmė ir paskirtis – suteikti galimybę neatidėliotinais atvejais fiziškai sugauti, sugriebti asmenį tam, kad jis būtų pristatytas teisėjui, kuris nuspręstų dėl asmens suėmimo. Nėra savarankiško tikslo, kuris būtų pasiektas pritaikius šią priemonę, sulaikymas taip pat negali būti suprantamas kaip trumpalaikis palengvinimas atlikti kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus, juo nesiekama ir preventyvių tikslų¹⁸⁷.

Pagal BPK 140 straipsnio 1 dalį, asmenį, užklyptą darant nusikalstamą veiką ar tuoj po jos padarymo, gali sulaikyti prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar kiekvienas asmuo. Iki 2007 metų rugsėjo 1 dienos pakeitimų asmenį galėjo sulaikyti tik tas ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, kuris pradėjo ikiteisminį tyrimą (šią teisę sulaikyti jis turėjo iki prokuroro sprendimo, kam pavesti ikiteisminį tyrimą), ar kuriam prokuroras pavedė atlikti ikiteisminį tyrimą, arba pats ikiteisminį tyrimą kontroliuojantis, organizuojantis ar jam vadovaujantis prokuroras¹⁸⁸. Taigi kyla klausimas, kas yra BPK 140 straipsnio 1 dalyje minimas „kiekvienas asmuo“. Įstatymo dėl BPK

¹⁸⁵ GODA, JASAITIS, išnaša 57, p. 352.

¹⁸⁶ GODA, išnaša 4, p. P. 256.

¹⁸⁷ KRAMER, Bernhard. *Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts. Ermittlung und Verfahren*. 5. Auflage. Stuttgart, 2002, S. 44.

¹⁸⁸ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 133, 148.

pakeitimo projekto aiškinamajame rašte¹⁸⁹ šio straipsnio pakeitimai nedetalizuojami, tik teigiama, jog „ypač daug problemų praktikoje kelia laikino sulaikymo taikymas, todėl projektu tiksliau apibrėžiami šios žmogaus laisvę ribojančios priemonės taikymo pagrindai, terminai, laikinai sulaikyto asmens teisės“. O štai Generalinės prokuratūros rekomendaciniame rašte dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo kai kurių normų taikymo¹⁹⁰ teigiama, jog kiekvieno asmens teisė sulaikyti asmenį nėra kardinali naujovė, „tai asmens teisės sulaikyti nusikaltimo vietoje asmenį, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 29 str., įtvirtinimas BPK, siekiant, kad nebūtų pažeidžiamos įtariamųjų teisės“. Deja, kyla abejonė, ar kiekvieno žmogaus teisė sulaikyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, įtvirtinta BPK, tinkamai siejasi su nuostata, kad laikinas sulaikymas – tai procesinė prievartos priemonė¹⁹¹.

Dar didesnių abejonių kelia BPK 140 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog kiekvienas asmuo gali sulaikyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, ir 21 straipsnio 2 dalies, įtariamuoju įvardijančios sulaikytą (įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką) asmenį, ryšys. Lingvistinė ir loginė šių dviejų normų analizė leidžia padaryti ginčytiną išvadą, kad įtariamuoju žmogų gali paversti ne tik baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai, bet ir privatūs asmenys¹⁹². Tai patvirtina ir 140 straipsnio 4 dalies formuluotė, jog laikino sulaikymo terminas (taigi ir asmens tapimo įtariamuoju momentas) skaičiuojamas nuo faktinio asmens sulaikymo.

Paminėtina, jog BPK 140 straipsnio 4 ir 5 dalyje reglamentuojamas įtariamojo teisės būti skubiai ir nuodugnai informuotam apie jam reiškiamą įtarimą procesas. Apie asmens sulaikymą per įmanomai trumpiausią laiką prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo surašyti laikino sulaikymo protokolą¹⁹³, kuriame jau turi būti įvardijama nusikalstama veika, kurios padarymu asmuo įtariamas. Po jo pristatymo į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą, ne vėliau kaip per 24 valandas, asmeniui turi būti įteiktas BPK 187 straipsnyje nustatyto turinio ir formos pranešimas apie įtarimą.

¹⁸⁹ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto.

¹⁹⁰ 2007 m. rugpjūčio 31 d. Generalinės prokuratūros rekomendacinis raštas Nr. 1.2-50 apylinkių ir apygardų vyriausiesiems prokurorams dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo kai kurių normų taikymo. 4 punktas.

¹⁹¹ Plačiau šį klausimą nagrinėja doc. Remigijus Merkevičius monografijoje „Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata“, p. 146-149.

¹⁹² Tokią išvadą daro ir doc. Remigijus Merkevičius monografijoje „Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata“, p. 149.

¹⁹³ Laikino sulaikymo protokolo blankas patvirtintas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-51, nauja redakcija patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 30 d. įsakymu Nr. I-146.

Taigi galima apibendrinti, jog žmogus laikomas sulaikytu ir įgyja įtariamojo procesinį statusą nuo to momento, kai ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, prokuroras ir privatus asmuo atlieka bet kokią veiksmą ar imasi bet kokios priemonės, kuri iš asmens prieš jo valią ar neišreiškus savo valios atima galimybę savo nuožiūra laisvai judėti¹⁹⁴. Šis momentas (t.y. diena ir tikslus laikas) privalo būti tiksliai atspindėtas laikino sulaikymo protokole (BPK 100 straipsnio 1 dalis, 140 straipsnio 5 dalis, 179 straipsnio 2 dalis). Nuo šio momento įtariamasis įgyja visas įtariamojo procesines teises.

BPK 21 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog įtariamuoju laikomas ir į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas BPK 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą. Lingvistinė šios formuluotės analizė leidžia manyti, jog tapimą įtariamuoju sąlygoja du juridškai reikšmingi faktai: pirmiausia turi būti surašomas pranešimas apie įtarimą, o po to asmuo kviečiamas apklausai įtariamuoju. Vis dėlto sisteminė šios BPK 21 straipsnio 2 dalies formuluotės analizė leidžia teigti, jog tapimas įtariamuoju nebūtinai priklauso nuo abiejų šių juridinių faktų buvimo ir nereikalauja, kad būtų išlaikytas anksčiau nurodytas eiliškumas¹⁹⁵.

BPK 182 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog į bet kokią apklausą asmuo šaukiamas šaukimu. Jame būtina nurodyti, dėl ko žmogus šaukiamas, t.y. šiame procesiniame akte turi būti nurodyta, jog asmuo šaukiamas į apklausą būtent įtariamuoju. 182 straipsnio 2 dalis leidžia į apklausą asmenį iškviešti ir kitais būdais – telefonu, žodžiu, faksimiliniu pranešimu ir pan., tačiau nepaisant to, kokiu būdu asmuo šaukiamas, jis turi būti aiškiai ir suprantamai informuojamas, kad bus apklausiamas būtent kaip įtariamasis. Tačiau šaukimas nėra procesinis sprendimas, be to, į apklausą šaukiamas įtariamasis jau turi būti įgijęs šį procesinį statusą, todėl vargu ar šaukimas į apklausą pats vienas yra pakankamas pripažįstant žmogų įtariamuoju.

Aptariamu asmens tapimo įtariamuoju atveju procesinis sprendimas yra BPK 187 straipsnyje numatyto pranešimo apie įtarimą surašymas. Atsižvelgiant į tai darytina išvada, jog įtariamuoju asmuo tampa ir įtariamojo procesinį statusą įgyja tuo momentu, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar tyrimą kontroliuojantis, organizuojantis ar jam vadovaujantis prokuroras surašo pranešimą apie įtarimą¹⁹⁶.

Kadangi tapęs įtariamuoju, asmuo įgyja visas įtariamojo teises, tarp jų ir teisę žinoti, kuo yra įtiriamas, darytina išvada, jog BPK 21 straipsnio 2 dalies nuostata „į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas BPK 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą“, ne tik pabrėžiama, kad asmuo įgyja įtariamojo procesinį statusą, bet ir tai, kad įtariamasis apie šį savo statusą privalo būti skubiai informuojamas šaukiant jį į apklausą. Minėta, jog Konvencija teisę būti informuotam

¹⁹⁴ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 149-150.

¹⁹⁵ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 150-151.

¹⁹⁶ KILINSKAS, Vidas. Įtariamojo procesinis statusas. *Teisė*, 2003, Nr. 47, p. 69. MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 152-153.

apie pareiškiamo kaltinimo pagrindą ir motyvus suvokia kaip savarankišką, nuo kitų proceso veiksmų nepriklausančią žmogaus teisę, kurią užtikrinti atitinkamai kyla baudžiamojo persekiojimo institucijų pareiga skubiai ir nuodugniai pranešti įtarimo (kaltinimo) pagrindą ir motyvus, nepaisant, ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras nori šį asmenį apklausti kaip įtariamąjį.

Doc. R. Merkevičius teigia, jog „sisteminis aptariamos BPK 21 straipsnio 2 dalies formuluotės ir BPK 187 straipsnio 1 dalies suvokimas leidžia tvirtinti, jog, surašius pranešimą apie įtarimą, baudžiamajon atsakomybėn traukiamas asmuo privalo būti nedelsiant iškviečiamas apklausai įtariamuoju. Jei laikomasi šio teisinio standarto, pagrįstas tampa ir BPK komentaro tvirtinimas, kad įtariamąjo procesinį statusą šiuo (tradiciškai vadinamu trečiuoju) pagrindu žmogus įgyja „nuo šaukimo apklausai įtariamuoju išsiuntimo momento“, tačiau „šaukimu į apklausą įtariamuoju procesinis įtariamąjo statusas sukuriama tik tais atvejais, kai šaukimas į apklausą įtariamuoju yra surašomas ir išsiunčiamas nesant prieš tai surašyto pranešimo apie įtarimą“¹⁹⁷. Su šiomis mintimis tenka sutikti, kadangi pranešimo apie įtarimą surašymas neabejotinai reiškia, jog asmuo traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, o įtariamąjo procesinis statusas įgyjamas, kaip konstatavome pirmoje šio darbo dalyje, nepaisant to, kad asmuo dar nežino, jog yra laikomas įtariamuoju (žinoma, jeigu jo atžvilgiu nėra atliekami jokie tyrimo veiksmai). Kita vertus, jei dar nėra surašytas pranešimas apie įtarimą ir nėra imtasi jokio procesinio veiksmo prieš potencialų įtariamąjį, šaukimas į apklausą, kuriame aiškiai nurodoma, jog asmuo šaukiamas įtariamuoju, negali reikšti nieko kito, kaip tik tai, kad asmuo įgyja įtariamąjo procesinį statusą, kartu ir procesines teises, kuriomis jis galės pasinaudoti apklausoje, į kurią yra kviečiamas.

Tad manytume, kad pritartina doc. R. Merkevičiaus išvadoms, jog tuo atveju, kai šaukime ar kitos formos pranešime apie pareigą atvykti į apklausą nėra nurodomas tikrasis šaukiamo asmens procesinis statusas galima dvejopa situacija:

- jei šaukimo išsiuntimo ar kitokio pranešimo pateikimo momentu nėra surašytas pranešimas apie įtarimą, kviečiamas asmuo netampa įtariamuoju ir negali būti apklausiamas kaip įtariamasis;
- jei šaukimo išsiuntimo ar kitokio pranešimo pateikimo momentu buvo surašytas pranešimas apie įtarimą, šis asmuo jau yra įtariamasis, tačiau negali būti apklausiamas įtariamuoju¹⁹⁸.

Abiem šiais atvejais į apklausą iškviečiamam asmeniui turi būti įteiktas pranešimas apie įtarimą, o apklausa atidedama tol, kol įtariamasis galės tinkamai pasiruošti gynybai jau pirmosios apklausos įtariamuoju metu.

¹⁹⁷ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 154.

¹⁹⁸ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 156.

Trečiąjį asmens tapimo įtariamuoju atvejį BPK 21 straipsnio 2 dalis išreiškia formuluote „asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas“. BPK komentare teigiama, jog šiuo atveju asmuo įgyja įtariamojo procesinį statusą nuo apklausos, vykdomos BPK 188 ar 189 straipsnyje (šie BPK straipsniai reglamentuoja įtariamojo apklausą, atliekamą ikiteisminio tyrimo metu) numatyta tvarka, pradžios¹⁹⁹. Toks BPK komentaro teiginys kelia pagrįstų abejonių, kadangi asmuo į apklausą kviečiamas šaukimu (BPK 182 straipsnis), o prieš apklausiant įtariamąjį, jam turi būti įteiktas pranešimas apie įtarimą (BPK 187 straipsnio 1 dalis), todėl konstatuotina, kad šiuo atveju įtariamojo procesinį statusą asmuo įgis anksčiau, nei bus pradėta jo apklausa – arba išsiuntus šaukimą į apklausą įtariamuoju, arba surašius pranešimą apie įtarimą.

Taigi BPK 21 straipsnio 2 dalies formuluotė „asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas“, arba yra nereikalinga („perteklinė“), arba išreiškia kitas žodinės informacijos gavimo iš asmens formas ar būdus (laikantis principo, jog įstatyme nėra nereikalingų žodžių, ši nuostata labiau tinkama). Anot doc. R. Merkevičiaus, apklausa šio straipsnio prasme laikytinas ne tik formalus procesinis veiksmas, numatytas BPK 188 ir 189 straipsniuose, bet ir kiekvienas kitas baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūno elgesys, kuris yra tinkamas ir kuriuo siekiama išgauti nusikalstamos veikos ištyrimui reikalingą faktinę informaciją. Vadinasi, Baudžiamojo proceso 21 straipsnio 2 dalis išreiškia materialųjį apklausos suvokimą ir jungia visas teises situacijas, kuomet apie veiką, kurios padarymu faktiškai įtariamas (tačiau dar nesantis formaliu baudžiamojon atsakomybėn traukiamu subjektu – įtariamuoju) asmuo apklausiamas atliekant bet kurią kitą proceso (tyrimo) veiksmą, taip pat kai žodinė ar bet kokia kitokia informacija iš faktiškai įtariamo asmens išgaunama atliekant slaptus tyrimo veiksmus²⁰⁰.

Konstatuotina, jog, vadovaujantis BPK 21 straipsnio 2 dalies nuostata „asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas“, įtariamojo procesinį statusą asmuo įgyja nuo to momento, kai su formaliu baudžiamojon atsakomybėn traukiamu proceso subjektu įtariamuoju nesančiu, tačiau faktiškai įtariamu asmeniu baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnas ar bet kuris šio pareigūno pavedimu veikiantis privatus asmuo atlieka bet kokią proceso (tyrimo) veiksmą, kurio metu iš šio faktiškai įtariamo asmens siekiama gauti informacijos apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes²⁰¹.

Nuo 2007 m. rugsėjo 1 d. BPK numato dvi teises situacijas, kada asmeniui pripažįstamas įtariamojo procesinis statusas.

Pirma. Vadovaujantis BPK 21 straipsnio 3 dalimi, prokuroras nutarimą ar ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartį dėl asmens pripažinimo įtariamuoju priima tik tuomet, kai faktiškai įtariamas asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma ir įtariamojo procesinio statuso asmuo negali įgauti nei vienu

¹⁹⁹ GODA, išnaša 3, p. 50.

²⁰⁰ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 160.

²⁰¹ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 164.

iš BPK 21 straipsnio 2 dalyje nurodytų pagrindų. Tai išimtinis asmens tapimo įtariamuoju atvejis ir tokiu atveju būtina speciali pripažinimo įtariamuoju tvarka²⁰². Tam, kad būtų galima pasinaudoti šia teisine galimybe, ikiteisminio tyrimo metu turi būti surinkta pakankamai duomenų, ne tik pagrindžiančių įtarimą besislapstančio ar nežinia kur esančio asmens atžvilgiu, bet ir faktą, kad, panaudojus įprastas viešas ar slaptas tyrimo ir operatyvines – paieškos priemones, nebuvo nustatyta potencialaus įtariamojo buvimo vieta.

Tačiau sisteminė – loginė BPK 21 straipsnio 2 ir 3 dalių analizė verčia manyti, jog BPK 21 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reglamentavimas yra ne visai pagrįstas²⁰³, kadangi ikiteisminį tyrimą atliekančiam ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui ar šį tyrimą organizuojančiam ar kontroliuojančiam prokurorui pripažinus, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai faktinių duomenų, kad tiriamą nusikalstamą veiką galėjo padaryti konkrečius asmuo, jo atžvilgiu turi būti surašomas pranešimas apie įtarimą (nesvarbu, ar žinoma asmens buvimo vieta) ir toks asmuo turi būti kviečiamas į apklausą įtariamuoju. Taigi prieš konstatuojant, jog asmuo slapstosi, jam jau bus surašytas pranešimas apie įtarimą ir išsiųstas šaukimas į apklausą įtariamuoju (kitais atvejais būtų galima pripažinti asmens slapstymosi faktą). Tokiu atveju įtariamojo procesinį statusą asmuo bus įgijęs dar prieš jo pripažinimą besislapstančiu vadovaujantis BPK 21 straipsnio 2 dalies nuostata „į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas BPK 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą“.

Kai asmens, kuris faktiškai įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, buvimo vieta nežinoma, jo atžvilgiu pranešimas apie įtarimą taip pat privalo būti surašytas, tik, žinoma, siųsti šaukimo į apklausą nebus prasmės. Tačiau jau konstatavome, jog BPK 21 straipsnio 2 dalies nuostata, jog įtariamuoju laikomas į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas pranešimas apie įtarimą, reiškia ir tai, jog asmuo įtariamojo procesinį statusą įgyja nuo pranešimo apie įtarimą surašymo momento, taigi ir šiuo atveju asmuo įtariamuoju taps vadovaujantis 21 straipsnio 2 dalimi.

Apibendrinant galima teigti, jog BPK 21 straipsnio 3 dalis neįtvirtina atskiro asmens tapimo įtariamuoju atvejo, o tėra papildoma teisinė taisyklė, palengvinanti besislapstančio ar nežinia kur esančio faktiškai įtariamo asmens paieškos bei pabėgusio iš Lietuvos asmens išdavimo Lietuvos Respublikai klausimų sprendimą²⁰⁴.

Vadovaujantis BPK 82 straipsnio 3 dalimi, įtariamojo procesinis statusas gali būti pripažintas ir specialiajam liudytojui – asmeniui, kuris prokuroro nutarimu ir savo sutikimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką. BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta specialiojo liudytojo teisė reikalauti, kad būtų pripažintas įtariamuoju. Šios teisės įgyvendinimo tvarką reglamentuoja Generalinio prokuroro įsakymu patvirtinta rekomendacija, kurios 15 punkte

²⁰² GODA, išnaša 3, p. 50. GODA, išnaša 4, p. 81. MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 164.

²⁰³ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 165.

²⁰⁴ GODA, išnaša 3, p. 50. MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 167.

numatyta, jog tokiu atveju specialusis liudytojas turi pateikti rašytinį reikalavimą pripažinti jį įtariamuoju, kurį nagrinėja prokuroras. Tačiau prokurorui toks prašymas nėra privalomas ir gali būti patenkintas tik tada, kai „bylos faktiniai duomenys pagrindžia minimalią tikimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė reikalavimą pateikęs asmuo“²⁰⁵. Nusprendęs patenkinti reikalavimą, prokuroras surašo pranešimą apie įtarimą arba paveda tai padaryti ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Taigi BPK 82 straipsnio 3 dalis savaime nereiškia galimybės asmeniui pasirinkti savo procesinį statusą ir vaidmenį, specialusis liudytojas tik turi teisę reikalauti, kad jam būtų suteiktas įtariamojo procesinis statusas, o šis reikalavimas, kaip minėta, prokurorui nėra privalomas.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, konstatuotina, jog pranešimas apie įtarimą vaidina svarbų vaidmenį asmeniui įgaunant procesinį įtariamojo statusą. Vienais atvejais pats pranešimo apie įtarimą surašymo momentas nulemia asmens tapimą įtariamuoju (kai asmuo šaukiamas apklausai, prieš tai surašius pranešimą apie įtarimą), kitais atvejais pranešimas apie įtarimą privalo būti nedelsiant įteiktas asmeniui, pripažintam įtariamuoju (išskyrus atvejus, kai asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma ir toks procesinis statusas asmeniui suteikiamas prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi pagal BPK 21 straipsnio 3 dalį).

3. Pranešimas apie įtarimą ir įtariamojo apklausa

Įtariamojo apklausa – tai ikiteisminio tyrimo veiksmas, kurio metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas tiesiogiai gauna iš įtariamojo informacijos apie nusikalstamai veikai tirti reikšmingas aplinkybes ir ją fiksuoja laikydamasis baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų. Tokį apibrėžimą pateikia asist. Vidas Kilinskas²⁰⁶. Pasak doc. Gintaro Godos, apklausa – tai proceso veiksmas, kurio metu gaunami parodymai²⁰⁷. O doc. Remigijus Merkevičius detalizuoja, jog pagal Lietuvoje vyraujančią baudžiamojo proceso teisės doktriną įtariamojo parodymais įprastai laikoma duomenų apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes pranešimas baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka teisėsaugos institucijai ar pareigūnui, t.y. parodymams būdingi du esminiai požymiai:

1. parodymai yra tik procesinę reikšmę turinčios faktinės informacijos perteikimas žodžiu;
2. parodymai yra ne bet koks faktinės informacijos perteikimas žodžiu, o tik toks, kai žodinė informacija perteikiama procesinius įgaliojimus turintiems ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui atliekant baudžiamojo proceso įstatyme numatytą

²⁰⁵ 2008 m. sausio 9 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas nr. Nr. I – 8 dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo. 13.4, 15 punktai.

²⁰⁶ KILINSKAS, Vidas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 52.

²⁰⁷ GODA, išnaša 4, p. 313.

proceso veiksmą – apklausą, griežtai laikantis šiam procesiniam veiksmui numatytos tvarkos ir procesinės formos reikalavimų²⁰⁸.

Taigi Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina labiau linkusi remtis formaliaja parodymų (apklausos) samprata, pagal kurią parodymai nėra faktinės informacijos pateikimas raštu, žodžiu ar bet kokia kita forma baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnui arba bet kuriam šio pareigūno pavedimu (ar su jo žinia) veikiančiam privačiam asmeniui, kai tokį informacijos pateikimą nulėmė tiesioginė ar netiesioginė pareigūno arba jo pavedimu (ar su jo žinia) veikusio privataus asmens iniciatyva²⁰⁹. Tačiau, nagrinėdami asmens tapimo įtariamuoju atvejus, minėjome doc. R. Merkevičiaus išvadą, jog BPK 21 straipsnio prasme apklausa laikytinas ne tik formalus procesinis veiksmas, numatytas BPK 188 ir 189 straipsniuose, bet ir kiekvienas kitas baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūno elgesys, kuris yra tinkamas ir kuriuo siekiama išgauti nusikalstamos veikos ištyrimui reikalingą faktinę informaciją. Taigi, doc. R. Merkevičiaus nuomone, Baudžiamojo proceso 21 straipsnio 2 dalis išreiškia materialųjį apklausos suvokimą ir jungia visas teises situacijas, kuomet apie veiką, kurios padarymu faktiškai įtariamasis (tačiau dar nesantis formaliu baudžiamajon atsakomybėn traukiamu subjektu – įtariamuoju) asmuo apklausiamas atliekant bet kurią kitą proceso (tyrimo) veiksmą, taip pat kai žodinė ar bet kokia kitokia informacija iš faktiškai įtariamo asmens išgaunama atliekant slaptus tyrimo veiksmus.

Tačiau tik prieš BPK 188 ir 189 straipsniuose numatytą apklausą baudžiamojo proceso įstatymas įpareigoja baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijų pareigūnus įteikti įtariamajam pranešimą apie įtarimą. Pažymėtina, kad Baudžiamojo proceso įstatymas reikalauja pranešimą apie įtarimą įteikti tik prieš pirmąją apklausą, o prieš kitas apklausas pranešimas apie įtarimą įteikiamas tik tuo atveju, kai keičiasi įtarimo turinys.

Pirmoje šio magistro darbo dalyje konstatavome, jog pranešimas apie įtarimą yra atskiras, nuo įtariamojo apklausos nepriklausantis (tačiau neabejotinai susijęs), procesinis aktas, kuriame formaliai fiksuojama, kokios nusikalstamos veikos padarymu asmuo įtariamasis ir kurio pagrindinė procesinė prasmė ir paskirtis – informuoti įtariamąjį apie prieš jį iškilusio įtarimo pobūdį ir pagrindą, taip užtikrinant galimybę pradėti ruošti teisei gynybai. Taigi pranešimas apie įtarimą apibrėžia įtariamojo apklausos ribas – įtariamasis gali būti apklaustas tik apie tokį įtarimą, kuris jam žinomas (t.y. apie tokį įtarimą pranešta įteikiant pranešimo apie įtarimą nuorašą), o apklausiančiojo ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo pareiga – apklausti pagal

²⁰⁸ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60, p. 51.

²⁰⁹ MERKEVIČIUS, išnaša 208, p. 51. MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 159.

visus pareikšto įtarimo momentus. Pasak doc. Marcelio Kazlausko, jeigu įtariamasis dėl kokio nors įtarimo fakto ar aplinkybės neapklausiamas, ikiteisminis tyrimas atliekamas neišsamiai²¹⁰.

Paminėtina, jog įtariamojo teisė žinoti, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamas, sukelia tam tikrų apklausos taktikos problemų. Apklausos taktikoje išskiriamas dezinformacijos momentas, kuris reiškia, jog kuo mažiau apklausiamasis žino apie tai, kokią informaciją žino tyrėjas, tuo lengviau konstruoti apklausos taktiką. Mokomojo metodinio leidinio „Apklausa ikiteisminio tyrimo metu“ autoriai teigia, jog įtariamieji siekia sužinoti, kokią informaciją turi tyrėjas, todėl kyla tam tikrų prieštaravimų tarp kriminalistikos nuostatų bei rekomendacijų ir baudžiamojo proceso normų. Tačiau „tuo ir vertinga tyrėjo kiekvienu konkrečiu atveju pasirinkta apklausos taktika, nes besąlygiškai ir visa apimtimi įvykdyti baudžiamojo proceso reikalavimus galima tik kūrybiškai pritaikius kriminalistikos rekomendacijas“²¹¹. Tenka sutikti su šia mintimi, kadangi neabejotina, jog ikiteisminio tyrimo bei teisingumo institucijų pareigūnai privalo remtis ne tik baudžiamojo proceso įstatymo nuostatomis, bet ir kriminalistinėmis metodikomis bei rekomendacijomis.

Išskirsime du įtariamojo apklausos paskirties aspektus. Visų pirma, ir svarbiausia, tai, jog pagrindinėmis žmogaus teisėmis bei konstituciniu teisinės valstybės principu grindžiamame baudžiamajame procese apklausa yra įtariamojo gynybos priemonė nuo jam pateiktų įtarimų²¹². Anot doc. R. Merkevičiaus, galimybė tokiu būdu gintis nuo pareikšto įtarimo įtariamajam turi būti suteikta kaip galima ankstesniame nusikalstamos veikos tyrimo etape²¹³. Tačiau įstatyme numatytas tik toks terminas, per kurį turi būti apklaustas sulaikytas įtariamasis – BPK 140 straipsnio 6 dalyje nurodyta, jog laikinai sulaikytas asmuo po jo pristatymo į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą ne vėliau kaip per dvidešimt keturias valandas turi būti apklaustas kaip įtariamasis, prieš tai jam įteikus pranešimą apie įtarimą. BPK 188 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog įtariamasis visada apklausiamas prieš jam skiriant kardomąją priemonę. Pasak doc. M. Kazlausko, jei įtariamasis nėra sulaikytas ar suimtas, jo apklausos momentas priklauso nuo taktinių ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro motyvų²¹⁴. Tačiau manytume, kad įtariamojo galimybė pasinaudoti teise gintis nuo pareikšto įtarimo negali priklausyti nuo ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro taktikos. Reikia pažymėti ir tai, kad įtariamasis apskritai gali atsisakyti duoti parodymus, o šį jo sprendimą baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai privalo gerbti be jokių išimčių²¹⁵.

²¹⁰ KAZLAUSKAS, išnaša 40, p. 504.

²¹¹ BURDA Ryšardas, KUKLIANSKIS Samuelis. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika)*. Vilnius, 2007, p. 169.

²¹² KILINSKAS, išnaša 206, p. 51.

²¹³ MERKEVIČIUS, išnaša 2, p. 321.

²¹⁴ KAZLAUSKAS, išnaša 40, p. 500.

²¹⁵ KILINSKAS, išnaša 206, p. 51. MERKEVIČIUS, išnaša 208, p. 50-63.

Antra, įtariamasis, kaip galimai tiesioginis nusikalstamos veikos dalyvis, neabejotinai turi daugiau tyrimui itin reikšmingos informacijos, nei kiti proceso dalyviai. Be to, bene vienintelis šaltinis gauti duomenų apie subjektyviąją nusikalstamos veikos pusę yra įtariamojo apklausos rezultatai. Vokietijos baudžiamojo proceso doktrinoje taip pat pabrėžiama, jog liudytojų ir įtariamųjų apklausa yra praktiškai svarbiausias informacijos šaltinis²¹⁶. Tačiau, atsižvelgiant į įtariamojo suinteresuotumą ikiteisminio tyrimo baigtimi, įtariamojo apklausos metu gauti duomenys privalo būti kruopščiai patikrinti.

Vokietijoje pirmosios apklausos tvarka reglamentuojama Vokietijos BPK 136 straipsnyje. Apklausos pradžioje kaltinamasis turi būti informuojamas, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis yra įtariamasis ir kokios teisinės priemonės jam gali būti pritaikytos, taip pat išaiškintos kaltinamojo teisės. To paties straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog apklausos metu įtariamajam turi būti suteikiama galimybė pasisakyti dėl įtarimo nepagrįstumo ir nurodyti faktus, kurie rodo, jog įtarimas jo atžvilgiu yra nepagrįstas.

Prancūzijoje prieš pirmąją apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausiamąjį turi aiškiai informuoti apie jam pateikiamus kaltinimus, dėl kurių prieš jį gali būti nukreiptas ikiteisminis tyrimas, tiksliai apibrėžiant kiekvieno kaltinimo teisinę kvalifikaciją. Įrašas apie šiuos kaltinimus ir jų teisinę kvalifikaciją įrašomi į oficialų protokolą. Pažymėtina, jog Prancūzijoje asmuo, dėl kurio įtraukimo į procesą sprendžiama, gali būti apklaustas tik dalyvaujant advokatui. Jei po apklausos ikiteisminio tyrimo teisėjas nusprendžia asmenį įtraukti į procesą, informuoja jį apie pasikeitusius kaltinimus ar jų juridinę kvalifikaciją (Prancūzijos BPK 116 straipsnis).

Estijos BPK 33 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog įtariamajam nedelsiant išaiškinamos jo teisės ir pareigos ir jis turi būti apklausiamas apie įtarimo turinį. Apklausa gali būti atidėta tik dėl įtariamojo sveikatos būklės arba tam, kad būtų užtikrintas gynėjo ar vertėjo dalyvavimas (Estijos BPK 33 straipsnio 2 dalis). Įtariamojo apklausos metu turi būti užduotas klausimas, ar įtariamasis prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, kuria yra įtariamasis, taip pat pasiūlyta savais žodžiais duoti paaiškinimus apie nusikalstamą veiką, kuria pagrįstas įtarimas (Estijos BPK 75 straipsnio 3 dalis). Įtariamojo apklausos protokole turi būti nurodomi faktai, susiję su įtariamajam inkriminuojama nusikalstama veika ir tokios veikos teisinis kvalifikavimas, įvardijant konkretų BK straipsnį (Estijos BPK 76 straipsnio 1 dalies 3 punktas).

Taigi darytina išvada, jog visų nagrinėtų valstybių BPK numato panašius apklausos tikslus – t.y. apklausa įgyvendinama įtariamojo teisė į gynybą, suteikiant įtariamajam galimybę pasisakyti dėl jam pareikšto įtarimo, iškelti gynybos versijas, duoti paaiškinimus, susijusius su inkriminuojamos nusikalstamos veikos aplinkybėmis.

²¹⁶ KÜHNE, išnaša 20, S. 211.

4. Pranešimo apie įtarimą įtaka kardomųjų priemonių skyrimui

Kardomasias priemones doc. Gintaras Goda apibrėžia kaip įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu, siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, taikomas procesines prievartos priemones²¹⁷. Savo ruožtu procesinės prievartos priemonės – tai įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų²¹⁸. Taigi kardamosios priemonės – tai griežčiausios procesinės prievartos priemonės, kurias pagal savo kompetenciją skiria prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas²¹⁹.

BPK 119 straipsnyje numatyti tokie kardomųjų priemonių skyrimo tikslai:

1. įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimo procese užtikrinimas;
2. netrukdomo ikiteisminio tyrimo, bylos nagrinėjimo teisme bei nuosprendžio įvykdymo užtikrinimas;
3. kelio naujoms nusikalstamosioms veikoms padaryti užkirtimas.

Jeigu šie tikslai gali būti pasiekti ir netaikant kardomųjų priemonių, kardamosios priemonės negali būti skiriamos. Be to, kardomųjų priemonių taikymas pateisinamas tik tuomet, kai laikomasi proporcingumo principo. Šis principas leidžia taikyti kardomasias (ir apskritai visas procesines prievartos priemones) tik tada, kai:

1. tikslo, kuriuo siekiama taikant kardomąją priemonę, neįmanoma pasiekti netaikant tos priemonės ar taikant švelnesnę prievartos priemonę;
2. pats siekiamas tikslas yra tikrai svarbus ir jo siekimu gali būti pateisinama būtinybė apriboti žmogaus teises;
3. prievartos taikymas neužtrunka ilgiau, negu būtina siekiant šio tikslo²²⁰.

Kaip nurodyta BPK 121 straipsnio 2 dalyje, kardamosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką. Taigi prieš paskiriant kardomąją priemonę, įtariamasis jau turi būti gavęs pranešimą apie įtarimą, kuriame nurodyta, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamasis. Tik, skirtingai nei pranešime apie įtarimą, nutartyje ar nutarime dėl kardamosios priemonės paskyrimo turi būti nurodyti duomenys, kuriais remiantis daroma prielaida, jog būtent tas įtariamasis padarė nusikalstamą veiką. Kiek duomenų pakanka, sprendžia turintis teisę taikyti kardomąją priemonę

²¹⁷ GODA, išnaša 4, p. 222.

²¹⁸ GODA, išnaša 4, p. 226.

²¹⁹ GODA, išnaša 3, p. 300.

²²⁰ GODA, Gintaras. *Procesinė prievarta baudžiamajame persekiojime ir žmogaus teisės*. Iš *Žmogaus teisių problema baudžiamajame teisėje ir baudžiamajame procese*. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1995, p. 23-24.

proceso subjektas – prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas. Kuo griežtesnę prievartos priemonę ketinama skirti, tuo pakankamumo kriterijus turi būti griežtesnis²²¹.

BPK 188 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad įtariamasis visada apklausiamas prieš jam skiriant kardomąją priemonę. Manytume, jog tokia nuostata pagrįsta būtinybe suteikti įtariamajam galimybę įgyvendinti teisę į gynybą prieš paskiriant prievartos priemonę, kuri vienokiu ar kitokiu būdu varžytų jo žmogaus teises. Jau minėjome, kad teisės į gynybą įgyvendinimo prielaida – tai pagrįstai surašytas ir laiku įteiktas pranešimas apie įtarimą.

Taigi konstatuotina, jog prieš paskiriant įtariamajam kardomąją priemonę, visų pirma jam turi būti įteiktas BPK 187 straipsnio 1 dalyje nurodyto turinio ir formos pranešimas apie įtarimą, asmuo turi būti apklaustas ir tik po to gali būti sprendžiama dėl galimybės ir būtinybės paskirti įtariamajam vieną ar kelias kardomasias priemones.

²²¹ GODA, Gintaras. Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *Teisė*, 2000, Nr. 35, p. 20.

IŠVADOS

1. Legalumo principu grindžiamo ikiteisminio tyrimo etapai (ikiteisminio tyrimo pradėjimas, įtariamojo atsiradimas procese, procesinių prievartos priemonių taikymas, ikiteisminio tyrimo pabaigimas) priklauso nuo to, ar konkrečiu ikiteisminio tyrimo momentu (arba netgi kai ikiteisminis tyrimas dar nepradėtas) pakanka duomenų, leidžiančių manyti, kad padaryta nusikalstama veika, ir kad ją padarė konkretus asmuo. Pagal tikėtimumo laipsnį ir funkcinę paskirtį galima skirti tris įtarimų rūšis. Pirminį įtarimą atitinka tikimybė, kad padaryta nusikalstama veika, kuriai esant pradedamas ikiteisminis tyrimas (BPK 2 straipsnis). Pakankamas įtarimas konstatuotinas tuomet, kai surinkti ikiteisminio tyrimo duomenys leidžia daryti tikėtiną išvadą, kad konkretus asmuo padarė tiriamą nusikalstamą veiką. Labai didelis įtarimas reikalingas skiriant kardomasias priemones (BPK 121 straipsnio 2 dalis), taip pat toks (ar dar didesnis) įtarimas turi egzistuoti prokurorui nusprendus surašyti kaltinamąjį aktą (BPK 218 straipsnio 1 dalis).

2. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija aiškinant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktą, konstatuotina, jog bent jau žmogaus teisių aspektu, pranešimas apie įtarimą laikytinas atskiru procesiniu veiksniu, tiesiogiai nepriklausančiu nuo ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno ar prokuroro ketinimo įtariamąjį apklausti. Pranešimas apie įtarimą yra procesinis aktas, kuriame formaliai fiksuojama, kokios nusikalstamos veikos padarymu asmuo įtiriamas, nurodant įtarimo formuluotę bei inkriminuojamos nusikalstamos veikos kvalifikavimą, ir kurio pagrindinė procesinė prasmė ir paskirtis – informuoti įtariamąjį apie prieš jį iškilusio įtarimo pobūdį ir pagrindą, taip užtikrinant galimybę pradėti ruošti teisinei gynybai. Todėl kiekvienas įtariamojo statusą įgijęs asmuo turi būti skubiai informuojamas apie jo atžvilgiu iškilusio įtarimo pobūdį ir pagrindą, įteikiant jam BPK 187 straipsnio 1 dalyje nustatyto turinio ir formos pranešimą apie įtarimą.

3. Visus pranešimus apie įtarimą galima klasifikuoti į pradinį, tarpinį ir galutinį. Pradinis pranešimas apie įtarimą formuluojamas ikiteisminio tyrimo pradžioje, surašant jį remiantis tuo momentu ikiteisminio tyrimo metu nustatytais faktiniais duomenimis apie nusikalstamą veiką. Tarpinis pranešimas apie įtarimą surašomas tuomet, kai ikiteisminio tyrimo metu atliekant proceso veiksmus nustatomi nusikalstamai veikai tirti reikšmingi faktiniai duomenys, kurie papildo ar detalizuoja pradiniam pranešime apie įtarimą esančius duomenis arba sąlygoja inkriminuojamos nusikalstamos veikos kvalifikacijos pasikeitimą. Galutinis pranešimas apie įtarimą surašomas tuomet, kai ikiteisminio tyrimo metu surenkami visi inkriminuojamos nusikalstamos veikos objektyviają ir subjektyviają pusę pagrindžiantys duomenys.

4. Pranešimo apie įtarimą turinys baudžiamojo proceso įstatyme apibrėžtas gana lakoniškai. Manytina, kad iš objektyviųjų nusikalstamos veikos požymių pranešime apie įtarimą turi būti

nurodyta: nusikalstamos veikos padarymo būdas, laikas, vieta, padariniai bei kai kurie kiti svarbūs nusikalstamos veikos objektyviają pusę apibūdinantys požymiai – nusikalstamos veikos situacija, įrankiai, priemonės. Taipogi turi būti nurodyti subjektyvieji požymiai: kaltės forma, motyvai ir tikslai, bei nusikalstamos veikos kvalifikavimas. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia padaryti išvadą, kad daugeliu atvejų šių reikalavimų yra laikomasi.

5. Paprastai pradinėse tyrimo stadijose nusikalstamą veiką apibūdinantys ikiteisminio tyrimo duomenys yra neišsamūs, tačiau vėliau tyrimo metu nustatomos papildomos aplinkybės, turimi duomenys tikslinami, kartu tikslinamas ir pranešimas apie įtarimą, todėl dažniausiai baudžiamosiose bylose jų būna ne vienas. Galimi įvairūs pranešimo apie įtarimą turinio pokyčiai: papildomi nusikalstamą veiką apibūdinantys duomenys; keičiamas ne tik nusikalstamos veikos aprašymas, bet ir veikos kvalifikacija; tarpiniame ar galutiniame pranešime apie įtarimą inkriminuojama papildoma nusikalstama veika, kuri nebuvo numatyta pradiname; inkriminuojamų nusikalstamų veikų sumažėja.

6. Pranešimu apie įtarimą įgyvendinami tokie baudžiamojo proceso principai: nekaltumo prezumpcijos principas, proceso teisingumo (sąžiningumo) principas, rungimosi principas, proceso greitumo principas, teisės į gynybą principas, proceso kalbos principas bei legalumo (baudžiamojo persekiojimo privalomumo) principas.

7. Pranešimas apie įtarimą vaidina svarbų vaidmenį asmeniui įgaunant procesinį įtariamojo statusą. Vienais atvejais pats pranešimo apie įtarimą surašymo momentas nulemia asmens tapimą įtariamuoju (kai asmuo šaukiamas apklausai, prieš tai surašius pranešimą apie įtarimą), kitais atvejais pranešimas apie įtarimą privalo būti nedelsiant įteiktas asmeniui, pripažintam įtariamuoju (išskyrus atvejus, kai asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma ir toks procesinis statusas asmeniui suteikiamas prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi pagal BPK 21 straipsnio 3 dalį).

8. Pranešimas apie įtarimą apibrėžia įtariamojo apklausos ribas – įtariamasis gali būti apklaustas tik apie tokį įtarimą, kuris jam žinomas (t.y. apie tokį įtarimą pranešta įteikiant pranešimo apie įtarimą nuorašą), o apklausiančiojo ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo pareiga – apklausti pagal visus pareikšto įtarimo momentus.

SANTRAUKA

Pranešimas apie įtarimą: turinys ir procesinė reikšmė

Pranešimas apie įtarimą – svarbus procesinis dokumentas, užtikrinantis įtariamojo teisę žinoti, kokios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamas, kartu ir įtariamojo teisę į gynybą. Dėl šių priežasčių ir dėl to, kad pranešimas apie įtarimą įteikiamas kiekvienam įtariamajam, labai svarbu, kad šis procesinis dokumentas būtų tinkamai surašytas ir įteiktas. Tačiau baudžiamojo proceso įstatymas šiuos klausimus reglamentuoja gana lakoniškai, o ir baudžiamojo proceso doktrinoje pranešimui apie įtarimą nėra skiriama pakankamai dėmesio.

Šiame magistro darbe, remiantis išsamia teisinės literatūros bei baudžiamųjų bylų analize, daroma išvada, jog pranešime apie įtarimą turi būti atskleidžiami nusikalstamos veikos objektyvieji požymiai, tokie kaip nusikalstamos veikos padarymo būdas, laikas, vieta, padariniai bei kai kurie kiti, subjektyvieji požymiai: kaltės forma, motyvai ir tikslai, bei nusikalstamos veikos kvalifikavimas. Dažnai baudžiamosiose bylose būna pareiškiami keli pranešimai apie įtarimą, galimi įvairūs turinio ir nusikalstamos veikos kvalifikavimo pokyčiai.

Pranešimo apie įtarimą procesinė reikšmė atskleidžiama nagrinėjant asmens tapimo įtariamuoju atvejus – kai kuriais atvejais pats pranešimo apie įtarimą surašymo momentas nulemia asmens tapimą įtariamuoju, apklausos institutą – pranešimas apie įtarimą apibrėžia apklausos ribas bei kardomųjų priemonių skyrimo tvarką – šiuo atveju pranešimas apie įtarimą užtikrina įtariamojo teisę į gynybą prieš paskiriant kardomąją priemonę.

SUMMARY

Notice of Suspicion: Contents and Procedural Implications

Notice of suspicion is an important procedural document, which ensures suspects right to be informed of the nature and cause of the accusation against him, at once suspects right to defence. For this reason and because notice of suspicion is presented to every suspect it is very important that this procedural document would be properly written and presented. However these topics in Criminal Procedure Code of Lithuania are regulated rather laconically.

In this master's final work, with reference to analysis of legal literature and criminal cases, it is arrived at a conclusion that in the notice of suspect has to be revealed these objective features of criminal act: method of criminal act, place, time, ravages and some others, also subjective features like guilt, impulsion and intention, and qualification of criminal act. Commonly in criminal cases there are several notices of suspicion, content of notice of suspicion or qualification of criminal act can be changed.

The procedural importance of notice of suspicion is revealed by cases of becoming a suspect – in some cases a person becomes a suspect in the moment that the notice of suspicion is written. Also notice of suspect defines range of interrogation and is a guarantee of the right to defence when custodial sanctions are appointed.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl operatyvinės veiklos“.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, Nr.18-147.
8. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (anglų kalba) [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9016/preview> >.
9. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (vokiečių kalba). [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą:
< <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf> >.
10. Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (anglų kalba). [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> >.
11. Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (anglų kalba). [žiūrėta 2008 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview> >.
12. 2003 m. balandžio 11 d. Generalinio prokuroro įsakymas nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“.
13. 2007 m. rugpjūčio 31 d. Generalinės prokuratūros rekomendacinis raštas Nr. 1.2-50 apylinkių ir apygardų vyriausiesiems prokurorams dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo kai kurių normų taikymo.
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 30 d. įsakymas Nr. I-146 „Dėl Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymo nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“ pakeitimo.

15. 2008 m. sausio 9 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas nr. Nr. I – 8 dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo.
16. 2008 m. rugpjūčio 11 d. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas nr. Nr. I – 110 dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo.
17. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto.

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, Armanas, ŠVEDAS, Gintaras, *et. al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis.* Vilnius, 2001.
2. ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas.* Vilnius, 2007.
3. APANAIVIČIUS, Martynas, PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai.* Vilnius, 1980.
4. APANAIVIČIUS, Martynas, PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas.* Vilnius, 1983.
5. ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, Ugnė. Įrodymų sampratos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse trūkumai. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 4 (94).
6. ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, Ugnė. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11 (89).
7. BIELIŪNAS, Egidijus. Oficialusis nusikalstamų veikų kvalifikavimas ir jo prielaidos. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 60 (52).
8. BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo studijų orientyrai. *Teisė*, 2008, Nr. 66 (1).
9. BURDA Ryšardas, KUKLIANSKIS Samuelis. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika).* Vilnius, 2007.
10. DANISEVIČIUS, Petras, KAZLAUSKAS, Marcelis, PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamais procesas: vadovėlis aukštosioms teisės mokykloms.* Vilnius, 1978.

11. FALKAUSKAS, Valdas. Teisės į gynybą įgyvendinimo problemos. *Justitia*, 2004, Nr. 2 (50).
12. GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005.
13. GODA, Gintaras. *Procesinė prievarta baudžiamajame persekiojime ir žmogaus teisės. Iš Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese*. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1995.
14. GODA, Gintaras. Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys. *Teisė*, 2000, Nr. 35.
15. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, JASAITIS, Gintaras, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2003.
16. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2001.
17. GUŠAUSKIENĖ, Marina. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 6(108).
18. HELLMANN, Uwe. *Strafprozessrecht*. 2. Auflage. Potsdam, 2005.
19. IVOŠKA, Girius, PAVILONIS, Vladas, ŠVEDAS, Gintaras. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius, 2004.
20. JURKA, Raimundas. Ikitėisminis tyrimas: diskusijos dėl nesibaigiančių problemų? *Policija*, 2005, Nr. 7.
21. JUY-BIRMANN, Rodolphe, et al.. *European Criminal Procedures*. Cambridge, 2008.
22. KILINSKAS, Vidas. Įtariamojo procesinis statusas. *Teisė*, 2003, Nr. 47.
23. KILINSKAS, Vidas. Ikitėisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*, 2005, Nr. 57.
24. KRAMER, Bernhard. *Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts. Ermittlung und Verfahren*. 5. Auflage. Stuttgart, 2002.
25. KÜHNE, Hans Heiner. *Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts*. 7. Auflage. Heidelberg, 2007.
26. „Lietuvių kalbos žodyno“ elektroninio varianto I leidimas. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
27. MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008.
28. MERKEVIČIUS, Remigijus. *Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens samprata teisinės valstybės baudžiamajame procese: daktaro disertacija*. Vilnius, 2005.
29. MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikitėisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57.

30. MERKEVIČIUS, Remigijus. Kaltinamojo sąvoka ir jos ribos baudžiamojo proceso teisėje (Vokietijos baudžiamojo proceso teisės pavyzdžiu). *Teisė*, 2000, Nr. 36.
31. MERKEVIČIUS, Remigijus. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60.
32. PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980.
33. PIESLIAKAS, Vytautas. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*: mokymo leidinys. Vilnius, 1996.
34. RINKEVIČIUS, Jurgis. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius, 1990.
35. ROXIN, Claus. *Strafprozeßrecht. Prüfe dein Wissen*. 13. Auflage. München, 1991.
36. SCHRANK, Carsten. *Richtiges Verhalten im Strafverfahren: ein Ratgeber für Beschuldigte*. 1. Auflage. München, 2001.
37. STAVROS, Stephanos. *The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Dordrecht, 1993.
38. TRECHSEL, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford, 2005.
39. ГУЦЕНКО, Константин Федорович, ГОЛОВКО, Леонид Витальевич, ФИЛИМОНОВ, Борис Александрович. *Уголовный процесс западных государств: учебное пособие*. Москва, 2001.
40. КУДРЯВЦЕВ, Владимир Николаевич. *Общая теория квалификации преступлений*. Москва, 1972.

Praktinė medžiaga

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Brožicek v. Italy*, no. 10964/84, 19.12.1989.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Dallos v. Hungary*, no. 29082/95, 1.3.2001.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Kamasinski v. Austria*, no. 9783/82, 19.12.1989.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Pélissier and Sassi v. France*, no. 25444/94, 25.3.1999.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Sipavičius v. Lithuania*, no. 49093/99, 10.07.2002.
6. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-390/2005.
7. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-830/2007.
8. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-44-290/05.
9. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-139-48/05.
10. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-46-48/08.
11. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-196-397/08.
12. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-80-245/08.

13. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-182-81/08.
14. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-185-508/08.
15. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-71-81/08.
16. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-35-81/08.
17. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-72-48/08.
18. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-126-81/08.
19. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-181-114/08.
20. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. N1-140-120/08.
21. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-180-60/08.
22. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-102-60/08.
23. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-85-290/08.
24. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-83-317/08.
25. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-75-245/08.
26. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-120-383/08.
27. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-119-397/08.
28. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-82-348/08.
29. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-91-397/08.
30. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-207-348/08.
31. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-88-133/08.